COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE
CU29468043

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ

ATATÜRKÜN HUSUSİYETLERİ

KILIÇ ALİ

L YAYINLARI

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ
NEŞRİYATINI DEĞERLENDİREN
ÇOK KIYMETLİ VE TARİHÎ VESİKA

OFFSITE
DR
592
.K4
K4265
1955g

4-31

Ankara, 12 Şubat 1955

Sayın Haldun Sel,

Mektubunuzu aldım. Atatürk'e, Millî Mücadeleye ve inkilâplarımıza ait vesikaları "Atatürk Kütüphanesi" başlığı altında toplamak ve neşretmek istediğinizi memnunlukla öğrendim.

Atatürk'ün müstesna şahsiyetini ve millî varlığımızın iftiharla istinad ettiği emsalsiz başarılarını, dikkat ve ihtimamla hazırlanacak eserler ile canlandırmağı, tâziz ettiğimiz Büyük Zata karşı bir minnet borcu olduğu kadar teşvike değer bir vatan hizmeti telâkki ederim.

Teşebbüsünüzü takdirle karşılar, başarılar dilerim.

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ: 2

ATATÜRK'ÜN HUSUSİYETLERİ

YAZAN:
KILIÇ ALİ

SEL YAYINLARI
Haldun Sel ve Şeriki, Hisar Matbaası
Cağaloğlu - İstanbul
1955

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ SERİSİ

Her ayın onunda ve yirmisinde çıkar.

İkinci kitap : Atatürk'ün Hususiyetleri (Kılıç Ali)

10 Mart 1955

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ

Bu kütüphaneyi Atatürk'e, Millî Mücadeleye ve inkılâplarımıza ait eserleri, hâtıraları, vesikaları, fıkra ve anekdotları, hulâsa herşeyi, —doğruluğunu tevsik ederek— bir arada toplamak gayesi ile kuruyoruz.

Atatürk'ün hayatını bütün tafsilât ve teferruatı ile toplıyacak, O'nun her cephesini bütün incelikleri ile tetkik ve tasvir edecek, eserleri üzerinde muhakeme ve mukayeseler yapacak bir (Atatürk Tarihi) nin yazılması gelecek nesillerin işi, fakat gelecek nesillere malzeme vermek, Atatürk'e ve onun devrine yetişmiş olanların vazifesidir.

Bu vazife henüz inkılâplarımızın şahitleri ve Atatürk'ün mesai ve mücadele arkadaşları hayatta iken yapılmazsa yarının tarihçisi hem yanılır, hem de pek çok aldanır. Bugün bile, vaktiyle Hadîs uyduranlar olduğu gibi, hâtıra uydurucular türemiş ve işin şaşılacak tarafı, bu cür'et, Atatürk'ün birçok yakınları henüz hayatta ve tekzip edecek vaziyette iken yapılmakta bulunmuştur.

Atatürk Kütüphanesi, Atatürk'e maledilecek hâtıraları, emin olmadan veya yakınlarının ve mesai arkadaşlarının sıkı süzgecinden geçirmeden neşretmiyecektir. Atatürk'e ait yazılmış ve yazılacak ciddî hâtıra ve eserleri bu kütüphanede toplamak başlıca gayemizdir.

Kılıç Ali Millî Mücadele tarihimizin silinmez bir simasıdır. 920 den Atatürk'ün ölümüne kadar B. M. M. inde Gazianteb'i temsil etti. Millî Mücadelenin başında (Maraş, Antep ve havalisi Kuvay-ı Milliye Kumandanı) sıfatiyle cenup cephesini teşkilâtlandırdı; müstesna hizmetlerine karşılık B. M. M. onu (Gaziantep kahramanı) olarak alkışladı; halk da kendine mahsus ölçülerle onu (Kılıç Ali Paşa) unvanile değerlendirdi. Müteaddit mevziî isyanları bastırdı, İstiklâl Mahkemesi âzası sıfatile de büyük hizmetler başardı.

Kılıç Ali, Atatürk'ün mahremiyetine girmiş sayılı insanlardan biridir; cenup cephesindeki hizmeti bittikten sonra, büyük kurtarıcı, onu yakınları arasına aldı; tam bir teveccüh ve derin bir muhabbet gösterdi. Son dakikasına kadar ne o Ata'sının yanından ayrıldı, ne de Ata, onu yanından ayırdı; gözlerini kaparken başı ucunda bulunan birkaç kişiden biri de odur.

Sel Yayınları, Kılıç Ali'nin hâtıralarını neşretmekle yarının tarihçisine çok kıymetli malzeme verdiğine inanmaktadır. Bu zengin hâtıraların beş altı cilt teşkil edeceğini Atatürk Kütüphanesi karilerine şimdiden tebşir ederiz.

— 1 —

ATATÜRK'ÜN ÇOCUKLUĞU VE ASKERLİK MERAKI

Atatürk bilindiği gibi Selânik'te Islahhane caddesinde Ahmet Subaşı mahallesindeki evde dünyaya gelmiş ve kendisine Mustafa ismi konulmuştur.

Atatürk'ün pederi Ali Rıza Efendi ve annesi de Zübeyde Hanımdır.

O zamandan kalan bazı ihtiyarlardan ve bilhassa eski Aydın mebusu Tahsin Beyden topladığımız malûmata ve merhum Tahsin Uzer'in (eski Umumî Müfettiş ve mebus) yaptığı tetkiklerden anladığımıza göre, Ali Rıza Efendi, Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş olan Yörüklerden Hafız Ahmet Efendi isminde bir zatın oğludur.

Hafız Ahmet Efendi, kırmızı saçlı, kırmızı sakallı olduğu için kendisine Kırmızı Hafız denilirmiş, Atatürk'ün pederi Ali Rıza Efendinin Rukiye Hanım isminde bir kız kardeşi ile Salih Bey isminde bir de erkek kardeşi varmış. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım vaktiyle «Vodina»dan Selânik'e hicret etmiş olan Hacı Sofu ailesinden Feyzullah Ağanın kızıdır. Zübeyde Hanımın annesinin ismi Ayşe Hanımdır. Atatürk'ün bir teyzesi ve Hasan, Hüseyin ağa isminde iki dayısı ile birkaç da yeğeni vardır.

Atatürk'ün Makbule Hanım isminde bir hemşireleri ve vaktiyle ölmüş, en küçükleri, Naciye Hanım isminde bir de kız kardeşi vardır. Ali Rıza Efendi Zübeyde Hanım ile Selânik'te evlenmiştir.

★

Atatürk'ün pederi Ali Rıza Efendi vaktiyle «Katarin» kazasında gümrük muhafaza memuru iken sonradan istifa ederek kereste ticareti ile iştigale başlamış. Kereste ticaretiyle meşgul olurken o havalideki Yunan eşkiyasının taarruz ve tasallutuna uğrayarak büyük zararlar görmüş. Bu yüzden Katarinden Selânike nakletmek mecburiyetinde kalmış ve halen Yunan hükûmetinin Türkiyeye karşı bir dostluk cemilesi olmak üzere tamir ettirerek eski haline koyduğu Atatürk'ün içinde doğduğu evi inşa ettirmiş. Ali Rıza Efendi, âhir ömrünü Selânikte geçirmiş.

Merhum Tahsin Uzer, bir gün, bir dostu vasıtasiyle Ali Rıza Efendinin bir fotoğrafını ele geçirerek Atatürk'e getirmişti. Bu fotoğrafta Ali Rıza Efendi askerî bir kıyafetle görünüyordu. Atatürk bu fotoğrafın babasına ait olup olmadığında çok müteredditt kaldı. Emir verdi. Fotoğraf, berhayat olan ve babasını tanıyan kimselere gösterildi. Fotoğrafı görenlerin şehadetiyle resmin hakikaten Ali Rıza Efendiye ait olduğu anlaşılmasına rağmen, Atatürk'te yine bir tereddüt, bir şüphe kalmıştı.

O zaman berhayat olan Selânikli birkaç ihtiyarın ifadesine ve Aydın mebusu Tahsin Beyin teyid ettiğine bakılırsa, vaktiyle Osmanlı devletinin geçirdiği bir takım dahilî ve haricî gaileler karşısında, Selânikte bir gönüllü askerî tabur teşkil edilmiş, Ali Rıza Efendi de bu taburda gönüllü mülâzim olarak ifayı vazife etmiş. Yine o zamanki tetkiklerden anlaşıldığına göre Atatürk'ün pederleri bu taburla birlikte Mithat Paşanın ilk meşrutiyeti ilânı zamanında nümayiş maksadiyle İstanbula dahi gelmişler ve Mekteb-i Harbiye binasında misafir edilmişler.

İşte bu fotoğraf, pederinin o zamanki mülâzim üniforması ile alınmış bir resmi imiş.

Ali Rıza Efendinin oğlu Mustafa, tahsil çağına geldiği zaman babasile annesi arasında ihtilâf husule gelmiş. Annesi, eski an'anelere uyularak ilâhilerle mahalle mektebine

başlamasını ve hafız olarak yetiştirilmesini istemiş. Babası Ali Rıza Efendi ise o zaman Selânikte yeni bir okutma usulü takip eden «Şemsi Efendi Mektebi»ne devamını arzu etmiş.

Baba, ana arasında bu tarzda çıkan ihtilâfı nihayet babası Ali Rıza Efendi sureti muslihanede idame ederek şu suretle halletmiş:

Mustafa, evvelâ eski ve mutat merasimle, ilâhilerle mahalle mektebine kaydedilmiş. Bu suretle annesinin gönlü ve arzusu yapıldıktan birkaç zaman sonra da o mahalle mektebinden alınarak Şemsi Efendi Mektebine kaydolunmuş ve babasının da arzusu yerine gelmiş.

Fakat tam bu sıralarda pederi Ali Rıza Efendinin ölmesi Zübeyde Hanımın geçim hayatını sekteye uğratmış, kendisini çok sarsmış. Bu sebeplerle o sıralarda yedi yaşına gelmiş olan oğlu Mustafanın da tahsilini durdurmaya mecbur kalmış.

★

Bu acı hâdise üzerine Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa ile kızı Makbuleyi beraberine alarak Lângaza civarında Rapla köyünde bir köylü hayatı yaşıyan dayısı Hüseyin Efendinin yanına götürmüş. Mustafa hiç yadırgamamış. Gittiği yerde hemen köy hayatına karışmış ve alışmış. Hattâ dayısının vazifedar olduğu çiftlikte o da bazı vazifeler almış.

Bu vaziyeti Atatürk şöyle anlatırdı:

«— Babam öldükten sonra annem ile birlikte dayımın köyüne gittik ve oraya yerleştik. Dayım tam mânasiyle bir köy hayatı geçiriyordu. Çocukluk bu ya, ben de o hayata derhal karıştım ve çok da hoşuma gitti. Dayım çiftlikte kâhyalık ediyordu. Bana da vazife verdi. Benim başlıca işim tarla bekçiliği idi. Kardeşim Makbule ile beraber bakla tarlasının kulübesinde oturur, tarladan kargaları koğmakla meşgul olurduk. Hattâ bir gün, hiç unutmam, Makbule ile yoğurt yiyorduk. Aramızda kavga çıktı. Makbulenin ba-

şını tuttum, yoğurt çanağının içine soktum. Yüzü gözü yoğurt olmuştu!»

Atatürk çocukluğuna ait bu hatırayı anlatırken kahkahalarla gülerlerdi. Ve bu hikâyeyi hemşirelerini gördükleri ve neş'eli oldukları zaman ekseriyetle hemşirelerine de tekrar ettirirlerdi.

Mustafa'nın köy hayatı bir müddet bu tarzda geçtikten sonra Zübeyde Hanım çocuğun mektepsiz kalmasından müteessir olarak endişeye düşmeğe başlamış. Dikkate şayandır ki Zübeyde Hanım oğlunun tahsiline fevkalâde itina edermiş. Yalnız asker olmasını istemezmiş. Çocuğunun köyde tahsilden mahrum kalması endişesi hâkim olunca, bu sefer de Mustafa'yı tekrar Selânikte mukim bulunan teyzesi Fatma Hanımın evine götürüp orada yeniden mektebe kayıt ve tahsiline devam ettirmeğe karar vermiş. Almış Selâniğe götürmüş. Selâniğe gelip teyzesinin yanına yerleşir yerleşmez Mustafa'yı bu defa da Hacı Şükrü Efendi Mülkiye Rüşdiyesine kaydettirmiş. Mustafa da bu mektebe devama başlamış. Fakat bir gün mektepte «Kaymak Hafız» ismindeki bir hocanın dersinde Mustafa bir arkadaşı ile yüksek sesle görüşür ve gürültü yaparlarken Kaymak Hafız Mustafa'yı vücudundan kan çıkıncaya kadar insafsızca döğmüş.

Arkadaşımız Salih Bozok da vaktiyle aynı mektepte aynı hocanın bir hayli dayağını yemiş olduğu için onun da Kaymak Hafızdan canı çok yanıktı. Bu iç acısını sırası geldikçe anlattığı zaman Atatürk de vaktiyle yediği dayağı hatırlıyarak âdeta o gün olmuş bir vak'a gibi tekrar hiddetlenirdi.

«— Nasıl oldu da, niçin vaktiyle o dayağı yedim?»

Diye âdeta müteessir ve mahzun olurlardı ve bu vesile ile tâ o zamandan kalan hicranlarını, iğbirarlarını açıklar, bir türlü o hocayı affetmezlerdi.

Bu dayak hâdisesi üzerine Ayşe Hanım artık Mustafanın bu mektebe devamına taraftar olmamış ve derhal mek tepten geri aldırmış.

Esasen bu mülkiye mektebi, Mustafanın da hoşuna gitmemiş. Hele Selânik kıyafeti olarak giydiği «Elifiyye» şalvar, sardığı kuşak, kendisini daima sinirlendirirmiş.

Tam bu sırada Mustafa, sokaklarda rastgeldiği askerî kıtalar, bu kıtalara kumanda eden zabitlerin üniformaları, sert kumandaları ve hassaten komşularından yakın bir arkadaşının kiydiği Rüştiye-i Askeriye elbisesi pek cazip gelmiş. Böyle bir elbise giyerek, böyle bir zabit olarak günün birinde bir kıtanın başına geçip kumanda etmek hevesi hayalinde canlanmış. Bunun üzerine bu emele vasıl olabilmek için takip edilmesi lâzım gelen yolun Askerî Rüştiyesine girmek olduğunu düşünmüş ve kendisinin bu mektebe kaydettirilmesini annesinden ısrarla rica etmiş.

Fakat annesi, oğlunun asker olmasına taraftar olmadığı için Askerî Rüştiyeye nakline katiyen rıza göstermemiş ve hattâ onu bir aralık bir mağazaya verip çalıştırmayı dahi düşünmüş. Bundan muğber olan Mustafa ev kiracıları bulunan Binbaşı Kadri Bey ismindeki zata müracaat ederek asker olması hakkındaki kat'î kararını anlatmış ve o günlerde Askerî Rüştiyeye girmek için yapılacak müsabaka imtihanlarına kabul edilmek üzere Kadri Beyin tavassutunu rica etmiş.

Bu müracaatlar ve ısrarlar şu neticede karar kılıyor: Kadri Beyin tavassutu ile imtihana iştirak eden Mustafa muvaffak oluyor. Bu sürprizden annesi Zübeyde Hanım fena halde müteessirdir. Fakat o günlerde, bir rüya görüyor. Elinde bir altın tepsi olduğu halde bir minareye çıkmış. Zübeyde Hanımın rüyada elinde bir altın tepsi ile minareye çıkışı, oğlu Mustafa'nın istikbali için bir hayır alâmeti, parlak bir istikbalin müjdecisi olarak tâbir ediliyor.

Artık bundan sonra valdesinin de muvafakati ile Mustafa Rüştiye-i Askeriyeye devama başlıyor.

— 2 —

AHMET EMİN'İN BABASI ATATÜRK'ÜN HOCASI İDİ

Mustafa, Askerî Rüştiyesine devama başladıktan sonra

kendisinde riyaziyeye karşı bir merak peyda olmuş ve bu merakı günden güne çoğalmıya başlamış. Sınıf arkadaşları âmâli erbaaya çalışırken o cebir meselelerini halletmeye koyulmuş. Tesadüfen mektepteki riyaziye hocasının da ismi Mustafa imiş. Hoca, talebesi Mustafa'daki bu büyük istidadı gördükçe kendisine mektep usul ve kaidelerine uygun tarzda verdiği «Aferin» ve «Tahsin» gibi mükâfat varakalarını az görmüş. Aynı zamanda onu aynı ismi taşıyan diğer talebe arkadaşlarından ayırdetmeyi düşünerek Mustafa'ya bir gün:

«— Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de!.. Bu böyle olmıyacak. Aramızda bir fark olmalıdır. Bundan sonra senin adın (Mustafa Kemal) olsun!»

Demiş.

Riyaziye hocası Mustafa Efendinin bu ileri görüşü cidden şayanı hayrettir. Bu suretle kemâlini daha çok evvel, herkesten evvel hissetmiş olduğu talebesi Mustafa o günden itibaren artık «Mustafa Kemal» olmuştu.

★

Riyaziyede bu kadar ileri gîden Mustafa Kemalin fransızcası biraz geri olduğu için bazı defalar hocasının acı acı itâbına ve ihtarına maruz kalması kendisinin pek gücüne gidermiş. Onun için azmederek mektep tatili zamanında bir kaç ay hiç kimsenin malûmatı olmaksızın gizlice Frerler mektebine devam etmiş, böylece fransızcasını da ilerletmiş.

Mustafa Kemal ile aynı sınıfta bulunan Fuat Bulca o sıralarda Selânikte Halil Efendi isminde bir zattan fransızca dersi alırmış. Mustafa Kemal de bu münasebetle arkadaşı Fuat Bulca delâletiyle Halil Efendi ile ahbap olmuş. Halil Efendinin aynı zamanda Selânikte Tahtakalede dükkânlarının üzerinde bir dans salonu varmış. Halil Efendi bu salonda o zaman gayri Türk sayılan vatandaşlara vals ve polka gibi o zamanın modası olan dans dersleri verirmiş. Salona müdavim bulunan vatandaşların hemen hemen hepsi

fransızca konuşurlarmış. Bundan dolayı Mustafa Kemal ve Fuat Bulca nazarî derslerini pratik olarak da kuvvetlendirmek maksadiyle akşamları bu salona devama başlamışlar. Bu fırsattan istifade ederek onlar da dans dersleri almağa koyulmuşlar. Bunun içindir ki Atatürk cidden fevkalâde vals yaparlardı. Onun zinde, parlak yüzü ve altın saçlariyle, gayet sık giyinmiş frakı içinde neşeli bir halle vals edişi herkesin hayranlıkla seyrettiği bir manzaraydı.

★

Mustafa Kemal'in el yazısı da o kadar iyi değilmiş. Fakat buna rağmen mektebin hattı Türkî hocası olan Vatan gazetesi başmuharriri Ahmet Emin Beyin pederi Tevfik Bey imtihanları esnasında Mustafa Kemal'e daima tam numara verir ve numarasını kat'iyen kırmazmış. Bunu sırası geldikçe Atatürk anlatırlardı. Bu münasebetle ve yine sırası gelmişken bir hatırayı hikâye edeyim :

Bir akşam Ankara'da Atatürk'le beraber Karpiç'e yemeğe gitmiştik. Tesadüfen Ahmet Emin Bey de refikası Rezzan Hanım ve diğer arkadaşlariyle beraber orada, bir masada oturuyorlardı. Ahmet Emin Bey Birinci Büyük Millet Meclisi esnasında ve Cumhuriyetin ilânı sıralarında kendi görüş ve düşüncelerine göre, bazı muhalefet yazıları yazmıştı. Hattâ bir aralık Şark İstiklâl Mahkemesinde muhakeme altına da alınmıştı. Ahmet Emin Beyin bu muhakemesi arkadaşlariyle birlikte beraet hükmiyle neticelendikten sonra, gazetecilikten çekilmeye karar vermiş, hattâ bir aralık mesleğini değiştirerek ticarete dahi başlamıştı.

O gece Karpiç lokantasına gelerek masaya oturduktan sonra Ahmet Emin Bey, Atatürk'ün gözüne ilişti ve bir aralık beni yanlarına çağırarak kulağıma :

«— Kılıç Ali, rica ederim, Ahmet Emin Beyi sofraya davet et. Kendisiyle biraz konuşacağım.»

Arzusunu izhar etti. O zaman Ahmet Emin Beyle birbirimizi yakından tanımıyorduk. Bugünkü dostluğumuz he-

nüz yoktu. Hattâ, aramız belki biraz da şeker renkti. Bunun için Atatürk'e :

«— Paşam, müsaade ederseniz ben çağırmıyayım. Emrederseniz başka bir arkadaş kendisini davet etsin, yahut haber gönderelim.»

Diye ricada bulundum. Fakat Atatürk kendisini benim davet etmekliğimin münasip olacağını söyledikleri için hemen emirlerini yaptım ve kendilerini sofraya çağırdım.

Ahmet Emin Beyle refikasının sofraya gelmeleri üzerine Atatürk'ün aklına derhal hattı Türkî hocası Tevfik Beyin askerî rüştiyesinde kendisine verdiği tam numara geldi ve bu hikâyeyi mevzuubahs ederek :

«— Ahmet Emin Beyin pederleri Osman Tevfik Bey benim askerî rüştiyede hüsnühattı Türkî hocamdı. Ben hiç iyi yazı yazamazdım. Yazılarım âdeta kargacık burgacıktı. Yine de iyi yazmam ya... Buna rağmen Tevfik Bey benim diğer derslerimde muvaffak olacağımı bilerek bana tam numara verirdi. Ne garip tecellidir ki babası benim diğer derslerde muvaffak olacağımı hissederek tam numara verdiği halde oğlu Ahmet Emin Bey bu kadar hizmetlerimizi gördüğü halde bana sıfır numara verdi!»

Diye yarı şaka, yarı ciddî serzeniş edince Atatürk'ün bu sözleri Ahmet Emin Beyi çok üzdü.

Atatürk'ün bu sözlerine Emin Bey sıkılarak cevap veremeyince, çok zeki olan refikaları Rezzan Hanım derhal lâfa atıldı :

«— Estağfurullah efendim! Nasıl olur? Hiç te böyle düşünmemiştir.»

Diye Emin Bey lehine bir müdafaada bulundu. Rezzan Hanımın bu müdafaası Atatürk'ün hoşuna gitti. Lâflarını saklamayıp samimî olarak açık konuşanları Atatürk çok severdi. Hemen Rezzan Hanıma hitap ederek :

«— Aferin! Çok zeki bir Türk kızı!»

Diye taltif ettikten sonra Emin Beye dönerek :

«— Emin Bey! Vaktiyle İzmitte size Matbuat Umum

Müdürlüğü teklif ettiğimiz zaman yeni nişanlı olduğunuzdan bahsetmiştiniz. O zaman nişanlandığınız bu hanımefendi mi?»

Diye sordu. Ahmet Emin Bey de :

— «Evet efendim.»

Deyince :

— «Görüyorsunuz. Akıllı hanımlar kocalarının hayatında nasıl değişiklikler yapıyor! (Beni göstererek) işte Kılıç Ali'nin de evlendikten sonra hayatı değişti..»

Diye hasbihallere başladılar ve Rezzan Hanıma dönerek :

— «Hanımefendi.. Hayatınızdan memnun musunuz?»

Diye sordular. Atatürk'ün bu suali üzerine her şeyi açık ve samimî olarak söyleyen ve içi neyse dışı da bir olan Rezzan Hanım, lâfını esirgemedi :

— «Hayır efendim, memnun değilim. İş başka türlü çıktı. Ben gazeteciyle evlendim. Halbuki o sonradan tüccar oldu. Ben iş adamlarını sevmem.»

Diye, yine yarı şaka, yarı ciddî bir cevap verdi.

Bunun üzerine Atatürk, Ahmet Emin Beye döndü :

— «Niçin gazeteciliği bıraktınız? Niçin gazete çıkarmıyorsunuz? Yarından itibaren gazetenizi çıkarmakta hiç bir mahzur yoktur. Bilâkis memnun oluruz.»

Dedi.

Ahmet Emin Bey, Şark İstiklâl Mahkemesinden sonra gazete çıkarmamak için verdiği kararı o zaman Atatürk'e de bildirmiş olduğu için Atatürk tarafından kendisinin tekrar gazete çıkarmaya teşvik edilişi herhalde kendisi için bir nevi müsaade teşkil etmekteydi.

Atatürk sözlerine devam ederek, Emin Beye:

— «Gazeteniz çıkar ve şimdi size yazdıracağım notlar da ilk nüshanızda neşredilir.»

Dediler ve derhal bir kalemle kâğıt getirilmesini emrettiler.

Kâğıt, kalem geldikten sonra Atatürk Ahmet Emine

bir takım notlar dikte etmeğe başladı. Bu notlarda Ahmet Emin Beyin eski yazıları, bu yazıların haksızlığı da belirtiliyordu. Ahmet Emin Beyin bu notları eski türkçe ile yazdığını gören Atatürk:

— «Ne? Hâlâ eski yazı mı?»

Diye sordu. Fakat Ahmet Emin Beyin cevap vermesine vakit bırakmadan yine Rezzan Hanım lâfa karışarak:

— «Paşam! Acele söylüyorsunuz. Çabuk not edemediği için stenoğrafi yapıyor!»

Diye bir hazırcevaplık yaptı ve bu da Atatürk'ün hoşuna gitti:

— «Ben tevekkeli akıllı Türk kızı demedim!»

Diye Rezzan Hanıma takdirkâr sözler söyledi.

İşin mühim ciheti tutulan notların sonradan okunması keyfiyetiydi. Ahmet Emin Bey bu notların okutturulacağını tahmin etmediği için acele ve belki de noksan tutuyordu. Notlar biter bitmez tahmin ettiğimiz gibi Atatürk, Ahmet Emin Beye:

— «Rica ederim beyefendi, yazdıklarınızı kalkıp okur musunuz?»

Deyince tabiaten sıkılgan olan Emin Bey birdenbire şaşaladı ve notlarını güçlükle okumaya başladı. Bunu gören Atatürk Rezzan Hanıma hitap ederek:

— «Hanımefendi, lütfen siz okur musunuz?»

Diye ricada bulundu, Rezzan Hanım ise:

— «Paşam! Mektepten çıkalı hayli zaman oldu. Şimdi büyük bir imtihan geçireceğim. Belki de muvaffak olamıyacağım.»

Diye itizar etti ve aynı zamanda kalkarak Ahmet Emin Beyin acele tuttuğu karışık notları okumaya başladı.

Görülüyordu ki Rezzan Hanım notları okurken âdeta bir narkoz tesiri altındaymış gibiydi. Gayet güzel okuyordu. Atatürk çok memnun olmuştu.

İşte o gecedir ki Ahmet Emin Beyin tekrar gazete çıkarmasına bu suretle, babasının vaktiyle Atatürk'e hattı

Türkî hocalığı etmiş ve iyi not vermiş olması vesile edilerek, müsaade edildi. Hâdise 1935 yılında cereyan etmekteydi.

Atatürk'ün kendilerine gazete çıkarmak müsaadesi vermelerinden az sonra Ahmet Emin Beyle refikaları, Atatürk'ün müsaadelerini almış ve masadan ayrılıp yerlerine gitmişlerdi.

★

— 3 —

ATATÜRK'ÜN KÜÇÜKLÜK HAYATI HAKKINDA ANLATTIKLARI

Ali Rıza Efendinin vefatından sonra Mustafa Kemal'in tahsile devam etmesi maddî bir takım müşkülâta uğramaya başlamış. Annesi Zübeyde Hanım, eline geçen cüz'î tekaüt maaşiyle bir taraftan çocuğunu tahsil ettirmek, diğer taraftan geçinebilmek için çok sıkıntı ve üzüntülü bir vaziyete düşmüş. O aralık tesadüf olarak Mora eşrafından Ragıp Bey isminde bir zat Zübeyde Hanıma evlenmek teklifinde bulunmuş. Zübeyde Hanım yakın akrabalariyle görüşerek bu teklifi muvafık bulmuş ve Ragıp Beyle evlenmiş. Ragıp Bey de aynı zamanda dul olduğu için Süreyya ve Hakkı namlarında iki oğlu ile Fitnat ve Ruhiye isminde iki kızı varmış. Merhum Fikriye Hanım da Ragıp Beyin yakın akrabalarındandı.

Fakat, Zübeyde Hanımın Ragıp Beyle bu suretle ve bir takım mecburiyetler altında evlenmiş olması Mustafa Kemal'in hoşuna gitmemiş, hırslanmış, bir türlü üvey babası Ragıp Beyle bağdaşamamış. Hattâ Mustafa Kemal, Ragıp Beyi annesinden o kadar çok kıskanmış ki bir aralık Zübeyde Hanımı terkederek halasının evine gitmeye bile mecbur kalmış.

Aradan seneler ve seneler geçmişti. Sırası gelip de bu hikâye açıldığı zaman deta yeni bir vak'a olmuş gibi, o

evlenmek hâdisesini, hâlâ o günün kıskançlık tesiri içinde, hırslanarak anlatırlardı. Bununla beraber Atatürk, Ragıp Beyin efendiliğini ve annesine karşı gösterdiği hürmeti aynı zamanda sitayişle yâdederdi. Bilhassa üvey kardeşi yüzbaşı Süreyya Beyi merdliğinden dolayı çok sever, vakitsiz intihar etmiş olduğundan dolayı teessür izhar ederlerdi.

★

Annesi Atatürk'ü, Atatürk de annesini, her ikisi birbirlerini âdeta âşık gibi severlerdi. Tuhaf değil mi? Zübeyde Hanım oğluna karşı âdeta bir hürmet hissi beslerdi. Elini tuttuğu zaman sanki onu öpmek isterdi. Atatürk de annesine karşı fevkalâde hürmetkârdı.

Allah rahmet etsin, Zübeyde Hanım Ankara'ya geldikten sonra bize, Atatürk'ün küçüklük hayatını anlatırken:

— «Mustafam küçücük çocukken bile gayet temiz giyinirdi. Âdeta büyük bir adam gibi tavırlar alır, herkesle büyükmüş gibi konuşurdu. Mahalle çocukları sokakta oynarlarken onların taş, sapan gibi sokak oyunlarına, ayak atlamalarına, koşmacalarına iltifat etmez, onlara bir nevi istihfafla bakardı. Onun kendisine mahsus bir benliği vardı. Ellerini pantalonunun cebine koyarak ve başını yukarıya dikerek konuşması daima hepimizin nazarı dikkatini celbederdi. Ne kadar nazik, ne kadar sıkılgan bir çocuktu, size tarif edemem. Konu komşu herkes onu çok severdi. Çok zeki bir çocuktu. Kendisi daha rüştiye mektebinde iken Selânik eşrafından Evranoszade Muhsin Beyin oğluna ders okuturdu. Muhsin Beyi o kadar memnun etmişti ki Mustafamı âdeta evlât edinmişti!»

Hakikaten Muhsin Bey Mustafa Kemalin ahlâkından ve oğluna hayli faydalı olduğundan dolayı onu âdeta ailesi efrasından farksız addedermiş. Hattâ İstanbula naklettikten sonra dahi, Atatürk, Mekteb-i Harbiyede iken, hafta izinlerini Muhsin Beyin Şehzadebaşındaki konaklarında geçirirlermiş. O aralık Muhsin Beyin kızı, Mithat Bey isminde bir

süvari zabitiyle evlenmiş ve bu vesile ile Mithat Beyle Mustafa Kemal arasında bir dostluk peyda olmuş. İşte kadirşinas Atatürk bu dostluğu, süvari kaymakamı ve bilâhare Bolu mebusu olan Mithat Beyle, ölünceye kadar devam ettirmişti.

Merhum Zübeyde Hanımefendi, Atatürk'ün çocukluğu hakkında bize anlattıklarına şunları da ilâve ederek güler-lerdi :

— «Mustafam Muhsin Beyin oğluna ders verdiği gibi, komşumuz Merkez Kumandanı Şevki Paşa vardı, onun da kızına ders vermeye başlamıştı. Bereket versin ki dersi o kadar uzatmadılar. Kendisi Manastır idadisine gitti, bu ders de öylece yarıda kesildi!»

Diyerek Atatürk'ün çocukluk çağındaki aşkından bahsederlerdi.

Valdelerinin bize anlattığı bu hikâyeleri Atatürk de bizimle beraber dinler ve şöyle derlerdi :

— «Hatırlarım : Hakikaten çocukluğumda iyi giyinmeyi çok severdim. Şemsi Efendi Mektebine giderken bana giydirdikleri şalvar üzerine sardıkları kuşak beni çok sinirlendirirdi. Bilemezsiniz, ne zaman ki Askerî Rüştiye mektebine girip de mektebin resmî üniformasını giydim, işte o zaman âdeta beliğime hâkim olmuşum gibi bana bir his, kendime bir kuvvet geldi. Bu elbiseyi giydiğim zaman on beş, on altı yaşındaydım. Annemin dediği gibi Şevki Paşanın kızına ders vermek için evlerine giderdim. Bir aralık kıza âşık oldum. Fakat ders harici hiç bir şey görüşmezdim. Nadiren, pek müstesna zamanlarda bir iki kelime söylemek fırsatını bulurdum. Manastır idadisine gittikten sonra tabiatiyle her şey unutuldu!»

O zamanki Atatürk'ün arkadaşlarının ifadelerine göre, bu kızcağız da o çocukluk çağında Atatürk'ü severmiş ve ölünceye kadar da kimse ile evlenmemiş.

Ne hazindir ki Atatürk, Erkânıharp zabiti çıktıktan sonra bir kaza neticesinde yüzünün güzelliğini kaybederek ta-

nınamıyacak hale geldiğini duyduğu kızcağızı hastahanede yatarken ziyaret etmiş ve kendisine izdivaç teklifinde bulunmuş. Fakat ne yazık ki o aralık kızın ömrü vefa etmemiş, ölmüş.

★

Mustafa Kemal Selânik Askerî Rüştiyesini parlak bir surette ikmâl ettikten sonra Manastıra gidip orada da kabul imtihanlarını parlak bir surette kazanarak Manastır Askerî İdadisine girmiş. Manastır İdadisinde, derslerinde muvaffakıyetler göstermeye başlamış. Bütün idadî hayatı, rüştiyedenberi arkadaşı olan Fuat Bulca, kendilerinden bir sene sonra mektebe gelen Nuri Conker, yine kendisinden iki sene evvel mektebe girmiş olan Ankara Merkez Kumandanı merhum Demir Ali ile beraber geçmiş.

Bir ara Bursa Askerî İdadisinde yaptıkları haşarılık yüzünden Manastır İdadisine sürgün edilen Ömer Naci (İttihatçıların meşhur hatibi) ve Şakir isminde iki talebe ile de tanışmış ve Ömer Naci ile olan dostluğunu samimiyetle devam ettirmiş. Ömer Naci edebiyata meraklı olduğu için Mustafa Kemal'i de bu merak sarmış ve aynı zamanda edebiyatla meşgul olmaya başlamış.

Atatürk'ün merhum Ömer Naci hakkında bir çok hatıraları vardı. Bunları anlatmaktan zevk alırdı. Bu hikâyelerden en hoşuna gideni şuydu.

Manastırdan sıla için Selâniğe geldikleri zaman, bir gün Ömer Naci, Fuat Bulca, Mustafa Kemal Selânikte Tahtakale gazinolarının birine rakı içmeğe gitmişler. Üçünde de para yokmuş. Mevcut paraları ancak mezesiz bir şişecik rakıya kâfi gelecek kadarmış.

İçmiye başladıkları sırada içeriye bir seyyar meze satıcısı gelmiş. Taşıdığı işportanın bir tarafında yumurta, fındık, fıstık gibi nadir ve pahalı mezeler, diğer tarafında kuru kestane gibi ucuz yemişler varmış. Mustafa Kemal satıcıyı çağırmış, cebinde kalmış olan iki kuruşla mezelik ola-

rak kuru kestane almış. Diğer yumurta, fındık ve fıstıktan alamadıklarına üçünün de canları sıkılmış. Birbirlerini teselli etmişler. Bir aralık Ömer Naci dayanamamış, bir şiir okumak istemiş ve ayağa kalkarak :

— «Hayat... Hayat..,»

Sözüne ilâve ederek ve kuru kestaneyi göstererek gayet soğukkanlılıkla :

— «...Bir kuru kestaneden ibarettir!»

Diye şiiri tamamlamış.

Bu söz Atatürk'ün o kadar hoşuna gitmiş ki aradan bu kadar çok sene geçtiği halde bunu unutmamş ve :

— «Hayat bir kuru kestaneden ibarettir!»

Diye daima o hâtırayı muhafaza eder, anlatırlardı.

★

— 4 —

MUSTAFA KEMAL ÜÇ AY KADAR HAPISTE YATMIŞTI!

Mustafa Kemal Manastır İdadisini hemen hemen her sene birincilikle bitirmiş, 1899 da İstanbul Harbiye Mektebine girmiştir.

Atatürk, Harbiye mektebi hayatını şöyle anlatırdı :

— «Harbiyeye geçtim. Burada da riyaziye merakım baki idi. Birinci sınıfta iken bir aralık gençlik hayallerine kapıldım, dersleri ihmale başladım. İlk senenin bu suretle nasıl geçtiğinin farkında olmadım. Ancak dersler kesilip imtihanlar gelip çattıktan sonra aklım başıma geldi. İkinci sınıfa geçtikten sonra artık askerî derslere de merak sarmıştım.»

Yine Atatürk'ün daima anlattıklarına göre, Abdülhamit idaresinin sıkıcı tazyiki karşısında gün geçtikçe kendisinde hür fikirler hasıl olmaya başlamış.

Sultan Hamit devrinin korkunç tazyiki altında teşek-

küle başlıyan bu fikirleri takviye etmek için bütün tazyike rağmen o, yine de Namık Kemalin kitaplarını, Avrupa gazetelerini elde etmekten çekinmemiş, korkmamış. Bu elde ettiği gazete ve kitapları ekseriya Harbiye yatakhanelerinde herkes yattıktan ve uykuya dalıp el ayak çekildikten sonra gizlice okumaya uğraşmış. Kendileri erkânıharbiye sınıfına geçtiği zamanlarda memlekette artık tahammül edilemiyecek bir hale gelmiş olan Sultan Hamit istibdadına, ecnebi müdahalelerine, tazyik idaresine karşı içindeki isyankâr his gittikçe genişlemeğe başlamış. Bu arada binlerce kişiden ibaret olan Mekteb-i Harbiye talebesine mütemadiyen fikirlerini, lâzım gelen hareketleri telkine ve bu suretle memleket idaresindeki fenalıkları anlatmaya çalışırmış. İşi o kadar ileriye götürmüş ki, talebe arasında okunmak üzere, bu fenalıkları ve müstebid idareyi tenkid eden ve kendi el yazısiyle hazırlanan bir gazete dahi çıkarmaya başlamış.

Mustafa Kemal'in bu tarzı hareketi Abdülhamidin Mekteb-i Harbiyeye memur ettiği sadık bendelerinin nazarı dikkatini celbetmiş ve onları telâşa düşürmüş. O zaman mektep müfettişi olan Zülüflü İsmail Paşa, Mustafa Kemal'in bu hareketlerinin farkına vararak kendisini takip ettirmeye başlamış. Diğer taraftan Mustafa Kemal'in harekâtına müsamaha ediyor düşüncesiyle mektep müdürü Rıza Paşana, yı da tahtie ederek onun da Mustafa Kemal üzerine nazarı dikkatini çekmiş, ayrıca, Rıza Paşayı sınıfta bir baskın yapmaya sevketmiş. Tesadüfen, baskın yapılan o günde gazete için yazılar yazılmış ve gazetenin çıkarılması için hazırlık yapılıyormuş. Rıza Paşa sınıfı basmış, fakat masa üzerinde duran yazıları görmemezlikten gelerek, sadece, ders esnasında başka şeylerle meşgul oluyor vesilesiyle Mustafa Kemal'ın cezalandırılmasını emretmiş, fakat sonradan, verdiği bu cezanın da tatbikına lüzum görmemiş.

Atatürk bu hikâyeyi anlatırken şunları da söylerlerdi:

— «Rıza Paşa böyle hareket etmekte haklıydı. Çünkü

Zülüflü İsmail Paşanın bana karşı müsamahakâr kaldığı hakkında hasıl olan suizannını ortadan kaldırması lâzımdı. Rıza Paşanın bu hususdaki hüsnüniyeti inkâr edilemezdi.»

Mustafa Kemal erkânıharbiye sınıflarının sonuna kadar bu işlere böylece devam etmiş, durmuştur. Mektepten yüzbaşı olarak çıkacağı sıralarda bu işe daha fazla ehemmiyet vermiş ve esaslı olarak üzerinde çalışmak üzere kendisiyle hemfikir olan arkadaşlariyle bir birlik teşkil ederek bir pansiyon tutup arasıra bu pansiyonda gizlice toplanmaya başlamışlar.

Mustafa Kemal'in bu hareketleri yakından takip edildiği için nihayet bir gün Zülüflü İsmail Paşanın adamları tarafından tevkif edilmiş. Bir müddet ayrı olarak hapsedildikten sonra, bir gün, arkadaşı eski Kırşehir mebusu merhum Lütfi Müfit Beyle birlikte mabeyni hümayuna götürülmüş. Orada kendilerini Abdülhamidin başkâtibi, vüzeradan Tahsin Paşa ile Zülüflü İsmail Paşa uzun uzadıya sorguya çekmişler. İfadeleri alınmış. Neticede pansiyonda toplandıkları tespit edilerek bundan dolayı bir kaç ay hapis yatırılıp bilâhare serbest bırakılmışlar.

Atatürk, işi bu kadar hafif atlatmakta ve üç ay hapisle iktifa edilmesinde Rıza Paşanın tesiri olduğunu sitayişle hikâyelerine ilâve ederlerdi.

Hapisten serbest bırakıldıktan sonra 1320 — 1904 de erkânıharbiye yüzbaşısı olarak mektepten çıkmış olan Mustafa Kemal Bey, mektepteki mesai arkadaşı yüzbaşı Lütfi Müfit Beyle erkânıharbiye stajlarını yapmak üzere yedinci orduya memur edilerek ordu merkezi olan Şam'a gönderilmişler. Atatürk'ün kanaatine göre bu tâyin bir nevi sürgün mahiyetinde imiş.

Mustafa Kemal Beyle arkadaşı Lütfi Müfit Bey, Şam'a varınca Mustafa Kemal staj için 30 uncu süvari alayına, Lütfi Müfit Bey de 29 uncu süvari alayına tâyin edilerek birer bölük komutanlığı deruhte etmişler.

Bu iki arkadaş Şam'da mütevazı bir ev tutarak vazifelerine devama başlamışlar.

Aradan bir müddet geçtikten sonra günün birinde kumanda etmekte oldukları bölüklerin alaylariyle birlikte vazife alarak Havran havalisine hareket etmek üzere olduklarını haber alınca her ikisi de hayretler içinde kalmışlar. Kendilerine haber vermeksizin kıtalarının hareket etmiş olmalarına hiç bir mâna verememişler. Bu vaziyet karşısında Mustafa Kemal fena halde sinirlenmiş. Kendilerine karşı lâkaydi gösteren kıtalarının kumandanına yaptığı şikâyetten bir netice alamayınca doğrudan doğruya ordu kumandanına şikâyete karar vermiş. Fakat bu sefer de ordu kumandanından beklediği hassasiyeti görememiş. Bunun üzerine işi enerjisiyle halletmeye karar vererek harekete geçmiş ve arkadaşı Lütfi Müfit Beye de kendisini takip etmesini tavsiye etmiş. Kumandanların istihfaf ve istememelerine rağmen onlar da bu harekâta iştirak etmişler.

Meğer süvari kıtasının aldığı vazife aynı zamanda on senelik verginin tahsili imiş. Atatürk, bu vergi tahsilâtı esnasında köylülerin çektiği zahmetleri, uğradıkları mezalimi ve o sırada yapılan suiistimalleri nefretle, hırsla anlatırlar ve kıtanın aldığı vazifeyi «haydutluk» diye tavsif buyururlardı.

Bir gün alay zabitlerinden biri Lütfi Müfit Beye de yapılan yolsuzluklara göz yumması için altın para teklif etmiş. Müfit Bey bu teklifi reddetmekle beraber Mustafa Kemal Beyi de haberdar etmiş.

Mustafa Kemal, Müfit Beye sormuş :

«— Müfit, sen bugünün adamı mı olmak istiyorsun, yoksa yarının mı?»

Müfit Bey derhal bu suale :

«— Elbette yarının adamı olmak isterim.»

Demiş.

Müfit Beyin bu cevabı o zaman Atatürk'ün o kadar hoşuna gitmiş ki bunu daima anlatırlar ve :

«— Elbette o teklif edilen parayı alamazdı ve almadı. Çünkü o, bugünün adamı olmak istiyordu.»

Diye Müfit Beye iltifatta bulunurlardı.

Teklif edilen parayı almadıkları için kendileri alay arkadaşları tarafından ölümle dahi tehdit edilmişler, fakat iki arkadaş böyle tehditlere asla kıymet vermemişler.

★

Havran havalisinde dört ay kadar devam eden bu harekâttan sonra Şam'a avdet etmiş olan Mustafa Kemal, aynı zamanda siyasî düşüncelerinin tatbiki için esaslar hazırlamaktan da geri kalmamış.

Günün birinde Şam'da ticaretle meşgul olan Mustafa Bey namında bir zatla ahbap olmuş. Bu Mustafa Bey, Askerî Tıbbiye son sınıflarında iken siyasetle iştigalinden dolayı askerlikten tardedilmiş, üç sene kalebentliğe mahkûm olarak Şam'a gelmiş. Kapalıçarşıda ancak üç dört kişinin sığabileceği bir dükkânda ticarete başlamış. Bu zat sonradan Çorum mebusu olan Dr. Mustafa Beydir.

Mustafa Bey, Şam'da bir taraftan ticaretle uğraşırken diğer taraftan da kendi fikrine uygun bazı arkadaşlariyle bir siyasî teşekkül vücuda getirmeğe çalışıyormuş. Fakat bütün gayretine rağmen Mustafa Kemal Beyle ahbaplık tesis edinceye kadar bu teşekkülü vücuda getirmeye bir türlü muvaffak olamamış. Onun için bu yeni ahbaplıktan istifade ederek böyle bir siyasî teşkilât kurmağı Mustafa Kemal Beye teklif etmiş.

Mustafa Kemal Bey, bir müddet tecrübe ettiği yeni arkadaşının bu teklifini kabul etmiş. Beraberce çalışmalardan sonra (Vatan ve Hürriyet) cemiyeti namında bir teşekkül vücuda getirmişler.

Mustafa Kemal, kurdukları bu cemiyetin bir an evvel inkişafı için derhal çalışmalara başlamış. Topçu, süvari, piyade kıtalarında staj yapmak bahaneleriyle Beyrut, Yafa ve Kudüs gibi şehirlerde bir taraftan kıta stajına devam eder-

ken diğer taraftan da cemiyetin bu mıntıkalarda teşkilâtını yapmış. Ve cemiyetin Makedonyada da taazzuv etmesi için hazırlıklara girişmiş.

Atatürk bunu şöyle anlatırlardı :

«— Bende bu işin Makedonyada daha serî ilerliyeceği kanaati vardı. Binaenaleyh bir an evvel oraya gidebilmek için çareler düşündüm. Şama sürülmekliğim için hakkımda çıkan Sultan Hamidin iradesinde (vesaiti sehile ile memleketine gidemiyecek bir yere gönderilmesi) kaydı mevcuttu. [Bu iradeyi sonradan Siirt mebusu olup vefat eden İsmail Müştak Bey, bir zamanlar mabeyn kâtibi iken bizzat kendisinin yazmış olduğunu tesadüfen bu hikâye mevzuu bahis olurken Atatürk'e anlatmıştı.] Bu itibarla Makendonyaya gitmekliğim müşkül olacaktı. Onun için bazı mahrem arkadaşlarla görüştük. Bu arkadaşların gayretiyle başka bir namla izin vesikası almağa, İzmire gidip oradan Selânik'e geçmeyi düşünmüştüm. Bu yanlışlığın ergeç günün birinde meydana çıkacağını da bildiğim için buna karşı da bazı tedbirler almak lâzım geliyordu.

Selânik'te topçu müfettişi olan Şükrü Paşanın gayet vatanperver olduğunu bana söylerlerdi. Buna güvenerek kendisine bir mektup yazmağa karar verdim. Ve bu mektubu yazarak kendimi ve maksadımı az çok açıkça anlatmaya çalıştım, işlerin serî surette yapılabilmesi için âcilen Makedonyaya gitmeme delâletini rica ettim. Şükrü Paşa bana doğrudan doğruya cevap vermedi. Fakat ne suretle olursa olsun Selânike gidersem orada işimi teshil edeceği bilvasıta bana bildirildi.»

★

— 5 —

SELÂNİK'TE 4 AY KAÇAK OLARAK DEVAM EDEN FAALİYET

Şükrü Paşanın bilvasıta gönderdiği cevap üzerine Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey başka bir isme çıkarılan izin tez-

keresini cebine koyarak Şam'dan hemen ayrılmış. Fakat Şam'dan hareketini müteakip meselenin meydana çıkması ihtimaline karşı izini kaybetmek maksadiyle evvelâ Mısır'a, sonra Beyrut'a gitmiş. Bu müddet zarfında şayet işler aksi giderse buralardan geçerken Yafa'daki arkadaşlarının vaziyeti kendisine bildirmeleri için icabeden tedbirler de alınmış.

Mustafa Kemal Bey, bu havalide dolaşırken arkadaşlarından menfi bir haber çıkmayınca işi emniyette görmüş ve kendisi mütenekkiren Selâniğe geçmiş. Selâniğe vardığı gece kendisine bilvasıta yardım vâadi yapan Şükrü Paşa ile gizlice görüşmek istemiş. Fakat Paşa korkarak Mustafa Kemal Beyle temasa gelmekten kaçınmış. Mustafa Kemal Bey fena halde sukutu hayâle uğrayarak ciddî bir istinat noktası bulamadan dört ay kadar Selânikte gizlenmek mecburiyetinde kalmış. Bu müddet zarfında da İttihatçıların meşhur hatibi Ömer Naci, topçu yüzbaşılarından «eski mebus» Hüsrev Sami, Bursalı mebus Muhiddin Baha Beyin kardeşi Hakkı Baha Beyler gibi, emniyet ettiği arkadaşlariyle temas edip maksadını onlara da açmış. Bu arkadaşları Mustafa Kemal'in fikir ve maksadını benimsemişler. Onların da yardımını temin eden Atatürk, Selânikte de «Vatan ve Hürriyet» cemiyetinin bir şubesini tesise muvaffak olmuş.

Erkânıharp Yüzbaşısı Mustafa Kemal Beyin Selânikteki bu faaliyeti mabeyni hümayundan haber alınarak bu defa daha sıkı bir takibata başlanınca Mustafa Kemal Bey tekrar mütenekkiren Yafa'ya dönmeğe mecbur kalmış. Bu dönüşten sonra da iki buçuk, üç sene daha Suriyede kalmış. Bu müddet zarfında da mabeynin takibi kalkmış, her şey unutulmuş.

Aradan bir müddet geçtikten sonra Mustafa Kemal Bey — bu defa resmen — Makendonyaya naklini tekrar istemiş. Bu isteği kabul edilerek nakledilip Selâniğe geldiği zaman arkadaşlariyle birlikte tesis ettikleri «Vatan ve Hürriyet» cemiyetinin «İttihad ve Terakki» namını alarak faaliyete geçtiğini görmüş. İşte bu esnalarda da 324 senesi

gelmiş ve Meşrutiyet ilân olunmuş. Bir aralık İttihatçıların gösterdiği lüzum üzerine Trablusa gidip orada da cemiyetin teşkilâtını yaparak tekrar Selâniğe dönmüş.

Mustafa Kemal Beyi, Meşrutiyeti müteakip mürteciler tarafından İstanbulda zuhura getirilen 31 Mart vak'ası üzerine Selânikten hareket eden ve Edirne'de takviye olunan Hareket Ordusunun Erkânıharbiye Reisi olarak görürüz.

Mustafa Kemal Bey, 31 Mart hâdisesinin tenkilinden sonra Selâniğe dönmüş, bu defa da ordunun siyasetle iştigal etmemesi ve ordu mensuplarının cemiyetten ayrılması tezini ortaya atmış ve bu tez üzerinde ehemmiyetle durmuş.

Meşrutiyeti müteakip İttihat ve Terakki Cemiyetinin hemen ekseri âzası ordu mensuplarından olduğu için orduda mafevka itaat ve disiplin namına hemen hemen bir şey kalmamıştı. Mustafa Kemal ise bunun tamamen aleyhinde imiş. O sıralarda Selânikte toplanan bir İttihat ve Terakki merkezi umumisi onun müdafaa ettiği bu tezden memnun kalmamış ve hattâ bu yüzden kendisini öldürtmeye bile karar vermiş. Ve bu öldürme teşebbüsüne de girişilmiş, fakat onun cesur hareketi sayesinde müteşebbisler aldıkları vazifelerinde muvaffak olamamışlar.

Mustafa Kemal Bey bir gün ordu erkânıharbiye dairesindeki vazifesinde meşgul olurken birdenbire odaya bir mülâzım girmiş, Mustafa Kemal Beyin kongrede ortaya attığı ve sonra da üzerinde ehemmiyetle durup devam ettirmekte olduğu «ordunun siyasetle alâkasını kesmek» tezi üzerinde kendisiyle uzun uzadıya görüşmüş. Bu zatın sellemehüsselâm odaya girmesi bir tavrı mahsusla âdeta istizah yaparmış gibi konuşması Mustafa Kemal Beyin hoşuna gitmemiş, kuşkulanmış. Tab'an cesur olan ve herhangi bir tehlike karşısında gözünü kırpmaz bir haslet sahibi olan Mustafa Kemal, masasının çekmecesinde hazır bulunan tabancasını lüzumu anında kolaylıkla kullanabilmesi için çekmecenin gözünü usulcacık çekmiş ve mülâzim Efendinin sor-

duklarına bu vaziyette cevaplarını vermeğe başlamış. Neticede Mustafa Asım Efendi o kadar mütehassis olmuş ki, Mustafa Kemal'i hayretle ve dikkatle dinledikten sonra dayanamamış :

«— Mustafa Kemal Bey! Ben ne yazık ki seni öldürmek vazifesiyle buraya gelmiştim. Anladım ki çok haklısın, Şimdi ben onları öldürmek isterim!»

Demiş ve veda ederek dönüp gitmiş. Bu mülâzim Babıâli vak'asında şehit olan Mustafa Asım Beydir.

Mustafa Kemal Bey ne bu gibi tehditlere, ne de kongreden bir netice alamadığına ehemmiyet vermiş. Bu sefer de zabitler arasında gizli bir cemiyet teşkil edip bu tezini yürütmeye karar vermiş. Kurmayı düşündüğü bu cemiyetin gayesi orduda, hakikî disiplini tesis etmek için ordu mensubinine telkinatta bulunmaktan ibaretmiş.

Bu cemiyete ilk âza olarak Nuri (Conker), Fuat (Bulca), topçu zabitlerinden Hamdi ve Kâzım Beylerle o sıralarda Selânikte mevkuf bulunan Sultan Abdülhamidin muhafızı Miralay Rasim (eski Bilecik mebusu) ve Rasim Bey delâletiyle de Mülâzim Mahmut (eski Siirt mebusu) Beyler dahil olmuş.

Bu arkadaşların ilk toplantılarında içlerinden biri maksadın ve gayenin tamamen lüzumlu ve yerinde olduğunu kabul etmekle beraber kendisinin teşekküle fiilen dahil olamıyacağını, maamafih hariçte kalarak bu gayeye arkadan arkaya yardım edeceğini söylemiş. Bu konuşma diğer arkadşları endişe ve evhama sevkeder gibi bir vaziyet ihsas edince Fuat Bulca söz alarak :

«— Madem ki en güvendiğimiz bir arkadaş bu cemiyete dahil olmak istemiyor. Bu hareket tarzı cemiyete dahil diğer arkadaşlar üzerinde fenar tesir yapacağı hiç şüphesizdir. Bunun için cemiyetin feshini ve derhal dağılmamızı teklif ederim.»

Demiş. Fuadın bu teklifi «cemiyetin gizli mevcudiyetinden haberdar olunur» düşüncesini bertaraf edecek bir ma-

hiyet taşıdığı için Mustafa Kemal Bey bunu noktai nazarına mutabık bulmuş ve derhal zevahiri kurtarmak için orada bir fesih kararı almış. Fakat üç gün sonra aynı arkadaşlar yine toplanmışlar ve işlerine devama başlamışlar. Aradan bir müddet geçtikten sonra da cemiyetten ayrılan arkadaşları hatâsını anlamış, müessis arkadaşlarına müracaat ederek cemiyetin yeniden kurulmasını ısrarla istemiş.

Bunun üzerine kendisi de cemiyete dahil olarak işe hız verilmiş. Bu teşekkül sözde gizli olacakken Mustafa Kemal Beyin taşkın ve ateşli hassasiyeti neticesinde askerî mehafilde, şurada burada verdiği nutuklarla iş açığa çıkmış. İstanbul bundan fena halde sinirlenmiş, kuşkulanılmış. Bunun üzerine Mustafa Kemal, erkânıharbiyeden alınarak 38 inci piyade alayı kumandanlığına tayin edilmiş, bir müddet sonra oradan da alınarak Arnavutluk harekâtı esnasında az bir müddet Hüsnü Paşanın erkânı harbiye reisliğine verilmiş. Nihayet Mahmut Şevket Paşanın daveti üzerine Mustafa Kemal Bey Selânikten İstanbula getirilmiş. Erkânıharbiye-i Umumiye dairesine memur edilmiş.

Mustafa Kemal Beyin İstanbula hareketi üzerine cemiyet dağılmamış, riyasetine Nuri Conker intihap edilmiş. Fakat bu defa da Nuri Beyi Selânikten uzaklaştırmak kasdiyle Arnavutluk harekâtına memur etmişler. Nuri Beyin uzaklaştırılmasile de cemiyeti dağıtamamışlar, bu sefer de Fuat Bulca reis seçilerek bir müddet daha faaliyete devam etmişler.

Bu sıralarda İtalyanların Trablusgarbı işgali üzerine Mustafa Kemal Bey, Nuri ve Fuat Beylerle birlikte Derneye gitmişler. Ancak bunun üzerinedir ki, sonradan verilecek karara intizar etmek üzere, bu gizli cemiyet faaliyetini tatil etmek mecburiyetinde kalmış.

★

— 6 —

DİKKATE ŞAYAN BİR İLERİYİ GÖRÜŞ VAKASI

Atatürk'ün hayatı tetkik edilecek olursa görülür ki gençliğinden, mektep hayatından itibaren çok canlı ve hareketli bir yaşayış tarzı vardır. Nerede ve ne rütbede olursa olsun onu daima baş olarak görürüz. Nereye gitse, hangi mecliste bulunursa bulunsun onun derhal bu meclislerin, bu toplantıların reisi olduğu görülür.

Hattâ genç bir erkânıharp zabiti olarak emrinde bulunduğu kumandanların dahi çok defalar ona inkiyat ettiklerine şahit oluyoruz.

★

Selânikte bulundukları müddetçe ekseri akşamlar arkadaşları ile birlikte Olimpiyos birahanesinde oturup saatler ve saatlerce konuşmayı ve münakaşa etmeyi, gerek askerî ve gerekse siyasî idareyi tenkid eylemeği âdeta itiyat haline koymuşlar.

Mustafa Kemal gençliğinden itibaren açık konuşmayı, serbest münakaşayı çok sevdikleri için fikirlerini açık olarak söylemekten hiç bir zaman çekinmezlermiş. Bu müsahabeler esnasında hazır bulunan arkadaşları arasında üst rütbede bulunanlar Mustafa Kemal Beyin sözlerini, mütalâalarını, tenkidlerini seve seve, dikkat ve itina ile dinlerlermiş. Sonradan meclislerine dahil olduğum zaman ben de gördüm ki kendileri çok sevimli bir musahabeci idiler. Pek tatlı konuşur ve konuştuklarında pek samimî oldukları için sözleri ne kadar acı ve ne kadar uzun olsa dinliyenlere yorgunluk veya hoşnutsuzluk hissettirmezdi.

Fiile çıkaramıyacağı işlerden bahsetmek, o gibi işlerle uğraşmak âdeti olmadığı gibi boş yere lâf etmekten de hoşlanmazdı. Sözleri, münakaşalı ve tatlı musahabesi, etrafındakilere daima ferahlık verirdi.

Gençlik hayatını onunla birlikte geçirmiş olan arkadaşlarımızın söylediklerine göre Mustafa Kemal küçük rütbe-

de iken de daima mantıkî konuşur, mantık çerçevesi içinde mücadele edermiş. Onun bütün hayatında hiç bir zaman şöhret ve makam hırslarına tesadüf edilememiştir.

Gençliğindenberi kendisi daima millet arasında görünür, her yerde sevilirmiş. Esasen bütün hayatı da bunun şahididir.

Daha kolağası Mustafa Kemal iken onun uzak görüşleri muhitinin nazarı dikkatini celbetmiş, mafevk ve madûn bütün arkadaşlarının hürmet ve itimat hislerini üzerinde toplamıştır.

Bunlara ait bir iki hâtıralarını anlatayım :

Mustafa Kemal, Selânikte yine bir akşam o zaman sıhhiye müfettişi olan eski Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras, Nuri Conker, Salih Bozok Beylerle birlikte Olimpiyos birahanesinde oturmuşlar, içerlerken devletin dış siyaseti bahis mevzuu oluyormuş. Bu arada Mustafa Kemal Bey bir takım acı tenkidler yaptıktan sonra işi lâtifeye dökmüş ve Tevfik Rüştü Beyi göstererek :

«— Bu sakîm siyaseti bir gün doktor vasıtasiyle düzelttireceğim.»

Deyince yakın ve teklifsiz arkadaşı olan Nuri Conker :

«— Ne?. Ne.. Sen mi düzelttireceksin?»

Diye istihfafla sormuş. Bunun üzerine Nuri Beyle aralarında şöyle bir muhavere geçmiş.

«— Evet, ben doktoru Hariciye Nazırı yapacağım, bütün falsoları ona tamir ettireceğim.»

Nuri Bey lâtife ederek sormuş :

«— Demek sen doktoru Hariciye Vekili yapacaksın, o halde ya beni?»

«— Seni de Vali ve kumandan yaparım!»

Bu muhavereye, hazır bulunan Salih Bozok da karışıyor :

«— Herhalde bu arada beni de bir şey yaparsınız?»

Mustafa Kemal Bey Salihin bu sualine, biraz düşündükten sonra :

«— Salih seni yaver yapacağım ve yanımdan ayırmıyacağım.»

Cevabını verince Nuri Bey yine dayanamamış, tekrar atılarak:

«— Allahını seversen sen ne olacaksın ki hepimize şimdiden böyle bir takım mansıplar veriyorsun?» demiş.

Mustafa Kemal Bey Nuri Beyin bu sorduğu suale gülerek:

«— Bu memuriyetleri, bu mansıpları veren ne olursa işte ben o olacağım.»

Diye cevap vermiş.

Vaktiyle genç bir zabit çağında iken arkadaşları arasında cereyan etmiş olan ve ileri görüşün şayanı hayret bir tezahürü sayılan bu muhavereyi, Atatürk, bu arkadaşlara ekseriyetle tekrar ettirip anlattırırlardı.

★

Mustafa Kemal Bey Mahmut Şevket Paşa tarafından Istanbula davet edilerek Erkânıharbiyei Umumiye dairesine tayin edilip vazifesine başladığı sıralarda İtalyanlar da Trablusgarbı işgal etmek üzere taarruza geçmişlerdi. İtalyanların bu âni taarruzularına sakit kalamayan Mustafa Kemal Bey derhal beraberlerinde Nuri Conker ile Fuat Bulcayı alarak Derneye harekete karar vermiş. Mustafa Kemalin bu vatanperverane hareket tarzı o zaman İttihat ve Terakki rüesasının da pek hoşuna gitmiş.

Mustafa Kemal Bey arkadaşlarını tesbit ettikten sonra, onlardan evvel kendisi vaziyeti yakından tetkik etmek, bazı şahsiyetler ile temasta bulunup onların da yardımını sağlamak maksadiyle başka bir isim altında Mısıra hareket etmiş.

Kahirede esbak Hidiv Abbas Hilmi Paşa ile sureti hususiyede görüşmüş; onun Trablusgarp mücahedesine mânevî yardımlarını temin etmiş ve gelecek arkadaşlarını beklemiyerek vaziyetin icap ettirdiği isticale binaen Kahireden, bizzat Hidiv Abbas Hilmi Paşa ile beraber ve onun hususî treni

ile derhal hududa hareket etmiş. Fakat hudutta âni olarak hastalandıkları için Kahireye dönerek hastahaneye yatmak mecburiyetinde kalmış. Mustafa Kemal Bey hastahanede yatmakta ve tedavi edilmekte iken de Nuri ve Fuat Beyler de İstanbludan gelerek kendisine mülâki olmuşlar.

Mustafa Kemal bir kaç gün içinde tamamen iyileştikten sonra Mısırdan kendilerine katılan Bingazili Asaf Efendi isminde bir topçu yüzbaşısı ile bir kamacı ustasından mürekkep bir kafile halinde tekrar trenle Kahireden hareket etmişler. Yolculuk çok heyecanlı geçmiş. Kafile hat muhafazasına memur Mısır zabitlerinin nazarı dikkatini celbetmiş. Hududa yakın ve demiryolunun sonu olan (Ahar Terkip) istasyonuna yaklaştıkları sırada kontrol memuru Mısırlı zabit bunları tevkif etmek istemiş. Mustafa Kemal Bey zabitin hissiyatı diniyesini kışkırtacak sözlerle işi açıklamaya mecbur olmuş. Zabiti ikna etmiş. Fakat Mısırlı zabit gene de:

«— Oraya bir an evvel gitmesi lâzım gelenler gitsin. Fakat vaziyetiniz o kadar nazarı dikkati celbetti ki hiç olmazsa içinizden oraya gitmesine beis olmayanlardan bir kaçını bize teslim ediniz.»

Diye işi pazarlık mevzuuna sokmuş. Bu görüşmeler neticesinde çarnaçar kafileye katılan Bingazili topçu zabiti ile, tüfekçi ustasının ve bir de Kahireden kendilerine yol göstermek için terfik edilen (Habir) tesmiye edilen kılavuzu teslime mecbur olmuşlar. Fakat Mustafa Kemal bunların ne yapıp yapıp kendilerine iltihak ettirilmelerini Mısırlı zabitten rica etmiş, Mısırlı zabit de:

«— Müsterih olun kendi atım ile onları da mücahedenize yetiştireceğim.»

Cevabını vermiş. Hakikaten de bir müddet sonra arkalarını tekrar serbest bırakıp kafileye kavuşturmuş.

★

— 7 —

ALİ ÇETİNKAYA'NIN ÖDÜNÜ KOPARAN BİR TÂYİN HADİSESİ

Yukarıda anlattığım gibi, dört zabit, bir kamacı ustası, üç deveci ve 12 deve ile bir rehberden ibaret olan Mustafa Kemalin riyasetindeki kafile hududu geçerek Derneye giriyor. Mustafa Kemal burada toplanan gönüllü kuvvetlere bir sene kadar kumanda ediyor. Fakat Dernedeki muvaffakiyetlerini, kabiliyetini çekemiyen Enver Bey (Enver Paşa) ve arkadaşı Hafız İsmail Hakkı Beyle (eski kumandanlardan ve damadı hazreti padişahîden) aralarında bir takım ihtilâflar başgösteriyor. Orada Enver Bey taraftarları olan ümera ve zabitanın hepsi âdetâ Mustafa Kemal Beye aleyhtar bir cephe alıyorlar. Hattâ o zaman Dernede müfreze kumandanlarından bulunan Ali Bey (Çetinkaya) dahi Mustafa Kemal Beye âdetâ hırçın bir cephe alıyor ve aleyhinde propagandaya başlıyor.

Ali Bey merhum sonradan bu vaziyeti bana şöyle anlatmıştı:

«— Ben o zaman Mustafa Kemal Beyi yakinen tanımazdım. Sadece atak bir adam olarak ismini işitirdim. Enver Paşayı ise yakinen tanıdığım için tabiatiyle onun muvaffak olmasını isterdim. Mustafa Kemal Bey Enveri sevmiyordu. Ben de tabiatiyle onun aleyhtarı olmuştum. Vakta ki Birinci Dünya Harbi çıktı. Ben Bitlis cephesinde müfreze kumandanlığına tâyin edilmiştim. Günün birinde Mustafa Kemal Bey, Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa olarak Bitlise gelip onun emrine girince bende şafak attı. Artık Dernede yaptıklarımın aksülâmellerini bekliyordum. Bazı askerî hatâlar oluyordu. Hattâ bir gün Mustafa Kemal Paşa müfrezemi teftiş için bulunduğum mevkie geldi. Bana bir manevra yaptırdı. Heyecanlandığım için verdiği meseleyi o kadar da muvaffakiyetli yapamamıştım. «İşte şimdi taşı gediğine koyacak, beni hırpalıyacak» diye düşünüyordum. Zabitanı toplayıp kritige

başladığı zaman muhakkak kıyametin kopacağını zannediyordum. Meğer ne kadar yanlış düşünmüşüm, ne kadar yanlış görmüşüm. O bilâkis zabitan muvacehesinde yaptığım harekâtı takdir ve beni tebrik etti. O kadar mahcup olmuştum ki, sonradan, gösterdiği bu ulûvvücenaplık karşısında kendisine hususî bir mektup yazarak affımı rica ve merdane hareketine teşekkür etmiştim.»

Vaziyet hakikaten böyle olmuş ve Ali Bey Mustafa Kemal Paşaya bir. mektup yazmış.

Bir gece Atatürk'ün sofrasında yabancı misafir yoktu. Yakın arkadaşlar bulunuyorduk. Ali Bey de sofrada bizimle beraberdi. Atatürk bunları Ali Beye söyletti. Ve aramızda bulunan arkadaşımız Salih Beye dönerek:

«— Salih! Ali Beyin o mektubunu muhafaza ediyor musun? Şayet ediyorsan onu saklamakta hiç bir mânâ ve maksat yok. Derhal Ali Beye iade et, yırtsın.»

Dedi.

Salih Bey, Atatürk'ün kumandanlığı sıralarında yaveri olduğu için Ali Beyin mektubu da diğer bazı muhaberat arasında Salihte saklı duruyormuş. Salih ertesi gün mektubu götürüp emirleri vechile Ali Beye teslim ettiğini Atatürk,e bildirmişti. İşte Atatürk, bu kadar âlicenap, bu kadar mert büyük bir adamdı. Herhangi bir arkadaşının veya arkadaşı olmıyan birinin böyle zayıf bir tarafını yakalıyarak, yazdığı o mektuptan veya söylediği herhangi bir sözden istifade etmeği küçüklük sayardı. Böyle vesikaları bir teşhir vasıtası olarak saklıyan küçük ruhlu insanlardan değildi.

★

Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey Dernede çalışırken ve vaziyet oldukça sükûn bulmuş iken bu sıralarda Balkan Harbi patlamış; Bulgar ordusu bir anda Çatalca hattına ve Bolayırın şimaline gelmiş dayanmıştı.

Mustafa Kemal Bey bu defa Derneden arkadaşı Fuat

Bulcayı beraberine alarak bir Mısır pasaportu ile Triyesteye geçmiş, oradan da Avusturya — Macaristan — Romanya tarikiyle memlekete dönmüştü. Bunun üzerine hemen Gelibolu'da toplanan Kuvayi Mürettebe Erkânıharbiye Reisliğine ve bir müddet sonra da Bolayır Kolordusu Erkânıharbiyesine tâyin edilmiş, ordunun Edirneyi Bulgarlardan istirdadından sonra da sulhun akdini müteakip Sofya ataşemiliterliğine tâyin edilerek Sofyaya gönderilmişti.

Atatürk Sofyaya gidişini şöyle anlatırlardı:

«— Ben Sofya ataşemiliterliğine tâyin edildiğim zaman Fethi de (Okyar) Sofya sefiri idi. Fethi Selâniktenberi yakın arkadaşımdı. Onun için Sofyada birleşeceğimizden dolayı çok memnundum. Sofyaya varınca doğrudan doğruya eşyalarım ile beraber sefarete gittim. Kendisini ziyaret ettim. Hoşbeşten sonra Fethi Beye: «Bizim için oda hazır mı?» diye sordum. Bana: «Ne odası? Burası sefarettir. Sefirlere mahsustur. Sen başının çaresine bak!» demesin mi? Oradan sukutu hayâle uğrıyarak ayrıldım. Bereket versin Haydar Bey (eski Moskova sefiri) ve Tahir Bey (eski Arnavutluk sefiri) bana bir yer buldular.»

Atatürk bu hikâyeyi Fethi Beyin yanında anlatır ve Fethi Bey de mütemadiyen mahcup olurdu.

Ataşemiliter Mustafa Kemal Bey az zamanda Sofyada Kordiplomatik arasında kendine mümtaz bir mevki yapmış, hilkaten kibar, güzel, yakışıklı ve iyi giyinir, tam bir sosyete adamı olduğu için kibar muhitlerde pek çok sevilmeğe başlanmıştı.

Millî Mücadele sıralarında bir aralık Cevat Abbası şahsî mümessili gibi eski dostları ile temas ettirmek için Sofyaya göndermişlerdi.

Cevat Abbas avdetinde Atatürk hakkında Bulgarların izhar ettikleri muhabbeti sayıp dökmekle bitiremiyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra dda:

«— Atatürk'ün ölümü ile dünya enteresan olmaktan çıkmıştır!»

Diye yazan Bulgar matbuatı olmamış mıydı?»

Bu sıralarda da yine Mücadelei Milliye esnasında meşhur Bulgar komitacılarından Açkof Ankaraya Mustafa Kemal Paşayı ziyarete gelmişti.

O zamanlar Ankaranın hali malûm, konfor, elektrik namına bir şeyler yoktu. Bir gece Cevat Abbasın Keçiörendeki evinin sönük bir gaz lâmbası ile aydınlatılan odasında, Atatürk, ben, Cevat Abbas ve bir de Açkof, Mütemadiyen Sofyada geçen eski günlerden ve Açkof ile mevcut hâtıralardan bahsederek sabahlamıştık. Bu geceyi hiç unutamam.

★

Sofya ataşemiliteri Mustafa Kemal Bey sırasiyle terfi ettirilerek Yarbay olmuştu. Sofyada bulunduğu zamanlarda Birinci Büyük Harp ilân olunmuş, Mustafa Kemal Bey bu harbe girmemizin şiddetle aleyhinde bulunmuştu. Sofyadan Istanbuldaki alâkadar makamlara mektuplar yazarak, fikirlerini bildiriyorlar ve harbe girildiği takdirde doğacak acı neticeleri izaha çalışıyorlardı.

Atatürk harbe sellemehüsselâm atılmamızın çılgınca bir sergüzeştten başka hiç bir kıymeti olmıyacağını, neticenin başımıza türlü türlü fecî felâketler yağdıracağını daha o vakit anlatmak için gayretler sarfetmişti. Fakat maalesef Harbi Umumiye karışmamız değil de bilâkis o zaman Mustafa Kemal Beyin bu dâhiyane görüş ve fikirleri ve yaptığı ikazlar çılgınlık ve taşkınlık telâkki edilmişti.

Mustafa Kemal Bey, harbe iştirake şiddetle muarız olmakla beraber memleketin geçirdiği buhran esnasında Sofyada oturup salon hayatı geçirmeyi de muvafık bulmuyordu. Bu salon hayatı ona eza vermeğe ve kendini muztarip etmeğe başlamıştı. Bu vatanperverane tesirler altında hemen Başkumandan Vekili bulunan Enver Paşaya bir telgraf çekerek ordu içinde fiilen vazife istemişti.

★

— 8 —

ATATÜRK'ÜN ŞAHSINDA VATANI FELÂKETTEN KURTARAN SAAT

Birinci Dünya Harbi ilân edilince, Sofyada ataşemiliter olan Mustafa Kemal Bey orduda fiili bir vazife istemişti. Başkumandan Vekili Enver Paşa bu müracaata bir müddet cevap vermemişti. Atatürk bu vaziyetten duyduğu ıztırabı her zaman anlatırdı.

Büyük vatanperver bu sükût karşısında artık daha ziyade beklemiye lüzum görmiyerek Sofyadaki bütün eşyalarını toplayıp, bunları sefir Fethi Beye bırakarak, kendisi küçücük bir bavulla İstanbula harekete hazırlanmıştı. Tam bu esnada da Harbiye Nazırı Vekili İsmail Hakkı Paşa (Levâzım Reisi, topal) imzasiyle 19 uncu fırka kumandanlığına tâyin edildiğine dair bir telgraf almıştı.

(Enver Paşa o sırada Sarıkamışta bulunduğu için kendine Levâzım Reisi İsmail Hakkı Paşa vekâlet ediyordu.)

19 uncu fırka kumandanı kaymakam Mustafa Kemal Bey İstanbula geldikten sonra devlet ricaliyle, İttihat ve Terakki rüesa ve erkânı ile temaslarda bulunarak harbe girişimizin korkunç neticelerini ve bu mesele hakkındaki kendi fikir ve düşüncelerini anlatmaktan geri kalmıyor, fakat bu hal askerî vazifesini ifaya da mâni olmuyordu.

Mustafa Kemal Bey bir ay içinde Geliboluda Maydos mıntakasında güzide bir fırka teşkil etmiş, emrine yeniden verilen diğer bazı kuvvetleri de alarak fırkasiyle «Bigalıya» gelmişti.

Bu tarihte de Arıburnuna düşman ihracı başlamış bulunuyordu. Fırka kumandanı Mustafa Kemal Bey kendi şahsî teşebbüsü ile fırkasını mukabil taarruza geçirmiş ve düşmanı sahilde tesbit etmişti.

19 Mart 1331 de miralaylığa terfi ettirilen Mustafa Kemal Bey aynı senenin 26, 27, 28 Temmuz günleri Kiçner or-

dusunun ihraç ve taarruz hareketlerine karşı Conkbayırı ve Kocatepede yaptığı san'atkârane, kudretli ve şanlı hücumlariyle mütecavizleri mağlûp etmişti. Bu suretle yalnız Türk ordusunun şerefi değil, hükûmet merkezi ve dolayısiyle de bütün vatan mutlak bir felâketten kurtarılmıştı.

Bu muharebe esnasında büyük bir kahramanlık gösteren alay kumandanı Nuri Conker Mustafa Kemal Beyin yanında bulunuyor ve emir alıyormuş. Bu sırada patlıyan bir mermi parçasının Mustafa Kemal'in tam kalbinin üzerine çarptığını gören Nuri Bey:

«— Eyvah vuruldun!»

Diye bağırmak isteyince Mustafa Kemal Bey soğuk kanlılıkla:

«— Öyle bir şey yok, aldığınız emri derhal ifa ediniz!» diye emirlerini tekrar etmiş.

Nuri Beyin gördüğü gibi hakikaten bir mermi parçası Mustafa Kemal'in tam kalbi üzerine çarpmış, fakat mucize nevinden cebindeki saate rastlamıştı. Büyük bir şans eseri olarak saatin parçalanmasiyle de Atatürk'ün o zaman hayatı kurtulmuştu.

Bu saati kumandan Müşir Liman Fon Sanders Paşa bir hâtıra olarak üzerine almış ve saklamıştı.

İstiklâl zaferinden sonra bu saat, inkılâp müzesine konmak üzere, Liman Fon Sanders Paşadan -bilvasıta- istenmişti. Fakat maalesef, bir hırsız tarafından çalındığı cevabı alındığından müzeye konması kabil olamamıştı.

Anafartalarda Mustafa Kemal'in vurduğu darbelerdir ki müstevli düşmanlara artık orada bir daha bellerini doğrulturmamış ve en nihayet dünyanın en mükemmel, en mücehhez, en muazzam sayılan orduları techizat ve silâhlarını bırakarak ric'ate mecbur olmuşlardı.

★

Çanakkaleden sonra Mustafa Kemal Beyi 16 ıncı kolordu kumandanı olarak bir müddet Edirnede, daha sonra da Kaf-

kas cephesinde aynı numarayı taşıyan başka kıtaattan mürekkep bir kolorduya kumanda ederken görürüz.

Mirlivalığa terfi ettirilen Mustafa Kemal Paşa bu defa da Şark cephesinde ilerlemekte olan Rus ordusunu evvelâ ric'at manevrasiyle, sonra da tasarladığı bir noktadan mukabil taarruza geçerek mağlûp edip Bitlis ve Muş vilâyetlerini istirdat etmişti. Bu muzafferiyetinden sonra Mustafa Kemal Paşa Vekâleten ikinci ordu kumandanlığına tâyin edilmiş iken o sıralarda kurulmakta olan Hicaz kuvvei seferiyye kumandanlığına naklettirilmek istenmiş, fakat Şamda Başkumandan Vekili Enver Paşa ve Cemal Paşalarla yaptığı mülâkatta vaziyeti umumiye hakkındaki müşahede ve noktai nazarlarını izah ederek Hicaza bir kuvvei seferiyye göndermek değil, bilâkis derhal Hicazın tahliyesi ile oradan iktisat edilecek kuvvetlerin Suriye cephesinin takviyesinde kullanılmasını teklif eylemişti. Bu makûl teklifi kabul olunduğu için kendisine teklif edilmek istenilen Hicaz kuvvei seferiyye kumandanlığının, tabiatiyle hiç bir mânâsı kalmamıştı.

★

Şam mülâkatından sonra Mustafa Kemal Paşa asaleten ikinci ordu kumandanlığına tâyin edilmişti. Bu sıralarda Bağdadı istirdat için bir Irak seferi tertip edilmiye başlanmış, bu iş için hazırlanan ordular grupunun başına da maruf Alman kumandanlarından (Von Falkenhein) getirilmişti. Mustafa Kemal Paşa da, «Yıldırım» adı verilen bu ordular grupunu teşkil eden yedinci ordu kumandanlığına nakil ve tâyin olunmuştu. Yedinci ordu kumandanlığını deruhte edip vazifeye başlamış olan Mustafa Kemal Paşa Falkenhein'in tasavvurat ve icraatını, resmî vazifesinden ayrı olarak âşiretlerle münasebatını ve temaslarını beğenmemiş, bilhassa Irakta tasavvur edilen herhangi bir hareketten hiç bir netice çıkmıyacağına kani olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa bütün bu görüş ve kanaatlerini

Başkumandan Vekiline bildirmiş, neticede büyük bir felâkete uğramak ihtimali olduğuna da işaret etmişti. Fakat bu fikir ve mülahazaları kabul olunmamış, bunun üzerine de protesto mahiyetinde olarak ordu kumandanlığından istifa etmişti.

Atatürk Yıldırım ordusu kumandanlığına tâyin edildiği sıralarda Falkenhein ile aralarında geçen şayanı dikkat bir hâdiseyi bizzat şöyle anlatırlardı:

«— Yedinci ordu, yani Yıldırım ordusunun ilk defa kumandanı olduğum sıralarda, ordunun dahil bulunduğu grupun kumandanı General Falkenhein'in askerlik ve siyaseti dahiliyemiz noktai nazarından takip ettiği usul ve tarzı hareket aramızda anlaşmazlıklara, sonunda da mühim bir münakaşaya sebep olmuştu. Bu münakaşa nihayet bir gün karargâhı umumiye aksetti. Ben buna çok ehemmiyet verirdim. Mütâlâamın nazarı dikkate alınmadığını görünce sükût edemedim. Her türlü avakibi nazarı dikkate alarak isyankâr bir tarzda ordu kumandanlığından istifa ettim. Ve yerime kolordu kumandanlarından Ali Rıza Paşayı tâyin ederek kendi kendime vazifeme nihayet verdim. Diğer taraftan bu emrivâkii Başkumandan Vekili Enver Paşaya da bildirdim.

Beni bu hareketimden vazgeçirmek için Falkenhein ve diğer bazı kumandan arkadaşlar mektuplarla, samimî ve dostane tavassutta bulunmak istediler. Hiç bir tavassut kabul etmedim. Nihayet yaptığım bu emrivâki kabul edildi.

Bu istifamı kapalı ve meskût bırakamazdım. Hakikî mânâsını ve sebeplerini milletime de anlatmak isterdim. Bu niyet ve kararımdan haberdar olan mafevk makamlar bu ciddî hareketimin tesirini azaltmak maksadiyle bir taraftan kumandanlıktan çekilişimin sebeplerini, kendi zâviyelerinden küçültmeğe ve âdetâ taşkınlık şeklinde etrafa yaymıya çalışırlarken, diğer taraftan da beni, merkezi Diyarbakırda bulunan eski orduma, yani ikinci ordu kumandanlığına tâyin etmişlerdi.

Ben de zahirî bazı mazeretler göstererek bu tâyini reddettim.

Bunun üzerine bir ay mezun olduğumu söylediler. Ben Halepte kumandanlığıma nihayet verdiğim günlerde Halepten İstanbula gitmek için şimendöfer bileti alacak param yoktu.»

★

— 9 —

ATATÜRK'Ü ALTINLA SATIN ALMAK İSTİYEN MAREŞAL

Atatürk ordu kumandanlığından istifa edip İstanbula gelmeğe karar verdiği zamanda cebinde bilet alacak para yoktu. Halbuki General Von Falkenhein bu vazifeye gelirken ona yığınla altın göndermişti.

Atatürk sonraları bu hâdiseyi ve altınları nasıl reddettiğini şöyle anlatırlardı:

«— Evvelce Yıldırım ordusu kumandanlığına tâyin edilip İstanbula tam hareket edeceğim günlerde idi. Falkenhein karargâhından bir Türk, bir de genç Alman zabiti Beşiktaşta Akaretlerdeki 76 numaralı evime geldiler. Beraberlerinde bir takım ufak ve zarif sandıklar vardı. Bunları Falkenhein'in bana gönderdiğini söylediler.

«— Bunlar nedir?»

Diye sordum.

Alman zobiti:

«— İstanbuldan müfarakat ediyorsunuz. Mareşal Falkenhein size bir miktar altın gönderdi.»

Dedi.

Alman zabitinin bu sözü üzerine Türk zabitine döndüm:

«— Ben kimseye ihtiyacımdan bahsetmemiştim. Bu paralar herhalde ordu ihtiyacına sarfedilmek üzere gönderilmiş

olacak. Bu sandıklar bana yanlış getirilmiş. Bunları alınız, ordu levâzım reisine götürüp teslim ediniz.»

Diye emir verdim. Alman zabiti bu emrime:

«— Efendim onlar da başka..»

Diye cevap vermek istedi. Bunun üzerine Türk zabitine:

«— Bu paranın miktarını Alman zabitinden iyice tahkik et. Huzurunda alındığına dair bir senet yaz. Getir imza edeyim.»

Emrini verdim.

Zabit emrimi yaptı. Fakat Alman zabiti senedi almak istemedi.

Bunun üzerine kat'î olarak, senedi derhal Mareşale vermesini, paraları da götürüp ordu levâzım reisine teslim etmesini emrettim. Bu emrim bittabi derhal ifa edilmişti.

Yedinci ordu kumandanlığından kendi kendimi affedip ordudan ayrılacağım zaman kumandanlığa tevkil ettiğim Ali Rıza Paşaya altın dolu bu sandıkları teslim ettirdim. Ali Rıza Paşadan aldığım senedi de o vakit yaverlerim olan Salih (Bozok) ve Cevat Abbas Beylere vererek kendilerine:

«— Falkenhein'in karargâhına giderek bizzat kendisini görünüz. Benim kendisinde bulunan senedimi alır, Ali Rıza Paşanın imzaladığı senedi de Mareşale verirsiniz.»

Diye emir verdim.

Salih ile Cevat bu emrimi alıp gittiler. Bir müddet sonra geri gelip Mareşal Falkenhein'i müşkülâtla görebildiklerini söylediler. Mareşal bana böyle bir para gönderdiğini hatırlıyamadığını, Mustafa Kemal imzalı bir senedin de kendisinde mevcut olmadığını söylemiş. Bunun için Ali Rıza Paşanın senedini de kabul edemiyeceğini bildirmiş. Bunun üzerine yaverlerime tekrar emir verdim:

«— Şimdi size çok ciddî olarak söylüyorum. İkiniz tekrar Falkenhein'in odasına gideceksiniz ve diyeceksiniz ki: « Verdiğiniz altınlar olduğu gibi ordu levâzımında mahfuzdur. Buna mukabil size senet verilmiştir. Senet olmadığını iddia etmek altınların mevcudiyetini ortadan kaldırmaz. Vesikayı kaybet-

miş olabilirsiniz. O halde verdiğiniz altınları size iade edeceğiz. Bunları aldığınıza dair bize bir vesika veriniz.»

Emrimi yerine getirmeğe giderlerken şunları ilâve ettim:

«— Kendisine, bizi buraya gönderen kumandan memleket menfaatleri bahis mevzuu olduğu zaman altın mukabili müsamaha gösterecek insanlardan değildir. Bunu çoktan öğrenmeliydiniz, dersiniz. Müsbet netice almadıkça da karşıma gelmeyiniz.» dedim.

Emrimi alan yaverlerim, beni çok iyi tanırlardı. Onun için bir müddet sonra Falkenhein'in elinden benim imzamı taşıyan senedimi alıp getirmişlerdi.

Kolaylıkla anlaşılır ki Falkenhein beni ve belki de benden başka bir çoklarını işte böyle sandıklarla altın vererek aklınca iğfal etmek yolundaydı.»

★

Mustafa Kemal Paşa ordu kumandanlığından istifa edip bir ay mezun addedilerek İstanbula gelip istirahate çekilmişti. Bu sırada Veliahd Vahidettin ile Alman karargâhı umumisini ve Alman cephesini görmek üzere Almanyaya gönderildi.

★

Mustafa Kemal Paşa ordu kumandanlığından istifa ettikten sonra Filistin cephesinde Falkenhein'in muvaffakiyetsizlikleri devam ettiği için kendisi geriye çekilmiş, Yıldırım Orduları Grupu Kumandanlığına bu kere de Müşir Liman Fon Sanders tâyin edilmişti.

O sıralarda Padişah Beşinci Sultan Mehmet de vefat etmiş, yerine Sultan Vahidettin tahta geçmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Almanya seyahatinden avdet ettiği zaman Vahidettin'in ısrariyle 1334 de ikinci defa olarak Filistin cephesindeki Yedinci Ordu Kumandanlığına tâyin olunmuştu.

Fakat bu esnada cephelerdeki vaziyet tamamen değişmiş bulunuyordu. Almanyada bozgunluk alâmetleri görünmiye başlamış, Filistin cephesinde de Türk ordularına kat kat faik düşman kuvvetleri taarruza geçmişlerdi.

İşte bu meş'um günlerde ordusunun başına henüz iltihak etmiş olan büyük kumandan Mustafa Kemal, sağında ve solundaki orduların dağılmış, bazılarının esir olmuş bulunmalarına rağmen dâhiyane sevk ve idaresi, askerlikteki mahareti sayesinde ordusunu inhilâlden kurtarmış ve bin bir müşkülâtla Şama kadar getirebilmişti.

Mustafa Kemal Paşa, el altında tuttuğu bu kuvvetleri tensik ederek dayanılacak bir kuvvet vücuda getirmeyi düşünürken, Mondrosta mütareke müzakerelerine başlanıldığını, düşmanların ileri sürdüğü şartların ağırlığını haber almıştı.

Onun büyük ruhu böyle bir mütarekeyi kabule isyan ediyordu. Enver Paşa ve rüfekasının memleketi terketmeleri üzerine iktidara gelen İzzet Paşa hükûmetine mütareke şartlarının kabulünden doğacak bütün tehlikeleri, bütün felâketleri izah etmeğe çalıştı. Fakat ne yazık ki gayretleri hiç bir fayda vermiyordu.

Nihayet mütareke imzalanmıştı. Bir yandan İstanbul, itilâf kuvvetleri tarafından işgal ediliyor, diğer taraftan İzzet Paşa kabinesi de istifaya mecbur oluyordu. Mustafa Kemal Paşa İzzet Paşanın istifa edip çekilmesine taraftar olmadığı için bu harekete mâni olmağa çalışıyordu.

Atatürk bu vaziyeti bir sohbet esnasında şöyle anlatmışlardı:

«— Bir gün İzzet Paşa tarafından makine başına davet edildim. Kabineden istifa ettiklerini bildirdi ve benim İstanbulda bulunmaklığımın münasip olacağını söyledi. Ben bu imadan, İstanbulda buhranlı günler yaşadıklarını ve fena vaziyetler cereyan etmekte olduğunu anlıyarak, zaten kumanda ettiğim grup da lâğvedilmiş olduğu için, hemen İstanbula hareket ettim. İzzet Paşa ile ilk defa, Fuat Paşa türbesi karşısındaki konağında kendisiyle görüştüm. İzzet Paşa bana kabi-

neden niçin çekildiğini izah etti. Ben bu izahata rağmen yine de kabineden çekilmesini muvafık bulmadım.»

★

— 10 —

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN VAHDETTİN'LE KONUŞMASI

Atatürk, mütarekeyi müteakip İstanbula gelmiş ve İttihatçılardan sonra kabineyi kurup bilâhare istifa eden İzzet Paşa ile temasa geçmişti. Atatürk bu hususdaki gayretlerini şöyle anlatırlardı:

«— İzzet Paşaya, Tevfik Paşa kabinesini teşkil ettirmek ve tekrar kendi riyasetinde yeni bir kabine kurulması lüzumuna kani olduğumu ısrarla bildirdim. Neticede bu teklifim kabul olundu. Hattâ aramızda bir de yeni kabine listesi yapıldı.

İzzet Paşanın konağında verdiğimiz bu karardan sonra ilk hedef tabiatiyle kabineyi düşürmekti. Bunu temin için ben derhal sivil kıyafetle Meclisi Meb'usana gittim. Ötedenberi tanıdığım ahbap mebuslarla konuştum. Bunlara noktai nazarı mı izah ettim. Tam o günlerde de Tevfik Paşa kabinesine itimat meselesi bahis mevzuu oluyordu. Ben ademi itimat reyi verilmesi fikrindeydim. Bu kanaatimi tanıdığım ve tanımadığım oradaki mebuslara anlatmaya çalışıyordum. Görüştüğüm bir kısım mebuslarda şu tereddüt vardı:

«Eğer ademi itimat reyi verecek olursak meclisi dağıtabilirler. Fakat Tevfik Paşaya itimat reyi verirsek, zaman kazanarak bu müddet zarfında belki de faydalı işler görmek kabil olur.»

Ben aynı fikirde değildim. Meclisin zaten ve behemehal dağıtılacağına emindim. Dağıtacak olan bizzat Tevfik Paşanın kendisi olacaktı. Mademki netice değişmiyecekti, o halde ka-

bineye ademi itimat verip, İzzet Paşanın teşkil edeceği kabineyi iktidara getirmek elbette daha muvafık idi.

Mebusların mühim bir kısmiyle salonların birinde toplandık. Hey'eti umumiyeye orada izahat vermekliğim teklif olundu. Vaziyeti, içinde bulunduğumuz şeraiti ve buna göre yapılması lâzımgelen hareketi kendilerine izaha çalıştım. Ve hiç bir suretle Tevfik Paşa kabinesine itimat reyi vermemelerini tavsiye ettim. Teklifim kabul edildi.

Ben bu kararı aldıktan sonra oradan ayrıldım. Bundan bir müddet sonra bir Cuma selâmlığına gitmiştim. O zaman Cuma günleri, Padişah alayı vâlâ ile Cuma namazına giderken gerek mezunen ve gerek başka sebeplerle İstanbulda bulunan kumandanlar bu merasime katılırlardı. Ben de bu sebeple aynı merasimde bulunmuştum. Namazdan sonra Vahidettin beni salonuna davet etti ve benimle orada uzun bir görüşme yaptı. Ben, memleketin içinde bulunduğu tehlike üzerinde onu tenvir ve ikaz için sözlerime mukaddeme yaparken o, benim vereceğim izahata takaddüm ederek:

«— Ordunun kumandan ve zabitleri eminim ki seni çok severler. Bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmiyecektir?»

Diye sordu. Ben de kendisine bir sualle mukabele ettim:

«— Ordu tarafından aleyhte bir harekete dair malûmat ve mahsusatınız mı var efendim?»

Bana müsbet veya menfî bir cevap vermedi. Fakat aynı suali bir daha tekrarladı. Bu sefer cevabım şu oldu:

«— Vâkıa ben İstanbula geleli bir kaç gün oldu. Buradaki ahvali yakından bilmiyorum. Fakat ordu rüesa ve zabitanının zatı şahanenize karşı bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki hiç bir fenalığa intizar buyurmayınız.»

Vahidettin bu sözüme derhal yeni bir sualle mukabele etti:

«— Yalnız bugünden bahsetmiyorum. Bugünden ve yarından!»

Vahidettinin bu son cümlesi bende bir şüphe uyandırdı. Demek ki yarın padişahın öyle bir hareket yapması ihtimali vardı ki ordunun vatanperver kumandan ve zabitanı bundan müteessir olabileceklerdi.

Anlıyordum ki padişah aklınca beni iğfal ederek, vasıtamla ordudan emin olmak istiyordu. Karşımdaki adamın kararını çoktan vermiş olduğu açıkça belliydi. Biz ise bu kararın ne olduğunu anlayamıyan veya anlamak istemiyen kimselerle temasta kalmış, mukabil hiç bir tedbir almaya zaman ve fırsat bulamamış vaziyette idik.

Vahidettinin yanından çok ümitsiz ve müteessir bir halde ayrıldım. Meğer müteessir olmakta, ümitsizliğe düşmekte çok haklıymışım. Bir iki gün sonra her şeyi öğrendim: Meclisi Mebusan feshedilmişti.

Bu suretle İzzet Paşa ve diğer arkadaşlarla verdiğimiz kararlar çoktan suya düşmüştü. Bunun üzerine Şişlideki evime çekildim. Yeni vaziyeti mütâlâa ve mülâhaza etmeğe başladım.»

★

Aziz ve büyük kurtarıcının bu suretle Şişlideki -hâlen Istanbul Belediyesince İnkılâp Müzesi haline getirilmiş olan- evine çekilerek istikbalin karanlıklarına doğru işleyen büyük bir nüfuzu nazarla umumî vaziyeti mülâhaza ve mütâlâa ediş-lerinden ne büyük mucizeler olduğunu her Türk gayet iyi bilir. Bu bilgiyi gelecek nesle naklettirmek de bence millî bir vazifedir.

★

—11 —

«MİLLETİN MAKÛS TALİHİNİ YENDİN» TELGRAFININ İÇ YÜZÜ

Yalnız Türklük için değil, belki bütün insanlık tarihi için övünülecek şanlı, şerefli hârikalar yaratan Atatürk'ün

hayatının ne olduğunu bir tarihî vesika şeklinde yazmağa hiç bir zaman muktedir değilim. Ancak, sayın Celâl Bayarın da pek yerinde olarak içten ve candan söylediği gibi, ondan bahsetmek hakikaten büyük bir ibadet olacağı için sırf bu ibadeti yapmak üzere o büyük adamın bazı hususiyetlerinden bahsetmeğe çalışacağım. Fakat ben, Atatürk'ü anladığım gibi yazacağım, çünkü böyle yaparsam bir hatâya düşmüş olmaktan korkarım. Onun için Atatürk'ü kendi anlayışıma göre değil, fakat objektif bir surette, yani olduğu gibi yazmaya gayret edeceğim.

★

Atatürk'ün bütün hayatı iyi tetkik edilecek olunursa görülür ki onun benliğinin büyük kudreti tâ küçüklüğünden başlar. O, tâ gençliğindenberi millet arasında sevilmiş, her yerde sesi işitilmiş, memleketin ölüm dirim mücadelelerinde oynadığı muazzam rollerde bütün dünyaya kendisini tanıtmış, hâlâ nereye baksan ateşi, nuru hissolunur, büyük ve arslan gibi bir adamdı.

Mustafa Kemal, hâdiselerin verdiği fırsatlardan istifade ederek, meydana çıkmış çılgın, şımarık, karmakarışık cepheli, kindar, garazkâr insanlardan değildi.

O, bir takım siyasî dalaverelerin sevkiyle aşağıdan yukarıya fırlamış, zorla milletin başına geçmiş, bütün kuvvetleri benimsiyerek millete belâ kesilmiş bir adam, bir diktatör olmaktan büsbütün başka, bambaşka bir şahsiyetti. Mustafa Kemal sevdiği büyük milletinin içinden çıkmış, yoktan var ettiği bir devletin taazzuvu esnasında başında bulunduğu milletinin timsali olarak hareket etmesini iyi bildiği için halkın kalbinde en yüksek bir ihtiram mevkii almıştır.

Atatürk, öyle sonsuz ve ölçüsüz bir kudret ve hayat kaynağıydı ki «Yalnız Türkler değil, beşeriyetin bütün mazlûm milletleri kuvvetlerini ondan almaya çalışmışlardır!» denebilir.

Hiç unutmam! Bir Almanya seyahatimizde arkadaşımız merhum Siirt mebusu Mahmut Beyin sefir Kemalettin Sami Paşa delâletiyle Hitler'le yaptığı bir mülâkat esnasında o zamanlar bütün dünyanın dikkatini üzerine celbetmiş olan mağrur Hitler'in:

«— Bütün enerjimi Atatürk'ten alıyorum. Onun hayatı bizim feyizli ışığımızdır!»

Diyerek Atatürk'ü övmesi ve Rusların onbeşinci yıldönümünde yaptıkları merasimde bulunmak üzere bir heyetle Moskovaya gittiğimiz zaman o zamanın hariciye komiseri olan Çiçerinin heyetimize hitaben verdiği bir nutukta:

«— Mustafa Kemal gibi büyük çapta kudret sahibi bir adamın başınızda bulunması sizin için ne kadar büyük bir kuvvet ise, onun dostluğu bizim için de aynı şekilde kuvvet ve bahtiyarlıktır!»

Demesi bir Türk olarak göğsümüzü ne kadar kabartmış, bizi ne kadar gururlandırmıştı.

Atatürk sağlığında bize:

«— Büyük hâdiseleri, yapılan işleri bir ferde maletmek milletin hakkına saygısızlık ifade eden bir görüş tarzı olur.»

Diyerek daima tavazu gösterirlerdi. Esasen onun büyük meziyetlerinden biri de mes'uliyetleri omuzlarına yüklemek, şerefleri etrafına taksim etmekti. Bu nimetinden kimler istifade etmedi ki!..

Meselâ büyük zaferi ele alalım: Yapılan muvaffakiyetli büyük muharebelerin harp cerideleriini tetkik edersek belki de Atatürk'ün imzasına pek az tesadüf edilir. O, şan ve şeref peşinde koşan bir adam olmadığı için vaziyete göre emirleri cephe kumandanına madde madde yazdırır, altına «at imzanı gönder!» diyerek o isabetli emirlerin neticesi olarak elde edilen zafer şerefini cephe kumandanına verirdi. «Milletin makûs talihini yendin!» diye çekilen telgrafların da nasıl ve ne maksatla çekilmiş olduğunu gayet iyi bilenlerdeniz.

Atatürk'ün: «Milletin makûs talihini yendin!»

diye çektiği telgrafın çekilişi bizim bildiğimize göre şöyle olmuştur:

İnönü muharebesi kumandadaki hatâ ve idaresizlik yüzünden fena bir vaziyet almış, nihayet cephe kumandanı bir aralık ric'at emrini dahi vermiş ve ric'at vaziyetini Ankaraya bildirmişti.

Bunun üzerine Ankarada fena halde telâş ve yeis başlamıştı. Bu sırada Erkânıharbiyenin işgal ettiği Ziraat mektebinde Mustafa Kemal Paşa vaziyeti telgraf başında takip ediyordu. Yanlarında bulunan Hamdullah Suphi ve Bekir Sami ve diğer bazı arkadaşlariyle görüşüyorlarken Yunan ordusunun da aynı zamanda ric'at etmekte olduğunu haber alan cephe kumandanı İsmet Paşa, bunu kendi muvaffakiyeti gibi Mustafa Kemal Paşaya diğer bir telgrafla bildirmişti.

Tabiîdir ki bu telgraf orada bulunanları sevindirmiş ve Mustafa Kemal Paşanın yanında bulunan Hamdullah Suphi Bey, cephe kumandanının mâneviyatını kuvvetlendirmek için gelen bu telgrafa taltifkâr bir cevap verilmesini Mustafa Kemal Paşadan rica edince Mustafa Kemal Paşa da telgrafı Hamdullah Suphi Beye vererek:

«— Alınız, istediğiniz gibi bir cevap yazınız, gönderelim!» Demiş.

İşte o dillere destan olan meşhur telgraf bizim bildiğimize göre, bu suretle Hamdullah Suphi Bey tarafından yazılıp Mustafa Kemal Paşaya imza ettirilerek çekilmiştir.

★

Atatürk, mütevazi büyük bir adam olduğu için yaptıklarını kendine maletmezdi.

Bir gün bir seyahatlerinde halktan biri kendine şöyle bir sual sormuştu:

«— Yaptıklarınız için siz nereden ilham aldınız?»

Atatürk bu suale bir tek kelime ile cevap verdi:

«— Milletimden!»

Atatürk daima:

«Millet vasfına lâyık bir topluluk için takip edilecek doğru yolu ve istikameti gösterecek en emin rehber ve mürşit, ancak ma'şerî vicdan ve millî benlik, millî iz'andır. Tecrübelerimizin, ilim ve aklın bize tavsiyesi de ancak budur. Bunun haricinde bir mürşit, bir reis aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir!»

Buyururlardı.

Atatürk'ün mümtaziyeti, yüksek hasleti ve bütün muvaffakiyetlerinin sırrı çok sevdiği ve daima ona mensup olduğu için iftihar ettiği milletinin ruhunda mündemiç cevheri ve onun hakikî temayüllerini herkesten daha iyi, daha evvel sezmesinde, millet ve memlekete hizmet yolunda bu sezişini bir an gözünden ayırmayıp kendisine rehber ittihaz etmesindeydi.

Atatürk yalnız bir asker değildi. O, aynı zamanda büyük bir mütefekkirdi. İnsan psikolojisini çok iyi bilirdi. Milletine derin bir aşkla iman etmişti. Bu imanın telkin ettiği kuvvetle askerî siyasî, fikrî sahalarda mucizeler yarattı. Bütün mütefekkirlerimizin, bütün kumandanlarımızın, vatanperverlerimizin cesaret edemedikleri ve hattâ hatır ve hayâle getirmekten çekindikleri fikirleri, inkılâpları o, sarih ve kat'î düsturlarla meydana atmıştır ve bu fikirlerin tohumlarını etrafına saçmıştır.

★

— 12 —

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN MECLİSTE LÂİKLİK DERSİ

Atatürk muhitine ve devlet adamlarına daima sırası geldikçe şunları tekrar ederlerdi:

«— Bir insanın memleketine ve milletine nafi bir iş yapabilmesi için bir an nazardan ayırmamağa mecbur olduğu şey, milletin hakikî ve müşterek temayülüdür.»

Atatürk'ün ikinci bir muvaffakiyet sırrı da milletine kendisini candan sevdirmesidir. Milletine kendini sevdirmiyenlerin veyahut bu sevgiye ehemmiyet vermiyenlerin başlalarına gelen belâları yakın tarihimiz bize pekâlâ gösterdi.

Atatürk samimî bir itimat, içten ve candan gelen bir sevgiye dayanmıyan, yalnız inzibatî tedbirler ve tesirler altında veyahut menfaat endişeleri yüzünden mevcutmuş gibi görünen riyakâr bağlılıkları, sevgileri çok tehlikeli görürlerdi. Büyük işlerin başarılması için böylelerine güvenilemiyeceğini çok iyi bilirlerdi.

Bundan dolayı da tarihi şahit göstererek:

— «Halife, Kral, Şah, Padişah ilh.. ne olursa olsun, her nedense milleti tarafından sevilmiyen bir devlet reisinin nihayet vasıl olacağı hedef kendisi için hüsran, memleketi için de huzursuzluk, ıztırap ve elemdir!»

Derler ve bu sevginin daima samimî olmasını kendilerinin dahi bir takım riyakârlardan kurtularak bir arkadaş, bir kardeş, bir baba gibi sevilmesini arzu ederlerdi.

Atatürk'ün görüş kuvvetine hayran olmamak kabil midir? Bu görüşlerin isabetini yine yakın tarihimiz bize açıkça göstermiştir.

Atatürk milletini çok sevdiği için efkârı umumiyeye de büyük ehemmiyet ve kıymet verirlerdi.

Bir gün toplanmış olan ve benim de dahil bulunduğum bir fırka divanında, İmalâtı Harbiye fabrikasında yapılan kadro dolayısiyle açıkta bırakılan amelelerin vaziyeti müzakere mevzuu olurken İsmet Paşanın, ameleyi himaye eden Recep Peker merhuma kızarak:

«Hakimiyeti milliye, efkârı umumiye sözleri bir lâfzı muraddan ve bir takım süslü kelimelerden ibarettir. Böyle bir şey yoktur. Bütün dünyada carî ve mukadder olduğu gibi mesele, okur yazar denilen ekalliyetin, okuması, yazması olmıyan ekseriyeti idare etmesidir. Ekalliyet denilen okur

yazarların da başlarına menfaat yularını geçirip hazine yemliğine bağladın mı, bütün idare yoluna girer ve muntazam işler!»

Mealinde verdiği cevapları Atatürk duyduğu zaman ne kadar müteessir olmuş, ne kadar kızmışlardı! Bu sözlerin sarfedildiği o günlerde bir sırasına getirerek :

«— Bu gibi sözleri söyliyenler ancak memleket ve millet le alâkası olmıyan kimselerdir. Bir millet ki hayatı tarihten uzundur ve tarih onun menkıbeleri, zaferleriyle doludur, varlığını ve Türklüğünü bugüne kadar muhafaza eden böyle bir millete (efkârı umumiye yoktur!) demek, bu ne derin gaflet, ne büyük cehalettir. Memleketimizin, milletimizin başına gelen felâketlerin çoğu, bilhassa yakın tarihimizde gördüklerimiz, bu çeşit insanlar yüzünden gelmiştir. Herkes bilmeli ki millet efradı sürü halinde vesayetle idare edilemez!»

Diyerek ağır bir ders vermişlerdi.

Atatürk; Selçuk ve bilhassa umumî Türk tarihini çok iyi tetkik etmiş, Türk'ün millî uyanışına ve haklarını tanımasına hail olan engelleri, geçirdiği felâket ve musibetlerin hakikî illetlerini iyi tesbit etmiş bir bilgi sahibi olduğu için fırsat düştükçe muhitine:

«— Tarihimizi tetkik ediniz. Türkün çektiği bütün felâketler, maruz kaldığı tehlikeler ve musibetler hep kendi öz benliğini, millî varlığını ihmal ederek nereden geldikleri ve ne oldukları, hangi nesle mensup bulundukları belirsiz bir takım kimseleri kendilerine reis tanıyarak onların şuursuz bir vasıtası olmak mevkiine düşmüş olmasındadır.»

Der ve bize kimseye, millî şuur ve benliğimizin ilhamatına aykırı bir istikamette, körü körüne bağlanmamamızı nasihat ederlerdi.

★

Atatürk, halk hâkimiyetinin esas temel taşının hak ve adalet olduğuna içten inanmış bir adamdı. Bundan dolayı adalete çok ehemmiyet verirlerdi. Daima:

«— Adalet bir devletin esası olduğuna göre mahkemelerin lâfzen değil hakikaten bîtaraflığını temin her işin başında bulunmalıdır. Hak sahiplerine müşkülât çıkarmak, eshabı mesalihi bugün git, yarın gel diye bir takım zorluklara uğratmak, hükûmet otoritesi maskesi altında halka mütehakkimane vaziyet almak, yakışıksız muamelelere cür'et etmek gibi haller behemehal önlenmelidir.»

Derlerdi ve en ziyade (nef'i hazine) formülü pek sinirlerine dokunurdu. Onun için bu sevmediği formülü ele alarak millete, tüccara, köylüye çektirilen eziyetlere artık nihayet verilmesini isterdi.

— «Nef'i hazine düşüncesinin ve teranelerinin memleket için felâketli bir formül olduğu bir an hatırdan çıkarılmamalıdır. Hükûmetin hikmeti vücudu bu gibi sözlerle halka hükmetmek, müşkülât çıkarmak, zulmetmek değil hizmet etmektir.»

Diyerek bu mühim noktaya ehemmiyet verilmesini ısrarla tekrar edip isterlerdi.

Atatürk, memurlara, iktisap ettikleri mesleğin icaplarına uygun bir zihniyet aşılatarak halkçılık, terbiye ve kifayeti vermiye gayret etmelerini, devlet idaresinde kanunların tertip ve tanziminde yaşanılan zamanın icaplarına, dünya gidişinin cereyanına uygun mütalâalara iltifat etmelerini daima devlet adamlarına tavsiye buyururlardı.

Atatürk için iş üzerinde zaman ve mekân mevzuubahs olamazdı. Mühim hâdiseler ve mühim işler kendileri ne vaziyette bulunurlarsa bulunsunlar hemen orada mütâlâa edilirdi. Verdikleri vazifeleri ehemmiyetle takip ederler ve neticesini almak için vazifedarlara yolda dahi rastlasalar otomobillerini yolun bir tarafında durdurup o vazifeliyi yanlarına alırlar, orada kendilerine verilen izahatı dinleyip işi hemen halleder ve yola devam ederlerdi. Resmî günlük işler ise Atatürk tamamen giyinip hazırlandıktan sonra Kâtibi Umumileri tarafından arzedilir ve emirleri alınırdı. Kendilerine en iyi fortrakı Hasan Rıza Bey yaparlardı. Hasan Rıza Bey, Ata-

türk'ün tabiatlarını gayet iyi kavramış olduğu için kendilerini sıkmıyacak tarzda hazırlayıp bütün işleri arzeder ve derhal emirlerini alırlardı.

Atatürk din ve mezhep mevzularında da şunları söylerlerdi:

«Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiç bir kimse hiç bir kimseyi ne bir din, ne de bir mezhep kabulüne icbar edebilir. Din ve mezhep hiç bir zaman politika âleti olarak kullanılamaz.»

İlk Mecliste bir gün lâiklik mevzubahs oluyordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa o gün Meclise riyaset ediyordu. Meclisin tanınmış din âlimlerinden bir arkadaş kürsüye geldi. İstihzakâr bir tavırla:

«— Arkadaşlar bir lâikliktir gidiyor. Affedersiniz ben bu likliğin mânasını anlıyamıyorum.»

Diyerek söze başlarken riyaset makamında bulunan Mustafa Kemal Paşa dayanamamış, oturduğu yerden elini kürsüye vurarak:

«— Adam olmak demektir hocam, adam olmak!»

Diye hoca efendinin sualini cevaplandırmıştı.

Kürsüden lâikliğin ne demek olduğuna dair Gazi Paşadan bu cevabı alan mebus arkadaşımız hoca efendi bir müddet sakalını atmış, biraz sonra bıyıklarını kısaltmış ince bir ilim adamı olarak çalışmalariyle Atatürk'ün teveccüh ve sevgisini kazanmıştı.

★

—13 —

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN CAMİDE HALKA VERDİĞİ VAAZ

Bayan Halide Edibin memleket haricinde neşrettiği kitabındaki garazkârane yazılarına rağmen Atatürk tab'an ve şahsan çok cesur bir adamdı. O, her an memleketi için nefsini daima fedaya müheyya bulundurur. Herhangi korkunç bir

tehlike karşısında soğukkanlılığını ve muvazenesini bir lâhza bile kaybetmez, gözünü hiç bir şeyden kırpmaz, sakınmaz, hemen vaziyeti ve tehlikeleri olduğu gibi görür, istikbali iyi keşfeder, hedefine doğru azim ve sebatla yürürdü.

Atatürk, hâdisattan kat'iyyen ürkmez, zuhur eden en ağır hâdiselerden hakikatleri çıkararak derhal tedbirlerini alıp istifadeye çalışırlardı.

Bir bahiste anlattığım gibi, Serbest Fırka nümayişleri sırasında Fethi Beyin Balıkesire gidip orada tehlil ve tekbirlerle karşılandığı haber alınmıştı. Balıkesirli bazı tacirlerin de fes stoku yapılması için İstanbula çektikleri telgraf ele geçip Atatürk'e gösterildiği zaman, Atatürk bu vaziyetten memnun olmuş ve:

«— Demek ki henüz inkılâbımız yerleşmemiş, tam zamanında yaraya neşteri vurmuşuz. Şimdi bundan istifade etmeliyiz.»

Diyerek bu vaziyet karşısında, inkılâbın bir kat daha tarsini için alınması icabeden tedbirleri düşünmiye başlamışlardı.

★

Atatürk, çok müşfik, çok rakik, çok vefakâr bir adamdı. Vefasızlara, vefasızlıklara karşı son derece muğber olur ve çok üzüntü duyarlardı. Yakınlarının, sevdiklerinin hususî, hattâ ailevî dertlerini dinler, âdetâ bir baba şefkatiyle onlara çareler arar. teselli ederdi. İnsan onun huzuruna çıkarak dertlerini döktükten sonra rahatlar, âdetâ bir huzuru kalble, büyük bir ferahlık içinde yanından çıkardı.

Atatürk hiç kimsenin, hattâ düşmanlarının bile ıztırabına, müzayaka çekmesine asla tahammül ve müsaade etmezdi. Atatürk, öyle ince ruhlu bir adamdı ki, muharebe meydanlarında bir emirle orduları ölüme sevkeden, bir meydan muharebesini gözünü kırpmadan seyreden bu büyük asker, bir tavuğun, bir koyunun kan içinde kesilmesine tahammül edemezdi.

Seyahatlerimizde, bir çok defalar, gidilen yerlerde onun

için kesilmek istenilen kurbanlara bakamaz, derhal o manzaraya arkasını döner, hayvanların kesilmemesini emrederdi.

Atatürk, çok saburlu bir adamdı. Bazan sofrasında, kendisiyle davetlileri arasında, mebuslarla, arkadaşlariyle mücadele şekline dökülen öyle münakaşalar olurdu ki, onun müsaade ve müsamahasından cür'et alarak gösterilen taşkınlıklara sabır ve tahammül gösterebilmek için, ancak ve ancak Mustafa Kemal olmak lâzımdı.

Bu sabır ve tahammül ona mahsus, ona yakışan bir meziyetti.

Atatürk, çok sabırlı bir adamdı. Bazan sofrasında, kenledeyim:

Mill' Mücadelenin ilk günlerindeydi. Memleket içerden, dışardan düşmanların tazyiki altında bulunuyordu. Dinsizler, imansızlar feryadiyle memleketin her tarafında isyanlar başlamış, vaziyet keşmekeş içinde, bir kördüğüm halindeydi. İşte o günlerin birinde Mustafa Kemal Paşa ile bayram namazını kılmak için, yanımızda bazı arkadaşlar da olduğu halde Ankarada Hacı Bayramı Velî camiine gitmiştik. Memleketin o günkü vaziyet ve manzarası ve yapılan bir takım kötü propagandalar karşısında Atatürk'ün bu bayram namazına gitmesi bir zaruret halini almıştı. Cami hınca hınç dolmuş, halk cami dışında, sokaklarda hasır, kilim, hattâ paltolarını sererek üzerlerinde namaz kılmağa hazırlanmıştı. İçeride yer bulamadığımız için araya araya sokakta, diz çöküp oturan halkın arasında müşkülâtla bir yer bulduk ve biz de hasırların üzerine oturduk. O esnada bir hoca vaaz ediyordu. Hoca, bir günahkâr müslümanın öldükten sonra yedi başlı bir yılandan çekeceği kabir azaplarını anlatıyordu. Paşa, hocayı dinledikten sonra, bir aralık eğilerek kulağıma:

«— Sabretmek lâzım! Bu saçmaları daha bir kaç zaman çar naçar dinleyeceğiz!»

Diyerek hocanın masallarını sonuna kadar dinlemek tahammülünü gösterdi.

Fakat aradan bir zaman geçtikten sonra bir başka seyahatinde yine bir camiye gidilmişti. Burada da bazı cahil vâizler bir takım uydurmaları saf halka nakledip duruyordu. Fakat Mustafa Kemal bu sefer tahammül edememiş, ayağa kalkmış ve:

«— Efendiler. Camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak, saçma sapan konuşmak için yapılmamıştır. Camiler, itaat ve ibadetle beraber din ve dünya için neler yapılmak lâzımgeldiğini düşünmek, yani meşveret için kurulmuştur. Millet işlerinde her ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz burada din ve dünya için istikbal ve istiklâl için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım.»

Diye kalkıp hocalara örnek olacak şekilde türkçe vaazda bulunmuşlardı.

★

Atatürk iki yüzlü, riyakâr, müdahaneci, garazkâr insanlardan hoşlanmazlardı. Hiç kimsenin gammazlık etmesine, yahut birbiri aleyhinde dedikodu yapmasına ve bu kabil bayağılıklara müsamaha etmezlerdi. Onun huzurunda şu veya bu filân veya falan aleyhinde lâkırdı söylemek, dedikodu yapmak kimin haddiydi? Böyle bir hal vukua geldiği takdirde eğer biri başkasının aleyhine söylerse, Atatürk bir punduna getirir, derhal o iki adamı yüzleştiridi. Nitekim Salih Beyin Atatürk'e, İsmet Paşa için söylediği:

«— Engerek yılanı gibi sokar!» sözünü bir sırasına getirerek Salihin önünde İsmet Paşaya söylemekten çekinmemişti. Atatürk, hiç bir şeyi saklamaz, derhal açıklayıverirdi.

Yine bir yazdı, Floryada idik. Bir akşam, Atatürk, lûtfetmişler, bir değişiklik olsun diye akşam yemeği için benim oturduğum eve gelmişlerdi. O gece davetli misafir yoktu. Yalnız Atatürk'e arzı tazimat etmek üzere Ali Hikmet Paşa ile bir elçimiz ziyarete gelmişlerdi. Atatürk kendilerini bizim

evde kabul etti. Sofraya oturduk. Yeniliyor, içiliyordu. Meğer arzı tazimata gelen elçi diğer bir sefir arkadaşiyle aleyhinde, bilvasıta Atatürk'e bazı şikâyetlerde bulunmuş. Atatürk elçiyi görünce yaptığı şikâyeti hatırladı ve tesadüfen o günlerde mezunen İstanbulda bulunan diğer sefiri de derhal Floryaya davet etti. Şimdi, sofrada her iki elçi de hazırdı. Atatürk, bir aralık sırasını getirerek şikâyette bulunan sefire hitap etti:

«— Beyefendi, zatıâliniz, arkadaşınız beyefendi hakkında bazı şeyler yazmış ve bana şikâyetlerde bulunmuştunuz. Onları bir defa daha söyler ve izah eder misiniz?»

Atatürk'ün bu müdahalesi üzerine şikâyette bulunan elçide şafak atmıştı. Adamcağızın âdetâ bir tarafına inecek gibi sararıp solmaya ve kıpkırmızı olmaya başladığı görülüyordu. Bu zatın şikâyet ettiği diğer sefir ise esasen Atatürk'ün sevdiği zeki bir arkadaştı. Hemen şikâyet mevzuunu anladı ve kendisi izaha başlıyarak meseleyi Atatürk'ün hoşuna gidecek tarzda, açık ve samimî şekilde anlattı.

Bunun üzerine Atatürk, şikâyet eden elçinin daha ziyade muztarip olmasına meydan vermiyerek:

«— İş anlaşıldı. Üzerinde durmağa değmez!»

Hükmünü verdi ve başka mevzua geçildi.

Atatürk, hayatında kat'iyen müzevirliği sevmez, müzevirlik edenleri affetmez, geç de olsa.

★

— 14 —

ATATÜRK'ÜN YAKINI OLDUKLARI İDDİASİLE BÖBÜRLENENLER

Atatürk, inkılâpları, Cumhuriyeti kendisine teslim ve emanet ettiği gençliğe büyük kıymet ve ehemmiyet verirlerdi.

Atatürk, muvazenelerini kaybetmiş, ihtiras ve iştihalarının tatmini yolunda dimağlarını, karakterlerini bozmuş, vücutlarını yıpratmış, her günahı mubah gören, her şeyi istihza ve kayıtsızlıkla karşılayan, kafalarını mânâsız yollarda iş-

leten, gözlerini kumarhane masalarına, meyhane şişelerine dikmiş ,afyon yutmuş gibi bayılmış, ne yapacağını şaşırmış, şımarık gençlerden hiç hoşlanmazdı. Böylelerine son derece kızar ve nefret ederek:

«— Böyleleri, tabiatiyle millî mefkûreye lâkayt, bîgâne bir gençliktir. Bu gibilere ne Hâkimiyeti Milliye, ne de Cumhuriyet, zerre kadar heyecan ve alâka vermez. Her türlü içtimaî ve ahlâkî alâkaları kesilmiş vaziyette olan bu gibi gençler için kumar, dans, rakı, fuhuş, para, işte Hâkimiyeti Milliyenin, işte cemiyetin mânâsı, onlar için, yalnız bunlardan ibarettir. Bu gibi gençleri tereddiden behemehal kurtarmak ve gençliği behemehal mefkûreci ve memleketle alâkalı olarak yetiştirmek, herkesin, hepimizin, her devlet adamının başta gelen vazifesidir.» derlerdi.

Atatürk, bu fikrini ileri sürdükten sonra gayeye varmak için şu yolu gösterirlerdi:

«— Maarifin gayesi yalnız hükûmete memur yetiştirmek değil, daha ziyade memlekete ahlâklı, karakterli, Cumhuriyetçi, inkılâpçı, müsbet, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst, muhakemeli, iradeli, hayatta tesadüf edeceği müşkülâta galebe çalmağa kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de tedris programlarını ve sistemlerini ona göre tanzim etmelidir.»

Atatürk'ün daha 1918 Mayısında Birinci Dünya Harbinin mağlûbiyetle biterek mütarekenin ve işgalin gelip çattığı o kara günlerde, şimdiki Atina Büyük Elçimiz Ruşen Eşref Beye verdiği bir fotografın altındaki şu çok dikkate değer hitabını gençlere nakletmek isterim:

«Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil bugünün karanlıkları, ahlâksızları, şarlatanlıkları arasında sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeğe ve aramağa çalışan bir gençlik gördüğümdendir.

İşte azizim Ruşen Eşref Bey, sizi ben bu mubarek hizbin tabiî âzasından görüyorum. Bugünlerden ziyade yarınların şükranına namzet olan sizi bugünden tanıyabilmekle memnunum.»

★

Atatürk, halkın zihniyet ve ahlâkı üzerinde umumiyetle fena tesir yapan âmillerin, bunların başında sa'yı ve liyakatten, dürüstlükten ziyade şuna buna intisap, şuna buna tabasbus, dalkavukluk, şunun bunun himayesi yoliyle mevki sahibi olmağa çalışanlara teveccüh kazanmağa muvaffak olanların başlıca düşmanı idi. Memleketin içtimaî, siyasî ahlâkî intizamını ihlâl eder mahiyette gördüğü bu gibi adamlardan kaçınılmasını, tevakkî edilmesini daima tevsiye ederlerdi.

★

Atatürk'ü, tek parti taraftarı, devlet otoritesine dayanarak mevkiinde kalmak istiyen bir parti şefi gözü ile görmek istiyenler, çok büyük insafsızlığa düşerler. Bu memlekette tedricî bir tekâmülle milletin hâkimiyetine tamamiyle sahip olacak bir hal ve seviyeye gelmesi Atatürk'ün gerçekleşmesini temenni ettiği en büyük idealdir. İnkılâpların memlekette kökleştiği ümidiyle milletin doğrudan doğruya reyine müracaat edilmesi ve çok partili demokratik rejime gidilmesi için yaptığı müteaddit denemeler, teşebbüsü doğrudan doğruya kendisine ait olan hareketler, bu ideale bağlılığının sarih işaretleri idi. Tek partili rejimin nasıl bir esaret rejimi olduğunu, çok kişinin belki tuhafına gider, bu memlekette Atatürk kadar anlayan ve bundan Atatürk kadar muztarip olan vatandaş hemen hemen yok gibidir, denilse yeridir. İsmet Paşanın Başvekil olarak memlekette tesis ettiği totaliter idareden vatandaşlar ne kadar muztarip olmuşlarsa, Atatürk de, belki o vatandaşlardan daha fazla ıztırap çekmiştir.

Atatürk, yaradılışı itibariyle, ahlâken, ruhan demokrat

bar adamdı. Daima halkın içinde geçen hayatı buna en güzel şahit, şaşmaz bir misaldi. Açık konuşmayı, serbest münakaşayı severdi. Büyük ve kuvvetli bir milletin, ancak efendi ruhlu, şahsiyetine sahip, haysiyetinin ve her türlü hak ve hürriyetlerinin mahfuz bulunduğundan emin, icabında müşterek bir millî vicdan etrafında selâbetle toplanmasını bilir, atılgan, fedakâr fertlerden terekküp edebileceğine kani idi.

Aynı zamanda derin bir aşk ve iman ile sevdiği milletinde bütün bu hassaların en yüksek derecede mevcut olduğuna inanırdı. Esasen Türk milletinin ruhiyat ve temayülâtını derinden duymuş, bütün varlığiyle kavramıştı.

Atatürk, her yerde, her vesile ile şunları tekrar ederdi:

«— Bütün terakkiyat, beşer fikrinin eseridir. Fikri harekete getirmek birinci işimiz olmalıdır. Bir kere millet benliğine hâkim olsun ve düşünebilsin, yeter! Bidayette hatâlı düşünse de, az zaman sonra bu hatâyı düzeltebilir. Fikir bir kere faaliyete başladı mı, her şey yavaş yavaş intizama girer ve düzelir, Fikrin serbest hareketi ise ancak ferdin düşündüğünü serbest olarak söylemek, yazmak ve verdiği karara göre her türlü teşebbüse girebilmek serbestisine sahip olmakla mümkündür.»

Yine her zaman derlerdi ki:

«—Prensibimiz hiç kimseyi, hâdiselerin sivrilttiği fertler etrafında eli göğsünde durdurmak gayesini istihdaf etmez.»

Milletten hiç bir hakikatın saklanmaması, vatandaşların daima hakikatle temasta ve devlet işleriyle alâkalı bulunması, bunun için de tefekkür, vicdan ve teşebbüs hürriyetleriyle beraber söz ve matbuat hürriyetlerinin daima muhterem tutulması Atatürk'ün büyük ideali idi.

O, kararlarını verirken milletin iradesinden kuvvet almayı kendisine mukaddes bir şiar edinmişti. Ondan dolayıdır ki bütün hitabeleri daima millî temayüllerin sadık ifadelerinden ve bütün icraatı millî iradenin iyi tatbikinden

ibaret olmuştur. Millî gayeye bir an evvel varmak için her tertipten, her şahıstan ayrı istifade etmesini bilirdi.

Atatürk'ün bu noktai nazardan sofrasına davet ettiği ve ekseriya yanında bulundurduğu öyle adamlar vardı ki, bunlar, kendilerinin ne maksat ve vazife ile oraya davet edildiklerini pekâlâ bildikleri halde anlamamazlıktan gelerek gûya Atatürk'ün harimine girmiş gibi üstelik bir de çalım satmıya kalkarlar ve Atatürk'ün bihakkın itimadını kazanmış olanlarla kendilerini aynı vaziyette, hattâ belki akılları sıra biraz da daha ileride sayarlardı.

★

—15 —

ATATÜRK'ÜN, BAYUR,LA SABAHA KADAR SÜREN MÜNAKAŞASI

İstanbulda bulunduğumuz günlerin birinde Atatürk, Dolmabahçeden Floryaya gidiyorlardı. Arkadaşım Salih Beyle ben de otomobillerinde beraberdik. Çok neş'eliydiler. Bir ara Atatürk sık sık sofraya davet edilen bir zattan şikâyet edecek gibi oldu. Bunun üzerine Salih Bey, Atatürk'ün neş'eli zamanlarında hep bu bahsi açtığını ileri sürerek, kendisine, yarı şaka, yarı ciddî:

«— Paşam, hep öyle söylersiniz, fakat sonra yine sofraya çağırıp yüz verirsiniz!»

Diye içini dökmek istedi. Salihin bu sözlerine Atatürk:

«— Ne yapayım? Ona yaptıracağım işleri sana gördürebilir miyim? Politikada insanların ne karakterde olduklarını bilmek ve ona göre kendilerinden istifade etmeğe çalışmak lâzımdır.»

Atatürk'ün bu sözlerine Salih:

«— Hakkınız var Paşam! Tabiî siz her şeyi daha iyi görür, daha iyi düşünürsünüz!»

Diyerek lâfını fazla uzatmak istemedi.

★

Atatürk'ün büyük meziyetlerinden biri de devlet ve inkılâp işlerini arkadaşlariyle görüşmek, münakaşa etmekti. Atatürk bu münakaşalardan çok zevklenirdi. O, hârikulâde zekâsına, büyük görüş kuvvetine, hâdiseleri tahlil kudretinin derinliğine dayanmakla beraber başkalarının fikir ve mütâlâalarına da kıymet verirdi. Onun en kuvvetli tarafı, en büyük kudreti, belki istişare etmesini bilmesi ve istişareler sonunda kendi eşsiz mantığını hâdiselere hâkim kılmasıydı.

Atatürk, milletine fikir ve kanaatlerini kabul ettirmek için hiç bir zaman cebir vasıtasına müracaat etmezdi, etmedi. O, memleket için faydalı ve hayırlı gördüğü her fikrini halka izah ederek, mantık yoliyle, ikna kabiliyetini kullanarak kabul ettirmeyi kendisine prensip ittihaz etmişti.

Güneş - Dil teorisi üzerinde meşgul olduğu günlerdeydi. Dolmabahçe sarayında bir gece hususî dairelerindeki mesai salonlarında Hikmet Bayur ile başbaşa kalmışlardı. Bu Güneş - dil teorisi üzerinde Hikmet Bayura bir takım izahat veriyorlardı. Atatürk'ü Hikmet Bayurla çalışmaya bırakarak bütün arkadaşlar, yanlarından ayrılmış, odalarımıza çekilmiş yatmıştık.

Ertesi sabah uykudan kalktığımız vakit Atatürk'ün hâlâ yatmadığını ve Hikmet Bayurla başbaşa akşamki gibi aynı vaziyette çalışmaya devam etmekte olduklarını öğrenince arkadaşım Salih Beyle beraber, derhal yanlarına gittik. Yüzleri kıpkırmızı olmuş, hâlâ Hikmet Bayuru iknaa çalışıyordu. Bir müddet sonra çalışmaları bitti. Hikmet Bey de müsaadesini aldı. çekildi.

Yalnız kaldığımız vakit arkadaşım Salih Bozok:

— Paşam, niçin bu kadar yoruldunuz? Hikmet Bey ya-

bancınız mı? Size bağlı bir arkadaşımız! «Böyle olacaktır!» demeniz kâfi değil mi? Sabahlara kadar onu ikna etmek için kendinizi niçin üzüyorsunuz?»

Dedi. Salih'in bu sözleri üzerine Atatürk:

«— Ha... İşte bu çok yanlış bir mütâlâa. Bilir misiniz ki Hikmet Bayur inatçıdır. Onu ikna etmek lâzımdır. O bir kere kani oldumu işi benimser!»

Diye cevap vermişlerdi.

Atatürk mantıkla harekete bu kadar ehemmiyet verirler ve karşısındakine kendi fikirlerini kabul ettirmek için büyük sabır ve tahammül gösterirlerdi.

Esasen bütün milletin onu büyük bir halâskâr olarak bağrına basıp ona itimat ederek kendisini takip etmesinin sebebi hareketlerinin mantıkî ve salim olduğuna hasıl olan kanaat ve inanış değil miydi?

O, böyle tanındığı, milletinin müşfik bir babası sayıldığı içindir ki ayak bastığı her yerde halk tarafından âdetâ tapılırcasına bir sevinçle karşılanır ve sevilirdi.

Hayatta şef olabilmek için Atatürk'ün pek az insanlara nasip olan bu gibi şahsî meziyetlerini haiz bulunmak, bilhassa temkinli, sabırlı, kendini şahsî emellerden, hırstan, kinden, garazkârlıktan uzak tutmak lâzımdı. İşte Atatürk bir hakikî millet babasının bütün vasıflarına sahiptı.

★

— 16 —

HİÇ BEKLEMEDİKLERİ ANDA ATATÜRK'Ü MİSAFİR EDENLER

Atatürk milleti ile yakından temas etmeyi çok severdi. Milletinin eğlencelerine iştirak ederek halk ile beraber bulunmaktan, beraberce eğlenip vakit geçirmekten zevk alırlar, bahtiyarlık hissederlerdi.

Park Otelde, Tokatlıyanda, Deniz ve Yatı kulüplerinde

ve bazı gazinolarda halk ile yakından temas ederek hep beraber eğlendiği zamanlar neş'esine, payân olmazdı Bu gibi yerlerde dansetmesi, vals yapması, vatandaşları ile birlikte bilhassa millî oyunlar oynaması, onun için büyük bir sevinç ve neş'e vesilesi olurdu. Halk ile beraber eğlenmek onun en büyük bir emeli idi. Milletini o kadar candan severdi!

Atatürk'ün en çok kızdığı, hiç sevmediği, hiç istemediği şey, bulunduğu yerlerde şahsı etrafında inzibatî tedbirler alınması idi. Milletine çok itimat ettiği için:

«— Bu millet bana ne kurşun atar, ne de attırır! diye bir emir vererek alınan bütün tedbirleri kaldırtır, zabıtanın vazifesini de hayli zorluğa uğratırdı.

Cumhurbaşkanlığı makamına ait bazı protokol kaideleri Atatürk'ü gerçekten sıkardı. Kendilerinin en büyük emeli bastonunu eline ve yakın arkadaşlarını da yanına alarak Beyoğlu caddesinden, Köprü üstünden herhangi bir vatandaş gibi serbest geçebilmek ve yürümekti. Tramvaya binsin, şimendiferde halk arasında otursun, vatandaşlarına hususî ziyaretler yapsın, bütün bunlar Atatürk'ün sevdiği şeylerdi.

Otomobil ile gezinti yaparken otomobilini bırakarak tramvaya atladığı, şimendifere bindiği, birdenbire Lebona girip herkesin arasına oturduğu, Vefaya giderek oranın meşhur bozasını içtiği daima vâki olurdu.

Bir sabah Floryadan Dolmabahçe sarayına avdet ediyorduk. Yeşilköy istasyonunun önünden geçerken birdenbire otomobili durdurdular ve başyavere:

«— Sorunuz tren varmı? diye emir verdiler.

O sırada, tesadüfen, hemen hareket etmek üzere bir tren vardı. Hep birlikte otomobilden inildi ve trene yetişildi.

Bu trene biniş hemen hemen kimsenin dikkatini celbetmemişti. Karar âni verilmiş ve hemen tatbik edilmişti. Neden sonra kondüktör bilet kontroluna geldiği zaman Atatürk'-

ün trende olduğunu anladı. Geri çekilmek istedi. Fakat Atatürk bırakmadı. Kondüktöre seslendi:

«— Vazifeni yap! (Bizi göstererek) bu efendilere niçin bilet sormuyorsun?

Dedi. Biz de:

«— Paşam, biz mebusuz. Tren bileti almayız. Parasız bineriz.»

Deyince buna hayret ettiler ve:

«— Bu imtiyazı hiç de beğenmedim. Çok ayıp ve acayip bir kaide! Çok güzel halkçılık!»

Diyerek mebuslarla alay ettiler.

★

Atatürk Dolmabahçe sarayında oturmaktan sıkılırdı. Saray onu âdetâ boğar, saraydan asla hoşlanmazlardı. Bundan dolayı şimdiki Şark kahvehanesinin bulunduğu yerde kendilerine mahsus bir ev yaptırıp oturmağı tasavvur ederlerdi. Bu maksatla bir gün Taşlığa çıktık. Manzarayı ve yeri görmek için orada yaya olarak bir gezinti yapıyorduk. Bir sokağa dalmış, yürüyorduk. Bir ara Atatürk:

«— Canım bir kahve istedi. Ne yapsak?»

Diye sordu ve yine derhal kendileri gözüne ilişen bir apartmanı göstererek:

«— Şu apartmanda bir daireye misafir olalım!»

Diyerek önünde bulunduğumuz apartmanın kapısından içeri girdiler ve lâlettayin bir dairenin kapısını çaldık. Gûya apartman sahibi ile aramızda kırk yıllık ahbaplık, dostluk varmış gibi içeriye girdik. Bu daire meğer apartman sahibinin dairesi imiş.

Vakitsiz, randevusuz gelen bu aziz misafir apartıman sahip ve sakinlerini pek telâşa düşürmüş ve hayretler, heyecanlar içinde bırakmıştı. Hepsi kendilerini âdetâ rüyada görür gibi hareket ediyorlar ve heyecan gösteriyorlardı. Sevinçlerine payân yoktu. Kahve istedik. İzaz edildik. Atatürk etrafını alanlarla hasbihallerde bulundu. Kahvesini içti. Teşek-

kür ederek ve Allahaısmarladık diyerek apartımandan ayrıldık ve saraya döndük.

Bir gün de motörle Boğazda bir gezinti yapıyorduk. Anadoluhisarı önlerine geldiğimiz zaman Atatürk:

«— Mektebi Harbiye hayatından sonra Göksu deresini hiç görmedim. Duralım da derede bir sandal gezintisi yapalım» demiş ve bu emirleri ile motör dere ağzına demirlemişti. Oradan bir sandal getirdik. Atatürk beni ve başyaverlerini alarak sandala bindi. Bir kandil günü idi. Sandal ile derenin sonuna kadar gittik. Bize rastlıyanlar Atatürk'ün farkında değillerdi. Hattâ sandalcı bir ara dönerek bir kumluğa oturdu ve kurtarmak için yardım edenler de olduğu halde bunlar Atatürk'ü bir türlü tanıyamıyorlardı.

Döndük. Motöre geliyorduk. Dere kenarındaki eski yalılardan birinin alt kat penceresinde bir siyahî dadı ile diğer iki yaşlı hanım oturuyorlardı. Bunların birisi Atatürk'ü tanıdı ve:

«Tâ kendisi. Seni gördüm! Artık ölsem de yanmam!»

Diğeri:

«Ne olur? Kandil günü bir kahvemizi içmiye buyurmazmısınız?»

Diye bağırmaya ve heyecanlanmaya başladı. Atatürk de eliyle işaret ederek:

«Geliyorum, geliyorum!»

Diye cevap verdi. Sandalı yalıya yanaştırttı. Yalının küçük bahçesinde üç ihtiyar hanımla kahve içti. Şuradan buradan görüşerek veda etti., kalktı, avdet ederken bu kadıncağızların canü gönülden ellerini havaya kaldırarak bağırdıkları, dualar, iyi temenniler görülecek manzara idi.

★

— 17 —

ATATÜRK'ÜN BİR SÜNNET DÜĞÜNÜNÜ ZİYARETİ

Bir yaz mevsimiydi. Bir gece Boğazda, Anadolu sahilini

takip ederek Acar motörüyle bir deniz gezintisi yapıyorduk. Motörde Fuat Köprülü, rahmetli Recep Pekerle Yunus Nadi Beyler de bulunuyordu.

Kanlıca önlerine geldiğimiz zaman yalıların birinin bahçesindeki elektrik tenviratı ve toplanan halkın gösterdikleri candan tezahürat Atatürk'ün nazarı dikkatini celbetti. Mütehassis oldu. Ve motörün sahile, bahçenin yanına yanaşmasını emretti. Yalının İmar Bankası şeflerinden Fuat Ramazanoğlu'na ait olduğu ve çocuklarına sünnet düğünü yapıldığı anlaşıldı. Bir vatandaşın böyle sürurlu gününe tesadüfen iştirak etmiş olmasından dolayı Atatürk'ün duyduğu memnuniyet yüzünden açıkça okunuyordu. Fakat çocuklara derhal birer hediye veremiyeceğinden dolayı üzülüyorlardı. Bir müddet sonra Atıf ve Saha ismindeki iki sünnet çocuğunu getirdiler. Çocuklara iltifat etti, sevdi, okşadı. Bilhassa Saha ismindeki çocuğun bakışları, serbest tavırları Atatürk'ün nazarı dikkatini celbetti. Ve etrafındakilere bu çocuğu göstererek:

«— Bakınız çocuğun gözlerinden zekâ fışkırıyor. İstikbalde büyük bir adam olacak.»

Diye iltifat ve temennilerde bulundular.

Atatürk, çocuklara mutlaka birer hediye vermek lâzım geldiğini düşünüyor ve içi içine sığmıyordu. Nihayet çocuklara İş Bankasından birer mikdar para verilmesi için orada dikte ettirdiği mektubu imza etti ve pederleri Fuat Beye verdi.

Çok kibar, eski bir aileden, centilmen, efendi ruhlu bir zat olduğu ilk bakışta anlaşılan ev sahibi mektubu alıp teşekkür ettikten sonra Atatürk'e:

«— Müsaade ederseniz bunları bankadan tahsil etmiyeceğim.»

Dedi.

Atatürk, bidayette maksadını anlayamadı. Ve:

«— Neden?»

Diye sorunca, Fuat Bey derhal:

«— Efendim, dedi, parayı tahsil için imzanızı havi olan bu vesikayı İş Bankasına terketmem icap eder .Alacağımız para alınır, sarfolur gider. Halbuki bu vesika ve kıymetli hâtıra bana ve çocuklarıma değil bütün ahfadıma bir iftihar vesikası olarak kalır. Bunun için para mukabilinde bu kıymetli hâtırayı elimden çıkaramam.»

Bu çok samimî cevaptan Atatürk pek mütehassis oldu ve:

«— Çok güzel düşündünüz.»

Deyip başyaver Celâli çağırarak:

«— İş Bankasına başka bir mektup yazınız da o mektupla bankadan parayı alsınlar. İlk yazdığınız mektup da kendilerine hâtıra olarak kalsın.» emrini verdi.

Bu toplantıya iştirak eden Atatürk neş'e içerisinde, etrafına toplanan davetliler ve ev sahipleriyle şarkılar söylediler, bir takım görüşmeler yaptılar.

O günlerde İsmet Paşaya fena halde kızıyorlardı. Bir aralık birdenbire Recep Pekere hitap ederek:

«— Recep! Ben bir adamı alır yükseltirim. Fakat o, hazmedemez, vaziyeti takdir edemezse ve bilhassa kerameti de kendinde bilirse bir gün kaldırır atarım. Ve benim attığım paçavra olur.»

Deyip ellerini masaya vurmaya başladı. Bir iki saniyelik sükûttan sonra da Recep Peker'den :

«— Öyle değil mi?»

Diye sormuştu.

Etrafındakiler evvelâ bu sözlerin Recep Peker'e ait olduğunu zannetmişlerdi. Fakat biraz sonra kastedilenin İsmet Paşa olduğunu anlamakta gecikmediler.

Sohbet o kadar tatlı, o kadar neş'eli geçti ki motör hareket ettiği zaman düğün sahibi ve misafirlerden bazıları da teeddüben ayrılamamış, beraber geliyorlardı. Sarayburnu hizalarına geldiğimiz zaman Atatürk'ün bizzat verdikleri emir üzerine motör Haydarpaşaya gitti. Misafirler oraya çıkarıldı. Sevinç, neş'e ve iftihar hisleri arasında bulunan bu grup

Atatürk tarafından bir akşam için Dolmabahçeye davet edildiler. Hepsi neş'e ve bahtiyarlık içinde ayrıldılar, döndüler gittiler.

Atatürk'ün bütün hayatı ve istedikleri buydu. O, kendisi için en sevimli ve sıcak yeri daima milletinin bağrında buluyordu.

Atatürk daima yakın arkadaşlarına:

«— Beni Reisicumhursun diye Çankayanın kayalıklarına ve Dolmabahçenin rutubetli karanlık odalarına hapsediyorsunuz. Sonra da siz istediğiniz gibi geziyor ve eğleniyorsunuz. Buna hakkınız yoktur.»

Diyerek şikâyetlerde ve tazallûmlarda bulunurlardı.

Bu üzüntülerini bazan öyle hüzünlü ve samimî bir tarzda, acındırıcı şekilde anlatırdı ki, muhatabını âdetâ müteessir ederdi.

Bir gece bir iki arkadaş izinsiz olarak Dolmabahçeden bir arkadaşın davetlisi olarak evine gitmiştik. Bizim yakın dostumuz olan ev sahibini Atatürk hiç tanımıyordu. Orada yiyip içiyor, hoşça vakit geçiriyorduk. Saat oldukça gecikmişti. Birdenbire gözüme, Atatürk'ün pek sevdiği köpeği Foks ilişti. Rüya görüyorum zannettim.

Bu köpeği bir Samsun seyahatimizde, arkadaşım Salih Beyle sahil fenerinin yanında bar sabah yaptığımız gezinti sırasında görmüştük. Atatürk'ün daha evvelden başka bir köpeği vardı. ve onu çok severdi. O köpek ölmüştü derhal hatırımıza geldi, sahibinden rica ettik ve köpeği Atatürk'e hediye ettirdik. Bu köpek odalarında yatar, gittiği her yere beraber gider, gireceği salona herkesten ve Atatürk'ten daha evvel koşar girer, âdetâ Atatürk'ün geldiğini haber veriyormuş gibi hareket ederdi.

Ben de (Foks)u görür görmez arkasından ne çıkacağını beklerken Atatürk'ün levend gibi endamı ve güler yüzü ile içeriye girişini görünce hepimiz birdenbire şaşırdık, kaldık.

Kapıdan girer girmez hepimize birden ilk söyledikleri söz şu oldu:

«— Bravo size! Beni Dolmabahçeye tıkınız, siz burada eğlence.. Nasıl bastırdım?»

Bu lâtifeden sonra sofraya oturdular ve eğlencemize katılarak neş'emize bir de sevinç kattılar.

Meğer o gece sarayda, sofrada bizi göremeyince:

«— Neredeler?»

Diye sormuşlar.

Artık âdet haline gelmişti: Herhangi birimiz bir mazeret dolayısiyle sofraya çıkmayacak olursa, o gece sofrada bulunacak arkadaşlara ve nöbetçi yaverine, her ihtimale karşı, gittiğimiz yeri haber verirdik. Bu suretle Atatürk emrettikleri zaman bizi derhal bulurlar ve haber verirlerdi. O akşam da sofrada kalan arkadaşlardan biri yerimizi ve nerede olduğumuzu bildiği için söylemek mecburiyetinde kalmış, Atatürk de hemen sofrasında mevcut olan davetlileri beraber alarak bulunduğumuz evi şereflendirmişlerdi.

Atatürk bunları bir gösteriş, bir nümayiş olarak değil de içinden gelen bir arzu ve samimiyetle yaparlardı.

★

—18 —

ATANIN HUSUSİYETLERDEN BİR TANESİ: SABAH KEYFİ

Atatürk, son derece nazik, son derece misafirperver, efendi bir ev sahibiydi. İçkisiz zamanlarında âdetâ utangaç insandı. Bazı, gündüzleri yaptığı ziyaretlerde — Bilhassa kadın da bulunursa — âdetâ sıkılgan görünürlerdi.

Çocukları çok severlerdi. Gittikleri yerlerde gözüne bir çocuk ilişirse derhal onunla sıkılmadan, yorulmadan uğraşırdı. Çocukların ellerine birer kâğıt kalem verdirerek yaşlarına göre kimine isim, kimine hesap ve hendese, kimisine Güneş - dil teorisine ait meseleler yaptırarak meşgul olmaktan zevk duyardı. Meselâ oğlum Demir küçüktü. Yazı ve şiir yazmağa hevesli idi. Hatay için bir şeyler yazmıştı. Bir gün çocuğu karşısına aldı. Hiç bir usanma alâmeti göstermе-

den saatlerce onu dinledi. Yazdığı yazıları tashih ettiydi.

Çocuklarla böyle uğraşmaktan zevk alırlardı. Hele Ülkü'ye tahminlerin fevkinde bir sevgi ile bağlanmıştı. Ve onu o kadar candan severdi ki ölüm gününden bir iki gün evvelisine kadar sabahları uykudan kalkar kalkmaz gözleri Ülkü'yü arardı. Onu yanına getirir, saatlerce konuşur, meşgul olurlardı. Diyebilirim ki bütün eğlencesi Ülkü olmuştu. Ülkü'nün (Atatürk) diye uzaktan bağırarak, koşarak gelip kucağına atılmasından büyük zevk duyarlardı.

Her yerde nereye gitseler Ülkü'yü yanlarından ayırmazlardı. O büyük adamın Ülkü ile nasıl meşgul olduğu görülecek bir manzara idi.

Zavallı Ülkü bir aralık tifo hastalığına tutulmuş, Dolmabahçe sarayına yatırılmış tedavi ediliyordu. Doktorlar Atatürk'ün bu sarî hastlıkla temasını istemiyorlardı. Atatürk ise doktorları dinlemez, gece, gündüz Floryadan kalkar Dolmabahçeye gelir, Ülkü'nün sıhhî vaziyetini yakından takip ederler, onunla ehemmiyetle alâkadar olurlardı.

Atatürk'ün ölümünden sonra, Atatürk'ün candan sevdiği bu çocuğa da az mı eziyetler çektirmek istediler! Adeta çocuktan bir hınç çıkarıyorlarmış gibi sağlıklarında kendi elleriyle döşediği ve Ülkü'ye tahsis ettiği evin eşyalarını bir takım bahanelerle geriye almak, vaktiyle âdetâ lalalık ettikleri yavrucağı eşyasız, kuru tahta üzerinde bırakmak için az mı gayret harcamışlardı? Arkadaşım zavallı Hasan Rıza neler çekmiş, ne kadar uğraşmıştı.

★

Atatürk, bir gün maiyeti ve yakın arkadaşlariyle birlikte Yalovada, Baltacı çiftliği civarında bir atlı gezinti yapıyorlardı. Bu gezinti esnasında rengi sarı, karnı büyümüş, sıtmalı gibi bir renkte, küçük yaşlı bir sığırtmaca tesadüf etmiş ve o çocuktan yol öğrenmek istemişti. Çocuk tabiatiyle ne Atatürk'ü tanıyor ne de böyle bir Atatürk'ün mevcudiye-

tinden haberdar bulunuyordu. Saf bir tabiîlik içinde cevaplarını veriyordu. Atatürk çocuktan yol sorduktan ve biraz da görüştükten sonra çocuğa bir mükâfat vermek istedi. İsmi sığırtmaç Mustafa olan bu çocuk bu mükâfatı almak istemedi. Israr karşısında almaya mecbur olunca o da hemen belinde kuşağının içinde sakladığı cevizlerden bir kaç tanesini aldığı mükâfata mukabil Atatürk'e uzattı ve verdi.

Mustafanın bu jesti ve mukabelesi Atatürk'ün nazarı dikkatini celbetti ve derhal çocuğun Kaplıcalardaki köşke getirilmesini emretti. Çocuk geldi.

Atatürk; çelimsiz, renksiz, mariz bir halde olan çocuğu tetkik etti ve derhal biran evvel tedavisini istedi. Mustafa, âdetâ yemek yemesini dahi beceremiyecek bir iptidâîlik içindeydi. Hemen Etfal Hastahanesine yatırıldı.

Atatürk Mustafaya yakın bir itina gösterdi. Tedavisini bizzat takip etti. Hattâ bir gece ansızın hastahaneye dahi gidip vaziyeti tetkik etmiş ve sıhhî durumu hakkında doktorlardan malûmat istemişlerdi.

Mustafayı bir müddet sonra Kuleli lisesinin üniformasını giymiş olduğu halde Dolmabahçe sarayında tekrar gördüm. Ve kendisiyle görüştüğüm zaman bir şehir çocuğu gibi konuşması beni hayretlere düşürmüştü.

Atatürk'ün anlattığım vaziyette eline aldığı bu sığırtmaç Mustafa, şimdi ordumuzun en ehemmiyetli bir sınıfı olan zırhlı kıtalarının birinde yüzbaşı, güzide bir subay olarak çalışmaktadır. Bunu öğrendiğim zaman Atatürk'ün büyüklüğüne olan sarsılmaz imanım bir defa daha tazelendi.

★

Atatürk gayet şık giyinir, fevkalâde temiz, endamlı çok güzel bir erkekti. İnsan onun güzel yüzüne bakmakla doyamazdı. Her gün muntazaman sekiz saat uykusunu uyurdu.

Çankayada, Dolmabahçede, Floryada, Yalovada nerede olursa olsun, sabahları uykudan kalkar kalkmaz odalarındaki

divanın üzerine geçerler, orada bağdaş kurarak kahve vesigara içerlerdi. Sabah kahvaltısı ile başları hiç de hoş değildi.

Gayet ince ketenden yapılmış kısa entari ile uyurlar ve uykudan kalktıktan sonra bir müddet bu kıyafette divan üzerinde bağdaş kurup oturmaktan zevk alırlardı. Bu aralık şayet akşamdan verdiği mühim bir emir varsa bunların neticelerini almak için Kâtibi Umumileri Hasan Rıza Beyi yanına çağırırlardı. Başkaca, arzedilecek mühim bir şey varsa yine bu arada Atatürk bu vaziyette iken Hasan Rıza Bey gelir, maruzatta bulunur, emirlerini alırdı.

Atatürk, bu yatak kıyafetinde iken kâtibi umumilerinden ve yakın arkadaşlarından başka hiç kimseyi yanlarına kabul etmezlerdi.

★

— 19 —

ATATÜRK'ÜN İÇKİ SOFRASI VE EĞLENCE ÂLEMLERİ

Atatürk yataktan kalkınca ilk iş olarak sabah kahvesini ve sigarasını içerdi. Sonra da derhal traşını olurdu. Onun hususiyetlerinden biri de kendi kendine traş olmamasıydı. Berberi itina ile Atatürk'ü traş ederdi. Bundan sonra masajını yaptırır, banyosunu alır, giyinir, terü taze mesai odasına geçer, orada o gün ne yapacağını ve nereye gitmek istediğini kararlaştırırdı.

Eğer Atatürk Ankarada ise gideceği yerler mahduttur. Ekseriyetle Marmara köşküne gidip bazan öğle yemeğini orada yerler, bazan çiftlikte meşgul olurlar, bazan da yakın arkadaşlarının evlerine uğrayıp orada istirahat ederler.

Eğer Yalovada iseler ekseriyetle Millet köşküne, yahut da Baltacı çiftliğine giderler. Floryada bulundukları zaman banyodan istifade ederlerdi.

Atatürk, İstanbulda iken motörle Boğaz gezintisinden, Anadolu sahilini takiben Ada'ya gitmekten hoşlanırlardı. En

büyük zevki millet arasına karışmak, onların eğlencelerine iştirak etmekti. Bundan son derece zevk alır, ve halkla bir arada bulunmaktan mütehassis olurdu. Hepimiz bilirdik ki, Atanın en bahtiyar olduğu dakikalar, milletiyle beraber bulunduğu anlardı.

Atatürk'ün halk arasına karışarak, onların gayet tabiî ve meşru olan eğlencelerine iştirak etmesini bir kabahat gibi göstermek ve bu hallerini menfî bir propaganda vesilesi olarak kullanmak istiyen insanlar da yok değildi.

Atatürk'ün bu sempatik halleri karşısında, riyakârlık ederek halkın sevgi tezahüratına ve samimiyetine lâkayt kalmış olanların milletten saklı, dört duvar arasında neler yaptıklarını pekâlâ ve yakından bilenlerdeniz.

Tarihî ve muvaffak olmuş şeflerin hayatlarını tetkik edecek olursak onları, yalnız ve yalnız gayeleri için çalışır, bunun dışında fani bir insan olarak her türlü eğlenceden zevkten kendilerini mahrum eder bir hayat tarzı sürmediklerini görürüz. Bilâkis her insan gibi onların da kendilerine mahsus bir takım itiyatları, zevkleri ve eğlence tarzları vardır. Atatürk'ün de pek tabiî olarak resmî işleri, memleket endişeleri dışında, bunlardan vakit bulabildiği zaman eğlenmek hakkıydı ve bunu yaparlardı. İnkılâp, memleket ve devlet işleri bahis mevzuu olduğu zaman, onda gördüğümüz ve şahit olduğumuz gibi titizlik ve ihtimamı muhafaza ettikçe, bazı kimselerin her insan gibi eğlenme hakkını ona neden fazla gördüklerini bir türlü anlıyamam.

Dünyada hangi insan vazifesi dışında eğlenmek istemez? Malûm maksatlarla hareket eden bazı kimseler Atatürk'ün bazı eğlencelerini ele alarak ve tamamen haksız olarak türlü şekilde propagandalar yaparlardı. Halbuki bunların hiç birisinin aslı ve esası yoktu. Onun bütün hareketleri apaçıktı. Yaptıklarını sahte nikaplara bürünerek, sahte tavırlarla örtmek istemez, bu gibi mürailiklere asla tenezzül etmezlerdi. Bilâkis eğlence ve içkiyi, bunların hepsini, çok sevdiği mil-

letinin huzurunda ve onların arasında sadece bir vatandaş gibi açık olarak yapardı. Onun için aleyhinde yapılan propagandaların hiç birisine ehemmiyet ve kıymet vermezlerdi.

Ben hâtıramda sırası geldikçe Atatürk'ün içkisinden ve eğlencelerden bahsediyorum. Yakın arkadaşlarımızdan biri bunu hoş görmemiş, bana:

«Niçin bunları açık olarak yazıyorsun? Bence hiç de muvafık değil!»

Dedi. Bu, arkadaşımın kendisine mahsus bir düşünce idi. Ona derhal cevap verdim:

«— Niçin yazmıyayım? «Atatürk Cuma namazından çıkmış gelirken...» veyahut da «Namaza gidiyorduk. o sıralarda...» ilh...

Diye riyakârane yazmış olsam buna sen inanır ve yazdıklarımın samimiyetine kani olur musun? demiştim. Ahbabım bunun üzerine beni haklı bulmuş ve:

«— Doğru yapıyorsun!»

Demeğe mecbur olmuştu.

Atatürk'ün aleyhinde bu gibi propagandaları yapan ve yaptıran insanlar akıllarınca milletin Atatürk'e karşı gösterdikleri muhabbet ve hürmet hislerini kurutup gizliden gizliye şahsî emellerinin, ihtiraslarının tahakkukuna çalışırlardı. Onun için bin bir türlü şenî iftiralarla halk arasında «dinsizdir, zayıf ahlâklıdır» gibi sözlerle telkin edilmek istenilen propaganda hiç bir muhitte semere vermiyordu. Bu gibi iftiralar ancak senelerce evvel Şeyh Sait üzerinde tesir yapmıştı.

Bu gibi çirkin propagandaların bir takım safsatalardan ve ihtiraslardan başka bir şey olmadığı kendiliğinden tezahür ettikçe, Atatürk, şuurlu milletimizin nazarında her gün bir kat daha büyüyor ve onun kalbinde yer alıyordu.

★

Bir akşam Park Otele gitmiştik. Geç vakte kadar halk arasında eğlenilmiş, halkın içten gelen sevgi tezahürleri arasında oradan ayrılarak Dolmabahçeye avdet etmiştik. Ertesi sabah Atatürk uykudan kalktıktan sonra akşamın hikâyesi görüşülüyordu. Kendilerine çok içildiğinden bahsedilince kızdı:

«— Evet efendim! Reisicumhur diye beni tutmuş Çankayanın kayalıklarına bağlamışsınız, kendiniz envai türlü eğlenir, gezersiniz. Bana gelince çok içti diye tenkide kalkarsınız. Belki de içilmiştir. Belki de bunu bir takım kötü niyetli adamlar dedikodu mevzuu yapabilirler. Ama ne diyecekler, nasıl propaganda yapacaklar? «Dün akşam Atatürk içti, dansetti, yanındaki kadını öptü, bunları diyecekler değil mi?» Muhatabı da buna «evet içti, dansetti, öptü. Bunları biz de gördük. Bu adam daha başka neler yapıyor? Yaptığı başka neler vardır? Onları söyle!»

Diye cevap vermişlerdi.

Hakikatte de her şeyi milletinin gözü önünde yaptığı malûmdu. Onun eğlence hayatı her ferdin yaşıyabileceği kadar mütevazi idi.

Armstong ismindeki meşhur bir Türk düşmanının yazdığı kitapta, Atatürk'ün aleyhinde bazı kısımlar vardı ve bunun için de hükûmet tarafından memlekte sokulması menedilmişti.

Atatürk merak etti. Kitabı getirtti. Bir gece sofrada geç vakte kadar tercüme ettirerek okuttu, dinledi.

Armstrong, Atatürk'ün herkesce malûm olan içkisinden bahsediyor ve bunlara garzkârane mütâlâalarını da ilâve ediyordu. Fakat bunları sayıp dökerken de, memleketin herhangi bir felâketi veyahut memleketini ve milletini alâkadar edecek herhangi mühim bir hâdise zuhur etti mi, onun içkisini de, eğlencesini de bir tarafa bırakıp pençesini hâdiselerin üzerine atarak arslan gibi kükrediğini de belirtip yazmayı ihmal etmiyordu. Atatürk kitabı sonuna kadar dinledikten sonra:

«Bunun ithalini menetmekle hükûmet hatâya düşmüş, Adamcağız yaptığımız sefahati eksik yazmış, bu eksiklerini ben ikmal edeyim de kitaba müsaade edilsin ve memlekette okunsun!»

Diye lâtife etmişlerdi.

★

— 20 —

ATATÜRK'ÜN «YURTTA SULH, CİHANDA SULH DÜSTURU

Atatürk, dış politikadaki görüşlerini ve bu meselede tutmamız lâzımgelen istikameti şöyle izah ederlerdi:

«— Tam istiklâlimize karşı gayet hassas davranmak, büyük, küçük bütün komşularımızın, dünya devletlerinin istiklâllerine ve arazi bütünlüklerine samimî surette hürmetkâr olmak, emperyalist siyaset takip eden büyük devletlere kat'iyyen âlet ve vasıta olmamak, beşeriyeti ıztırap ve felâketlere sevketmekten başka netice vermiyen harpleri önlemek, dünya sulhunu temin etmek gayesiyle birleşmiş devletler olursa onlarla müsavi hak ve şartlar dairesinde teşriki mesai etmek.»

Atatürk büyük devletlerin büyük bir harbe doğru hazırlandıklarını pekâlâ görmüşlerdi. Fakat kendileri bu cereyana kapılmak hatâsına düşmemişlerdi.

«— Biz cenkcû değiliz. Bir an evvel sulhun teessüsünü görmek ve ona yardım etmek istiyoruz.»

Diyen Atatürk, daima «Büyük devletlerle dost ve samimî bir muhadenet politikası takip etmek, dahil ve hariçte kuvvetli bulunmak» lâzımgeldiğini söylerler. Gizli, entrikalı siyaseti ufak ve orta devlet adamlarına, dış siyasetimizde her tarafa emniyet ve itimat verecek surette açık, dürüst bir politika takip etmeyi tavsiye buyururlardı.

Atatürk, dünya ölçüsünde kendi memleket ve milleti için istediği ve mukaddes tanıdığı bütün hakları, diğer memle-

ket ve milletler için de aynı derecede aynı samimiyet ve sıcaklıkla isterdi. Milletler arasında ve her milletin kendi içinde şeref, haysiyet, hürriyet ve hak bakımından bir takım boş sözlerle fark yapılmasına asla taraftar olmazlardı. Bu ulvî ve insanî inanışlarının ilhamiyledir ki Atatürk daima etrafa :

«Mes'ut bir dünya içinde mes'ut bir Türkiye!»

Ve:

«Yurtta sulh, cihanda sulh.»

İdealini aşılamışlardı.

Atatürk, beşeriyetin çektiği ıztırabı görür, ciddî surette müteessir olur ve âdetâ içi yanardı. O, kudretinin yettiği yerlerde icabını yapmaktan çekinmez, muktedir olamadığı yerler için —diyebilirim ki— âdetâ eza çekerlerdi. Onun yabancı bir devlet adamiyle hususî bir konuşmasını buraya naklet-mek muvafık olur:

«— Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmakla meşguldürler. Bu itibarla insan, mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin de huzurunu, refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine de aynı derecede hizmet etmeğe çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu vâdide çalışmakla hiç bir şey kaybedilmez. Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzurunu, saadetini temine çalışmak demektir. Dünya milletleri arasında sükûn, vuzuh ve geçim olmazsa, tek başına bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur. Milletleri sevk ve idare eden adamlar tabiî evvelâ kendi milletlerinin mevcudiyet ve saadetinin âmili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün dünya hâdiseleri bize bunu açıktan açığa isbat eder. Beşeriyetin hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir uzvu addetmek icabeder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün âza müteessir olur.»

Atatürk, daha Millî Mücadeleye başlarken, kendisinde

beşerin saadeti namına iman haline gelmiş olan bu ruh haleti içinde harekete geçmişti. Dâvasını pekâlâ eski Osmanlı İmparatorluğunun olduğu gibi muhafazası şeklinde ileri sürebilirdi. Fakat bunu asla yapmadı. Kat'iyyen böyle bir yola sapmadı. O, her bakımdan Türk milletine ait olan topraklar üzerinde (Misakı Millî) namı altında milletimizin tam hak ve istiklâlini istedi. Nitekim bu isteğinde de bütün azametiyle muvaffak oldu.

Atatürk'ün düşüncelerinden ve sözlerinden alıp parçalar halinde naklettiğim bu hür ve demokratik zihniyet ve bu açık düşünce ve görüşler onun bütün hareket ve icraatında hâkim olmuştur.

«— Memlekette bir tek kaya kalsa, o kayanın başına çıkarak oradan vatanı müdafaa edeceğim!»

Diyen ve Dumlupınarda:

«Düşman behemehal imha edilmelidir!»

Emrini veren Mustafa Kemal, memlekete yalnız askeri ve siyasî istiklâlini temin etmekle kalmamış, aynı zamanda milletin ruhunda meknûz olan ve hürriyet ve istiklâli de teminat altına almıştı.

Yeni nesil, ölmez varlığı her Türk'ün kalbinde ve şuurunda hâlâ bir ümit ve heyecan kaynağı olarak yaşayan Atatürk'ün hayatının bütün cephelerini, Samsuna çıkışından, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan tâ Serbest Fırka hâdisesine ve yüzelliliklerin affına kadar olan hâdisatı, nihayet bütün beşeriyet tarihindeki mevkiini dikkatle, basiretle, bir ders olarak tetkik etmelidir.

★

— 21 —

ATATÜRK'ÜN SOFRASINA KİMLER GELEBİLİRLERDİ?

Atatürk'ün en büyük zevki sofrası idi. Kendileri çok mütevazi oldukları için daima bize:

«— Bir lokma ekmek, bunu bir kaç yakın arkadaş ile oturup beraberce yemek ve içmek bana kâfidir.»

Derlerdi. Sofranın bizim gibi bir daimî müdavimleri, bir de vekillerden ve mebus gazetecilerden ekseriya davet edilenleri, bunlardan başka da sefirlerimizden, kumandanlarımızdan kendilerinin eski arkadaşlarından ve ahbaplarından her tertipten arasıra davet edilenleri vardı.

Hiç bir kimse, Atatürk'ün sofrasına, istizansız, davetsiz gelemezdi. Ancak İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın ve bir de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın istisnaî vaziyetleri vardı. Bu zevat, her zaman, işlerinden boş kaldıkları ve lüzum gördükleri vakit, hangi saatte olursa olsun, sofraya gelebilirlerdi.

İsmet Paşa, sık sık, hemen hemen her gece sofranın müdavimi iken son zamalarda sofra ziyaretlerini seyrekleştirmiş, evvelce feyiz ve zevk aldığı o sofraya sonraları âdetâ tenkitkâr bir tavır takınmış gibi görünmekte idi. Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya ise sofraya sık sık gelirlerdi.

Atatürk çok muntazam, çok dikkatli bir insan oldukları için sofranın muntazam olmasını isterlerdi. Onun için sofraya otururken herşeyin yerli yerinde, düzgün halde bulunmasına bilhassa ve bizzat dikkat ederlerdi. Sofranın tanziminde, sofra örtüsünde, tabaklarla, çatal bıçaklarda bir çarpıklık, bir yanlışlık görürlerse bunları bizzat düzeltirler, ondan sonra sofraya otururlardı.

Bu intizama yalnız kendi evlerinde değil, davetli bulundukları başka yerlerde de dikkat ederlerdi. Hattâ bazan gittikleri yerlerde salonların tefrişinde gördükleri yanlışlıkları derhal düzelttirirlerdi. Duvarda asılı tabloların yerinde ve düzgün takılıp takılmadıkları derhal dikkatlerini celbeder, herhangi bir tablonun karşısına geçerek:

«— Biraz sağa, hafif aşağı!»

Diye kumanda ederken tabloya bir vaziyet verdirirlerdi.

Karmakarışık, gelişigüzel tefrişata tahammül edemezler, hemen tashih ettirirlerdi.

Sofra, Atatürk'ün karar ve düşüncelerinin bir nevi mihrak noktası, müdavimlerinin ise âdetâ feyiz kaynağı idi.

Atatürk'ün sofrası bir yemek sofrası, bir içki sofrası, bir eğlence sofrası değil, bir nevi akademi, âdetâ bir nevi dershane idi.

Sofranın karşısında daima büyük bir karatahta, üzerinde tebeşiriyle, silgisi ile hazır bir halde bulunurdu. Bu sofrada dahilî politika, haricî politika, iktisadî politika, tarih, dil coğrafya ilh.. gibi çeşitli ilmî mevzular, günün mühim davaları, nice inkılâp hareketleri ve buna mümasil her çeşit millî meseleler görüşülmekte idi. Sofrada herkes açık konuşur, herkes fikir ve düşüncelerini söyler, herkes kendi tezini müdafaa eder, hattâ Atatürk lüzum gördüğü zaman kararlar bile ittihaz edilirdi.

Bununla beraber sofra, bazılarının sandığı ve telkin ettirmek istedikleri gibi, bütün devlet işlerinin müzakere yeri değildi. Bu mühim noktayı farkedemiyerek «Sofrada devlet işleri hallolunuyor!» diye günün birinde Atatürk'e karşı gelenler, ağır mes'uliyetlerle etekleri tutuştuğu zaman o sofraya içinden çıkamadıkları devlet işlerini getirirler ve onları orada Atatürk'e hallettirerek sofradan ferahlık ve neş'e içinde çekilirlerdi. Hattâ bazan da dedikodu mevzuu yapmak istedikleri sofradan nasıl perişan bir halde koltukla götürüldüklerine az mı şahit olmuştuk?

Atatürk'ün, sofralarında konuşulmayan, konuşulmasına müsaade etmedikleri tek şey, dedikodu mevzuları idi. Bu gibi görüşmelere asla müsaade ve müsamaha etmezlerdi.

Atatürk daima her yerde olduğu gibi sofralarında da fikirlerin, kanaatlerin, düşüncelerin serbest açıklanması için müsamahakâr kalırlardı. Bu müsaadelerinden istifade ederek işi münakaşaya kadar götürenlerin taşkın hallerine nasıl tahammül ederlerdi? Hâlâ hayret ederim.

Atatürk, kusurları, kabahatleri daima insanların yüzlerine söyler, bazan fevkalâde asabileşirlerdi. Fakat haksız yere kızdığı, hiddetlendiği asla görülmezdi.

Kin, garaz, hele intikam, bilmedikleri ve daima nefret ettikleri şeylerdi.

★

— 22 —

ATA'NIN SEVDİĞİ, SÖYLEDİĞİ ŞARKI, TÜRKÜ VE GAZELLER

Atatürk çok sevimli ve şirin bir musahabeciydi. Çok güzel ve tatlı konuşurdu. Konuşmaları daima samimî ve çok tabiî idi. Misafirlerine büyük nezaketle ve daima iltifatla hitap ederdi. Ne kadar uzun sürerse sürsün, hangi mevzu olursa olsun, kendilerini dinlemekte kat'iyen bir yorgunluk hissedilmezdi. İnsan o konuştukça sanki kendisini mes'ut hissederdi. Bir âlem, gözler önünde, sanki perde perde açılıverirdi. Saatlerce ve saatlerce söylerler, söyledikleri sözler gözünün içine bakılarak büyük bir huşû içinde dinlenirdi.

Onun huzuru, ecnebileri mânen ve maddeten, âdetâ gaşyederdi. Bunun için bazı ecnebi diplomatlar saatlerce yanlarından ayrılmak istemezlerdi.

Sofrada çocukluklarına, gençliklerine, ordu ve inkılâpçılık hayatlarına ait nice hikâyeleri tekrar etmekten ve anlattığı hikâyelerle hâdiselere isimleri karışan arkadaşlarına vak'aları tekrar ettirmekten son derece zevk alırlardı.

Atatürk'ün sofrasında eski arkadaşlarından biri davet edilmiş bulunursa o gecenin bütün görüşme mevzuu ekseriyetle o arkadaşı ile geçen hâtıraların tekrarından ibaret olurdu. Kendileri söyler, ve bu hâtıraların canlı bir surette ifade edilmesinden büyük bir zevk alırdı.

Sofradaki sohbetlerinde bilhassa yakın arkadaşı Nuri Conker'e çatmaktan ve ona diğer arkadaşları çattırmaktan,

Nuri Beye muziplikler yaptırmaktan pek zevk alırlardı. Lâtife etmesini çok severlerdi. Fakat bazan bu lâtife sohbetler arasında birdenbire işi değiştirirler, İsmet Paşa ve hükûmet erkânı hazır bulunurken, Nuri Beye müsaade ederek hükûmetin icraatını tenkit ettirirlerdi. İsmet Paşa bu müsaade ve müsamahanın mânasını gayet iyi anlardı. Bu yüzden zavallı arkadaşımız Nuri Bey İsmet Paşanın gadrine az mı uğramıştı?

Atatürk her akşam sofraya oturmadan evvel denebilir ki gözleri daima Nuri Beyi arardı. Şayet Nuri Bey sofrada değil ise derhal emir verirler, Nuri Bey nerede ve ne vaziyette olursa olsun, onu buldurur, sofraya getirtirlerdi.

Bizim arasıra sofraya oturmadan, yahut oturulduktan sonra kaçamak yaptığımız vâki olurdu. Fakat Nuri Bey bu kaçamağı asla yapamazdı. Zavallı Nuri Beyin sofrada mühim bir vazifesi de kaçamak yaptığımız zaman Atatürk'ün dikkatini celbedip nerede olduğumuzu sordukları vakit bir mazeret icadı ile işi idare etmesi ve arkadaşlarını himaye etmesi idi.

Atatürk çok dikkatli bir insandı. O koskoca sofrada bulunanların bütün evza ve harekâtını -ne halde olurlarsa olsunlar- biran gözlerinden kaçırmazlardı. Konuşulanları, söylenenleri hiç bir zaman unutmazlardı. O kadar unutmazlardı ki seneler ve seneler geçtikten sonra sırası gelince, geçmiş bir gece içindeki görüşlerini tekrar ederler hatırlarlardı.

★

Atatürk'ün sofrasına davetler şu suretle vuku bulurdu: Akşamları saat sekiz sularında başyaver, Atatürk'e gelir, sofra için kimleri emrediyorsa onları not edip telefonla davetlileri haberdar eder. Davetliler birer birer gelerek saat 8 de köşkün bilârdo salonunda toplanılır. Eğer Atatürk gezintiye çıkmışlarsa behemehal tam saatinde köşke gelmiş bulunurlar.

Atatürk davetlilerini uzun zaman hiç bir suretle inti-

zarda bırakmak istemezler, bu hususa bilhassa itina etmek suretiyle büyük nezaket gösterirlerdi.

Köşke geldikleri vakit bilârdo salonunda toplanmış olan davetlilerine:

«— Hoş geldiniz!»

Diye ellerini sıktıktan sonra:

«— Buyurun sofraya oturalım!»

Der ve önlerine düşerek sofralarına götürürlerdi.

Atatürk şayet gezintiye çıkmamışlar da köşkte bulunuyorlarsa, davetliler toplanıncaya kadar, bilârdo odasına inerek orada bilârdo oynamakla vakit geçirmek suretiyle davetlilerine intizar ederlerdi. Bilârdo oynarlarken bir yandan da gelmiş olan davetlilerle hasbihalde bulunurlar, bilârdo oyunu esnasındaki görüşme mevzuları uzar ve sofraya oturmak zamanı da gelmiş olursa:

«— Buyurun sofrada devam ederiz.»

Diyerek davetlilerini alıp sofraya otururlardı.

Atatürk güzel bilârdo oynardı. Ekseriyetle Doktor Tevfik Rüştü, Nuri Conker ve Salih Beylerle bilârdo oynamaktan ve ona oyun esnasında takılmaktan zevk alırlardı.

Sofranın dağılma zamanı muayyen değildi. Sofranın dağılması görüşülen mevzuun ehemmiyetine göre idi. Çok defa sabahlandığı vâki olduğu gibi erken zamanlarda dağılındığı da olurdu.

Ekesri geceler ciddî mevzular, ilmî mubahaselerle, bazı geceler de eğlence ile geçerdi. Eğlence denilen şey ise alaturka saz getirip onu dinlemekten ve bazan da vakit geçirmek için sofradan erken kalkılarak kazançların nihayet harman edilmesi ile neticelenen alaylı bir poker partisi yapmaktan ibaretti.

Atatürk alaturka sazdan hoşlanır, ekseri zamanlar kendileri de şarkılara iştirak ederlerdi. Alaturka sazı peşrevinden başlıyarak saz semaisine kadar bütün kaideleriyle dinlemeye tahammül edemezlerdi. Yarı yerde faslı kestirir, aynı

makamdan olsun olmasın, kendi sevdiği şarkılara başlatırlardı. Atatürk'ün sevdiği başlıca şarkılar şunlardı :

«Cânâ rakibi handan edersin!»
«Kaçma mecburundan ey ahuyu vahşi ülfet et!»
«Habgâhı yâre girdim arz için ahvalimi!
Bir perişan halini gördüm unuttum halimi!»
«Mani oluyor halimi takrire hicabım!»

Sevdikleri ve bizzat söyledikleri türküler de vardı. Onlar da şunlardı:

«Vardar ovası, vardar ovası!»

« Manastırın ortasında var bir havuz, canım havuz!»
Pençere açıldı Bilâl oğlan, piştov patladı!
Varın bakın Bilâl oğlan yine kimi hakladı?»

Ellerini yüzlerine koyarak yine bizzat söyledikleri ve mütehassis oldukları iki tane de gazel vardı:

«Canımı cânan eğer isterse minnet canıma
Can nedir ki anı kurban etmeyim cânanıma!»

★

Ney ile, mey ile bir alay mahbup ile her dem gelin!
Bezmi cem âyinini kabrimde ikad eyleyin!»

★

— 23 —

ATATÜRK SOFRASINA HERKESİ BİR MAKSATLA DAVET EDERDİ

Atatürk sevdiği şarkıları bizzat söylemekten çok zevk alırlar, söyledikçe neş'elenirler, hemen misafirlerine hitap ederek tekrarından daima hoşlandıkları:

«İçelim her muhabbetin mutlak
Ölmiyen bir hayatı vardır ki
Ana mevcat-ı mehasin-i âlem
Kehvare-i terennüm olur.»

Kıtasını kendilerine mahsus zarif ve şirin bir eda ile okuyarak kadehlerini kaldırırlardı. Atatürk'ün bu mısralardan başka bir de sevdiği ve çok tekrar ettikleri bir beyit daha vardı ki o da şu idi:

«İç bâde güzel sev var ise aklı şuurun!
Dünya var imiş, ya ki yoğ olmuş ne umurun!»

★

Atatürk'ün kendilerine mahsus telâffuz ettiği bazı kelimeler vardır: Meselâ: Tabancaya tapanca, kırbaca kırpaç, henüze henüs, muhakkak'a, muhakkaka (bilhassa bu kelimeyi çok severler yeni dil teorisinde muhakkak kelimesinin bu suretle değiştirilmesini çok arzu ederlerdi) yoğurta yuğurt, sarhoşa sarfoş derlerdi.

(Yani) kelimesini çok kullanırlardı ve bu kelimeyi ekseriyetle uzun maruzatta bulunanların lâfı uzatmaması ve neticeyi söylemesi için:

— Yani?

Diyerek muhatabını sadede davet ederdi.

En ağır kelimesi ebleh yerine kaim olan (hebenneka) idi.

Atatürk kelimeleri dikkat ederek, tam heceleri ile telâffuz ederler, kat'iyen liyezon yapmazlardı.

Dil kurultaylarının birinde hususî bir encümen toplantı sında müzakere ediliyordu. İçtimada konuşan bir zata Atatürk:

«— Çok (renneli) konuşuyorsunuz, yani (rıları) yutarak konuşuyorsunuz!»

Diye bir lâtifede bulundu. O zat da güzel bir mukabele yaparak:

«— Evet Paşam! Amma siz de çok ağdalı konuşuyorsunuz!»

Cevabını vermiş ve Atatürk kahkahalarla gülmüştü. Bu zat yanılmıyorsam, aklımda kaldığına göre, eski Giresun mebusu Hakkı Tarık Beydi.

★

Atatürk'ün itina ederek yemek seçmesi veyahut da şu veya bu yemeği isterim diyerek yemek ısmarlaması vâki değildi. Sofraya ne cins yemek gelirse onu yerler, Sofradaki çeşitli mezelerden yalnız çok sevdikleri kavrulmuş leblebiyi tercih ederlerdi.

Yemeklerden ise omlet, patlıcan karnıyarık, yağlı fasulye diye isimlendirdikleri bildiğimiz kuru fasulye başlıca sevdikleri yemeklerdendi. Patlıcan karnı yarık ile pilâvı birbirine karıştırıp yemekten çok lezzet duyarlardı.

Gece yarısından sonra veya gündüzün herhangi bir saatinde karınları acıktığı zaman ilk hatırlarına gelen yemek omlet olurdu. Gece yarısı kalkıp bizzat mutfağa giderek orada oturup aşçıya omlet yaptırıp yedikleri ekseriyetle vâkiydi.

Bir gün de Ankarada iken öğle yemeği için evime geldiği zaman kapıda Atatürk'ün otomobilini görmüş, telâşla içeriye girmiştim. Atatürk'ün aşağıda mutfakta olduğunu söylediler, koştum. Mutfağa girdiğim vakit, Atatürk kahkahalaratarak aşçıya emredip yaptırmış oldukları omleti yiyorlardı.

★

Atatürk'ün sofrası başlı başına bir âlemdi. Orada az mı şeyler gördük, az mı şeyler işittik, az mı vak'alara şahit olduk!

O sofrada neler, kimler gelmiş geçmiştir. Asıl bahtiyarlık o sofradaki yerini, sonuna kadar, sendelemeden salâbetle muhafaza edebilmekte idi.

Biz, o sofra müdavimlerinden öyle adamlar tanımışızdır

ki gösterdikleri sun'î dostluk tezahürlerinden, bizim ile yaptıkları hususî hasbihallerden daha o zaman, samimî olmadıklarını anlamışızdır. Nitekim bu adamların ne kadar aşağı, ne kadar bayağı olduklarını Atatürk'ün vefatından sonra, daha iyi anlamış bulunuyoruz.

O sofrada, o muhitte şahit olduğumuz vak'aların mühim bir kısmını arkamızda bırakıyoruz. Lüzum görmedikçe, mecbur olmadıkça onlardan bahsetmek bile istemiyorum.

Yoksa, gözleri dönmüş, menfaat kaygusundan başka hayatta hiç bir mukaddesat tanımayan bazı mahlûklardan ve sebebiyet verdikleri hâdiselerin hepsinden bahsetmeğe kalkarsak, bunlar da ayrıca başlı başına bir kitap teşkil eder. Maamafih icap ettikçe bunlardan da bahsedeceğim.

Atatürk, her cinsteki, her nevi tipteki insanları oldukları gibi kabul eder ve bu gibileri istidatlarına göre kullanmasını çok iyi bilirdi. Halkın pek de sevmediği bazı kimseleri ekseriyetle sofraya davet etmesinin sırrı da bunda idi. Hattâ bu gibilere sofrada ve muhitinde birer mevki verir gibi görünürler, bazı seyahatlerde beraberlerine aldıkları da vâki olurdu. Hakikatte bu şekil hareket, bir liderin lüzumlu olan adamları tatmin edip istediği şekilde kullanmasından başka bir şey değildi. Bu sebepledir ki, Atatürk'ün muhitine girenlerle hususiyet ve mahremiyetinde bulunanları ayırdetmek lâzımdır.

Atatürk mahremiyetine çok güç olarak arkadaş alırdı. Bir defa da mahremiyetine aldı mı artık o arkadaşa çok itimat eder, onunla hususî hasbihallerinde aynı seviyede, aynı hakları haiz bir arkadaş olarak dertleşir, görüşürdü.

Atatürk, harimine girmiş olan yakın arkadaşlariyle mahrem olan her şeyini konuşabilirdi. Sofrasına devam eden, herkesin gözüne batan öyle adamlar vardı ki, onlar hakkındaki kanaatlerini, o adamları niçin sofrada, yakınında bulundurmak lâzımgeldiğini, bunun sebeplerini açık olarak yakınlarına izah ederdi. Fakat açık konuştuğu mahrem ve ya-

kın arkadaşları hakkında diğer bir kimseye asla bir şey söylemezlerdi. İşte bunlarla ötekiler arasındaki fark burada idi.

Atatürk, herhangi bir gün sofrada bulunan bir devlet adamına dönerek:

«— Sen benden korkmuyor musun? Geç karşıma!»

Demiş olması belki de yeknazarda alkolün tesiri ile söylenmiş herhangi bir sözden ibaret gibi telâkki edilmişti. Halbuki bizler biliyorduk ki, Atatürk'ün durup dururken böyle bir meydan okumasında elbette bir mâna ve bir hikmet vardı. O esnada sofrada bulunanlar sadece Atatürk'ün o andaki bu sözlerini işitirler, fakat sonradan o mevzuun benim evimde hususî olarak devam eden safahatını bilemedikleri için pek tabiîdir ki Atatürk'ün sofradaki bu sözlerini istedikleri tarzda tefsire çalışırlardı.

★

— 24 —

ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA GEÇEN MANİDAR HÂDİSELER

Recep Peker'in Millî Savunma Bakanı olduğu tarihlerde idi. Bazı kimseler bir müddetdenberi Atatürk'e Recep Peker aleyhinde bulunuyorlar, bu aleyhtarlığı hattâ Millî Savunma Bakanlığında büyük suistimaller olduğu isnadına kadar vardırıyorlardı. Bu mütemadi söylentilerin Atatürk üzerinde tesir yapmaması imkânsızdı.

Devlet Reisi olarak Atatürk'ün hassasiyet göstermesi ve Recep Peker kıratında bir devlet adamı hakkındaki söylentilerin hakikati üzerine aydınlık serpilmesi zaruri idi. Bunun la beraber ben şahsan, Recep Peker hakkındaki isnatların hiç birisinin doğru olmadığına ve bunların hep çekememezlikten kendisini Atatürk'ün gözünden düşürmek için yapılan iftiralardan ibaret olduğuna inanıyordum. Çok muhtemeldir ki, açıktan açığa ifade etmemekle ve kendisini bir nevi

sigaya çekmekle beraber Atatürk de aynı kanaatteydi.

Atatürk'ün bu kanaatte olduğu zehabını bende uyandıran hâdise şu şekilde cereyan etti:

★

Atatürk bir akşam benim Çankayadaki evime gelmişlerdi. Hey'eti Vekile âzası ve bu arada Recep Peker de misafirler arasında bulunuyorlardı. Atatürk, sofrada birdenbire ortaya hitaben ve gülerek:

«— Bugün bana bir rüşvet verdiler!»

Dedi. Ve hususî hizmetine bakan adamına dönerek:

«— Bekir, Bugün bana gönderilen şu pırlantalı tabakayı getir!»

Emrini verdi.

Biraz sonra tabaka sofraya geldi. Altın olan tabakanın bir köşesinde —hatırımda kaldığına göre— küçük, pırlantadan bir marka vardı. Bu bir devlet reisine verilebilecek basit, hattâ alelâde bir hediye idi.

Atatürk bu tabakanın kendisine Bulgaristan ataşemiliterliğinden tanıdığı ve şimdi Müdafaai Milliye Vekâletinde taahhüt işlerine girişen bir eski arkadaşından geldiğini söyleyerek:

«— Bana bunu verirlerse, Millî Müdafaada filân efendiye veyahut hattâ Müdafaai Milliye Vekiline acaba ne verirler?»

Diye bir sual sordu.

Recep Peker pek tabiî olarak bu sualden müteessir oldu ve cevap vermedi. Atatürk de daha ziyade ileri gitmedi. Belliydi ki bu bir ihtardı.

Sofra dağıldıktan ve Atatürk gittikten sonra Recep Peker bende kaldı. O kadar müteessirdi ki o haliyle evine gitmedi ve geceyi benimle dertleşerek geçirdi.

Benimle yaptığı konuşmalar sonunda, kendisinin hakkındaki dedikoduların herkesten çok farkında olduğunu anla-

mıştım. Anlattığı şeyler, iftira ve isnatla uğraşmaktan tiksindiğini gösteriyordu.

Ne yapması lâzımgeldiği hususundaki fikrimi sordu. Ben, Atatürk'ün ihtarını harfi harfine herkesten iyi anladığım için tam bir arkadaş samimiyetiyle:

«— İstifa et!»

Dedim. O gece kendisi de bu fikirdeydi ve istifa etmesi lâzımgeldiğine inanıyordu. Fakat ertesi sabah uyandığım zaman Peker'i dinlenmiş, durulmuş, teessürü zail olmuş, rahat rahat kahvaltı yapar vaziyette buldum ve şaşırdım. Dün geceki perişan ve muztarip halinden hiç bir eser kalmamıştı. Ev sahibi olarak usulen:

«— Rahat uyudun mu!»

Diye sordum.

«— Çok iyi uyudum!»

Diye cevap verdi ve ilâve etti:

«— İyi uyudum ve kararımı verdim: İstifa etmiyeceğim. Atatürk'ün sofrada söylediği kulağımı çekme nevinden bir ihtardır. Bir suistimale inanmış olsaydı böyle hareket etmezdi. Açıktan açığa «çekil» derdi. Binaenaleyh benim bu suretle kendiliğimden istifa etmem Atatürk'e karşı bir saygısızlık teşkil eder.»

Recep Peker'in bu mütâlâasına karşı düşündüğüm cevabı veremedim, yalnız:

«— Kendinizi alâkadar eden bir işde elbette ki siz daha iyi düşünürsünüz» dedim.

Öğleye doğru beni Atatürk çağırdı. Köşke gittim. Daha henüz giyinmemiş vaziyette idiler.

«— Benden sonra ne konuştunuz?»

Diye sordular. Ben de olduğu gibi, Recep Peker'le aramızda geçenleri anlattım.

«— Hele bak şuna.. Amma da anlamış ha, her ne hal

ise madem ki çekilmiyor, kolundan tutup atacak değilim ya, kalsın!»

Buyurdular.

Mesele de bu şekilde kapandı.

İşte bazılarının sofrada geçmiş bir cümleye takılarak «Recep Peker, Atatürk'e şöyle kafa tutmuştu!» diye ballandıra ballandıra anlatıp propaganda vesilesi yaptıkları meselenin aslı bu idi. Bunlar, işin içyüzünü yani hâdisenin şu yukarıda anlattığım tafsilâtını bilmedikleri için belki de hükümlerinde istemiyerek yanılıyorlardı.

Bir gece yine sofrada idik. Atatürk bir aralık konuşmaları esnasında lâkırdıyı İsmet Paşaya intikal ettirdi. Ve yine durup dururken:

«— Bir lokma ekmek yiyor, bir kadeh rakımı şuracıkta rahat içiyorsam bunu İsmet'in sayesinde yapıyorum!»

Dedi. Fakat bu sözleri söylerken, sofrada karşısında oturan yakın arkadaşlarına diğer taraftan göz kırpmayı da ihmal etmemişlerdi.

Bu göz kırpmayı görmiyenler sözün ciddiyetine kani olmuşlar, belki İsmet Paşa da bu lâfa inanmışlardı.

Sofrada ve o muhitte bulunanlar yalnız her şeyin böyle zahirî manzarasına ve cereyanı hale şahit olabilir, bu sözlerin ne maksatla söylendiğini, gözlerin ne maksatla kırpıldığını ekseriya anlıyamazlardı. Onun söz ve hareketlerini anlamak ancak ve ancak onun mahremiyetini kazanmakla kabil olurdu. Onun mahremiyetine girmek ise o kadar kolay değildi.

★

Bir gün yine böyle bir sofrada Atatürk, bilmem ne münasebetle durup dururken İsmet Paşanın lehinde konuşmaya ve bilhassa Millî Mücadelenin ilk günlerindeki hizmetlerinden ve onun bir takım muvaffakiyetlerinden bahsetmiye başlamışlardı.

Sofrada Köprülü Fuat Bey de vardı. Bir aralık dayana-

madı. Gayet samimî olarak Atatürk'ten müsaade istiyerek:

«— Paşam! Affediniz. Müsaadenize sığınarak arzedeyim ki bu sözlerinize itiraz edeceğim. Hakikati bilenler de zannediyorum ki benim gibi düşünürler. Bu zatın bu kadar hizmetlerini kabul etmezler.» mealinde itirazda bulundu.

Fuat Beyin bu gayet samimî sözlerine, itirazlarına karşı Atatürk bir kelime söylememiş, yalnız gülmekle ve Fuat Beyi öpmekle mânidar bir cevap vermişlerdi.

★

— 25 —

KARADENİZDE ZEYBEK OYUNU İLE GEÇİŞTİRİLEN FIRTINA

Atatürk, mağlûbiyeti hiç bir zaman sevmezdi. O, kabına sığmaz dinamik bir insandı ve kat'iyen bir programa tâbi olmazlardı. Şahadet parmağı ile orta parmağı arasına ve tam iki parmağın birleştiği yere sıkıştırarak ağzına götürüp içtiği sigarasından üfleyerek çıkardığı helezonvari dumanları dalgın bir halde takip ettikleri zaman biz kendilerinin bir düşünce ve karar vaziyetinde veya herhangi bir plân yapmakla meşgul olduklarını çok iyi anlardık. Hâdiselere, vak'alara, icaplara göre hareket programlarını bizzat yaparlardı. Bu istisnaî haller sayesindedir ki İzmirde tertiplenen o mel'un suikastten kurtulmuştur. Atatürk'ün bir programa tabî olmıyarak muayyen günde İzmirde bulunmaması ve içinden gelen bir arzu ile istasyonların birinde fazla kalması kendisini kurtarmış ve onu milletine bağışlamıştı.

Muhiti de onun bu tabiatine alaışkın hale gelmişti.

«— Bir gece vapurla şöyle bir Boğaz gezintisi yapalım!»

Dediler mi bizim usulümüzdü, derhal dört beş günlük ihtiyaca kâfi gelecek dolu bir bavulla vapura girerdik. Çünkü Boğz gezintisinin sonu ne olacak? Nereye gidilecek? Bunu

kimse bilemezdi. Onun için bavullarımız daima âni hareketlere karşı hazırlanmış vaziyette bulunurdu.

Çok defa bir Boğaz gezintisi derken seyahatin günlerce uzadığı vâki olmuştur.

Meselâ bunlardan bir iki tanesini anlatayım:

Bir akşam geç vakitti. Ertuğrul yatı ile Boğazda bir gezintiye çıkmıştık. O zaman İktisat Vekili olan Celâl Bayar da yatta beraber idi. Kavaklara geldiğimiz zaman Atatürk Celâl Beye:

«— Öyle zannediyorum ki beni Zonguldağa misafir olarak davet ediyorsunuz!»

Diyerek bir emrivâki yaptı ve hemen yatın süvarisi merhum Cemal Kaptana:

«— İstikamet Zonguldak!»

Emrini gönderdi, sonra da kamaralarına girip yattı.

Ertuğrul gibi narin, ensizliği nisbetinde uzun, üstelik bir de sonradan geminin üst güvertesinde yapılan havaleli bir köşkün belki de geminin muvazenesine tesir edeceği ihtimalleri bizi telâşlandırmıştı. Böyle bir yat ile Karadenize çıkmak ve âni bir fırtna ile karşılaşmak ihtimalleri de bu telâş ve merakımızı arttırıyordu.

Geminin süvarisi muhterem ve tecrübeli bir zat idi. Kendisine böyle bir yat ile Karadenize çıkılmasında mahzur olup olmadığını sordum, bana

«— Bu tekne ile Hindistana kadar gider ve gelirim!»

Diye cesurane bir cevap verdi. Ben de kendisine:

«— Cemal Bey, dedim, pek haklısınız! Fakat siz bu gemide Türkiye'yi taşıyorsunuz, mütâlâanızı ona göre yürütünüz!»

Dediğim zaman zavallı Cemal Bey pek şaşırdı. Bu sefer Rahmetli Cemal Bey, gözüpek bir denizci idi.

Bir gün Atatürk, yine bu yat ile Çanakkale Boğazına gitmiş, orada donanmanın bazı cüzütamlarının yaptığı manevrayı takip ediyorlardı. Hep birlikte kaptan köprüsünde bulunuyorduk. Atatürk, bir aralık Cemal Beye sağ elinin şahadet parmağı ile işaret ederek:

«— Son sür'at ve şu istikamet!»

Diye bir emir verdiler. Süvari Cemal Bey derhal makine dairesine son sürat emrini, dümene de Atatürk'ün işaret ettiği istikameti verdi ve hemen bana da dönerek :

«— Gittiğimiz yer sığ ne yapalım?»

Diye sordu.

Cemal Bey, o anda ancak Atatürk'ün emrini yerine getirmeyi düşünüyordu. Ben telâşlanmıştım. Atatürk'ün yanında kendimden geçtim :

«— Yahu sığ ise niçin gidiyorsun, stop etsene!»

Diye bağırdım. Zavallı Cemal Bey de şaşırmıştı:

«— Nasıl stop ederim?»

Diyerek Atatürk'ü göstermiş ve :

«— O emir verdi!»

Demişti. Fakat yine de benim bu müdahalem üzerine yolunu kesip istikameti değiştirmişti.

Bizi arkadan dinleyen Atatürk kahkahalarla gülüyordu.

İşte şimdi de bu Cemal Bey, Atatürk emir verdiği için bu Ertuğrul yatıyla Hindistana kadar gidebileceğini söylüyordu.

Karadenizin ne hal alacağı malûm değildi. Gayet dar yapılmış, ilâvelerle havaleli bir hal almış olan bu geminin anî bir fırtına çıkarsa denize ne dereceye kadar mukavemet edebileceğini kimse kestiremiyordu. Üstelik şimdiye kadar böyle bir tecrübe de geçirilmemiş olduğundan arkadaşlarla beraber çok telâşlanmıştık. Nitekim bu telâşımızda ne kadar haklı olduğumuzu da görmekte gecikmedik.

Güzel bir hava ile sabahın erken saatinde Zonguldağa varmıştık. Oradaki tesisatı ve icap eden yerleri gezerken yatın süvarisi Cemal Beyden, barometrenin düşmekte olduğu, bunun için de bir an evvel yata dönülüp Zonguldaktan hareket etmemiz lâzım geldiği yolunda bir haber aldık.

Atatürk, buna rağmen tetkiklerini yarıda bırakmak istemedi. Tetkikler tamamlandıktan sonra yata döndük ve hemen hareket edildi.

Zonguldaktan ayrılalı hayli olmuştu. Şile önlerine geli-

yorduk ki, anî bir fırtına koptu. Yukarı güvertede, sonradan Atatürk'ün yemek yemesi için Denizyolları Umum Müdürü Sadullah Bey tarafından ilâveten yaptırılmış olan köşk büyük bir havale teşkil ediyor, vapuru rüzgârın aksi istikamete sürüklüyordu.

Gemi, bu yüzden fena halde yalpalıyordu. Sallantı o dereceyi bulmuştu ki, artık güvertede durulamıyordu.

Recep Zühtü ile ben telâş içinde elimizde çakılar tenteleri kesmeğe başlamıştık. Hattâ bir aralık köşkü yıkmayı dahi düşündük.

Bütün bu fırtına ve kıyamete rağmen Atatürk, hiç bir şeye aldırmıyor, bilâkis telâşımıza gülüyordu. Bir yandan da gramofona zeybek plâğını koydurup çaldırıyor ve kendileri de beraber bazı arkadaşlarla zeybek oynuyordu.

Bu Zonguldak seyahatinin son kısmı böylece bizim için çok heyecanlı ve telâşlı geçmişti.

★

— 26 —

RECEP PEKER, KÂZIM DİRİK'İ ATATÜRK'E ŞİKÂYET EDERDİ

Bir gece Ankarada uykumun arasında telefon çaldı. Başyaver :

«— Derhal seyahate çıkılıyor. Hemen köşke gelmenizi emir buyurdular.»

Dedi. Saate baktım : Vakit gece yarısını hayli geçmişti. Hazırlandım, köşke gittim.

Meğer o gün Atatürk, Kırşehir İdarei Hususiye muallimlerinden, birkaç aydanberi maaş alamadıklarından dolayı bir şikâyet mektubu almış. Sofrada bulunan alâkalı Vekilden muallimlerin niçin bir kaç aydır maaş almadıklarını sormuş. Vekil Bey de :

«— Havalar kış, belki de onun için, postalar işleyeme-

miştir..»

Nevinden bir şeyler söylemiş, bir mazeret ileri sürmek istemiş.

Atatürk bu cevap üzerine :

«— Ya.. Demek şimdi muhasaradayız, öyle mi? O halde şimdi kalkar, gider, hem yolu açarız, hem de Kırşehirde muallimlerin dertlerini yakından dinleriz.»

Demiş ve derhal hareket emrini vermiş..

Mevsim kış, hava fena halde yağışlı ve soğuktu. Atatürk, sofrada davetli bulunanlardan da bazılarını beraberlerine alarak gece yarısından sonra yola çıkıldı. Hava o kadar puslu idi ki bir ara yolu kaybettik. Bir köyün kahvesine sığındık. Kahvenin saç sobasını yaktırdık. Isındıktan sonra tekrar yola devam ettik.

Ertesi günü Kırşehir hududuna girmiştik. Protokol talimatnamesi mucibince Vali, başında silindir, arkasında frak olduğu halde hududa gelmiş, Atatürk'ü istikbal ediyordu. Bu esnada da Atatürk'ün otomobili bir tarlaya saplanmış, etraftan yetişen köylüler otomobili kurtarmıya çalışıyorlardı. Vali de o resmî kılık kıyafetiyle, çamurlar içinde köylülere, jandarmalara emirler vererek onları teşcie çalışıyordu. Atatürk valiye, valinin haline baktı, gülerek :

«— İşte nazarî yapılan talimatnameler, hattâ kanunlar, günün birinde böyle gülünç olurlar!»

Diyerek valinin haline acıdı ve derhal arkasına kalın bir palto giymesini tavsiye ederek zahmetlerinden dolayı kendisine teşekkür etti.

Bir çok zorluklardan, zahmetlerden sonra nihayet Kırşehire girildi. Muallimler çağırılarak hepsi ayrı ayrı dinlendi ve büyük bir kavis çevrilerek Konya üzerinden Ankaraya dönüldü.

★

Recep Peker, bir türlü anlaşamadığı İzmir Valisi rahmetli Kâzım Dirik'ten hazzetmez, onun hakkında daima şi-

kâyetlerde bulunur, söylenir dururdu.

Bu şikâyetler Kâzım Dirik İzmir Valisi iken başlamış, Kâzım Dirik Müfettiş-i Umumî olduktan sonralara kadar devam edip durmuştu.

Bir yaz günü İstanbulda Dolmabahçe sarayında idik. Recep Peker merhum geldi. Atatürk'e Kâzım Paşanın, Köy Kanununa göre köylüden alınması lâzım gelen verginin haddi azamisini aldığını ve bundan dolayı köylünün dilgir ve şikâyetçi olduğunu anlattı.

Recep Beyin şikâyet ettiği günün akşamı da merhum Kâzım Dirik İstanbula gelmiş, sofraya davet edilmişti. Gece yarısı olmuştu. Bir ara Atatürk, Kâzım Paşaya hitap ederek :

«— Paşam! Sizden şikâyetler var. Köylü sizden şikâyetçi imiş. Köylüden fazla vergi alıyormuşsunuz. Şimdi birlikte gideceğiz. Muratlıda inşa ettirdiğiniz köyü ve oradaki şikâyetleri hep beraber mahallinde dinleyeceğiz.»

Dediler ve hemen hareket edilmek üzere başyavere otomobillerin hazırlanmasını emrettiler.

Bir saat içerisinde otomobiller hazırlandı, hareket edildi. Sabahın erken bir saatinde Çorlu'ya gelindi. Atatürk, Salih Paşanın Kolordu karargâhında biraz istirahat ettikten sonra hazırlanan treni mahsusa bindik. Muratlıya gittik.

Kâzım Paşa merhum Muratlıda Romanyadan gelen muhacirlere cidden iftihar edilecek tarzda modern bir köy inşa ettirmişti. Köyün karakolu, postahanesi, sıhhiye ekipleri, hepsi muntazamdı.

Atatürk köyü gezdi ve bazı evlere girip muhacirlerle konuşmalarda bulundu. Şikâyet şöyle dursun, herkes halinden memnun ve minnettardı.

Atatürk'ün uğradığı evlerden birinde, kucağında bir çocuk bulunan kör bir ihtiyar ve bir de bunun karısı oturuyordu. Çocuk mütemadiyen ağlıyordu.

Atatürk'le köylü arasında şöyle bir muhavere oldu :

Atatürk :

«— Çocuk kimindir?»

Kadın :

«— Oğlumun!»

Atatürk :

«— Oğlun nerede?»

Kadın :

«— Askerde efendim.»

Atatürk :

«— Anası nerede?»

Kadın :

«— Hastaydı. Sıhhiye memuru geldi. Burada tedavi olamazmış, aldı Tekirdağına hastahaneye götürdü.» İhtiyar kadınla görüşürken kucağında çocuğu tutan kör ihtiyar, evine gelen misafirin ve karısiyle konuşanın kim olduğunu anlayınca lâkırdıya karıştı, ve :

«— Aman Paşam benim de şu gözlerimi ameliyat etmeleri için bir emir ver!»

Diye ricada bulundu.

Atatürk :

«— Sıhhiye memuru geliyormuş. Bak, gelinini almış, hastahaneye götürmüş. Ona söyledin mi?»

Diye sordu. İhtiyar da cevaben :

«— Evet Paşam, müracaat ettim. Hastahaneye götürdü. Muayene ettirdi. Fakat doktorlar «Çok yaşlısın. Sana ameliyat yapılamaz» dediler. Ama sen emret, onlar yaparlar.»

Diye cevap verince, Atatürk güldü :

«— Böyle şeyler fen işidir, ihtisas işidir, emirle olmaz. Doktorlar ne derlerse onlara inanmalısın!»

Diyerek ihtiyarı teselliye çalıştılar.

Atatürk, köylü ile görüşmelerinden, yaptığı tetkiklerden memnundu. Köyün her işi yerinde ve tam modern bir halde idi. Trene dönüldüğü zaman Atatürk beraberindekilere :

«— Arkadaşlar! Artık mesele anlaşılmıştır. Kâzım Pa-

şa işte gördüğümüz gibi, köyün teşkilâtını, hizmetleri yapmak üzere köylüden yine kanun dairesinde vergi almaktadır. Gördünüz ki köylü tamamen memnundur. İşte bizim Recebin şikâyet ettiği şeyler...»

Diyerek şikâyetçiyi hatalandırmış. Kâzım Paşa merhumu takdir etmişlerdi.

İşte, Atatürk böyle kabına sığamıyan bir insandı. Atatürk devlet otoritesine, idare âmirlerine ehemmiyet, şahıslarına kıymet verirlerdi. Fakat buna lâyık olmıyanları görür, haber alırlarsa derhal açık olarak kendilerini tevbih, tenkid, hattâ tekdir etmekten asla çekinmezlerdi.

Millet arasında ise tam hürriyet ve müsavat tesisini hedef tutar, şahıs veya zümre imtiyaz ve tahakkümünden nefret ederlerdi.

★

— 27 —

ATATÜRK'ÜN KRAL, ŞAH VE DEVLET ADAMLARİLE DOSTLUĞU

Vazife aşkı Atatürk'te her şeyin fevkindeydi. Vazife ifası mevzuubahs olurken onun gözünde mebusluk, müşirlik, reisicumhurluk, bunların hepsi boş şeylerdi. Vâhi düşüncelere kıymet ve ehemmiyet vermezler, kendi tâbirlerince pestenkerâni şeylerle kafalarını yormak istemezlerdi. İnkılâpları aynı sür'at, aynı hassasiyetle devam ettirirler. Başladıkları herhangi bir işten geri dönmezlerdi. Attığı adımları, ilerletmek için imkânlar arar, kapanan geçitleri behemehal geçmek için en iyi tedbirlerini hâdiselerden alır, istifade eder ve muvaffak olurlardı.

Hiç unutmam : Hatay meselesi etrafında Cenevrede müzakereler oluyordu. Hatayda arapçanın resmi lisan olması mevzuu üzerinde duruyorlar, bunda ısrar ediyorlardı. O zamanki hükûmet ise anlaşmazlık yüzünden Fransızlarla her-

hangi muhtemel bir silâhlı ihtilâf vaziyetinin önüne geçmek gibi bir takım vâhi düşüncelerle teklif edilen bu maddeyi hemen hemen kabul etmeğe mütemayil vaziyetteydi.

Atatürk, bunu öğrenince ve geç vakit İsmet Paşanın köşkünde bu mevzu üzerinde Heyeti Vekile müzakerelerinin cereyan ettiğini haber alınca sinirlendi.

Dolmabahçe sarayındaydık. Atatürk bu arapça meselesini duyar duymaz sofrayı dağıttı. Misafirler gittikten sonra emir verdi: Telefonla, Ankarada İsmet Paşanın köşkünü bulduk. Atatürk'ün emirlerini Saracoğluna tekrarlıyordum. Atatürk hiddetle:

«— İskenderun sancağının nerede olduğunu dahi bilmiyen Fransızlar, bilhassa başlarında bir Alman cenderesi durup dururken Hatay için muharebe yapamazlar. «Ben Hatayı alacağım!» diye oradaki Türk çocuklarını arapça tahsil ettirmek üzere Şam medreselerine mi göndereceğiz? Ne zihniyettir bu?»

Diye hükûmete acı acı ihtarda bulunarak ve emirler vererek teklif edilen maddeyi reddettirmiş ve Fransızlara istediğini yaptırmıştı.

İsmet Paşa ise bu yüzden Fransızlarla büyük bir kavga olur diye işi zihninde büyütüyor ve korkusundan uykusu kaçıyordu.

Atatürk, gayet samimî olarak, hukukumuzu sulhen temin etmek için her vasıtaya, her tedbire tevessül ederlerdi. Bu hususta hiç kusur etmezlerdi. Vatana saldıran düşman ordusunu mağlûp ettiği zaman bile gûya dünya sulhunu bozuyormuş gibi âdeta teessür hissederlerdi. O büyük adam, millet ve memleket menfaatlerini temin etmek, milleti yetiştirmek için bir ömür veren büyük bir kahramandı.

★

Atatürk'ü görüp de, onunla görüşüp de ona hayran olmamak, ona canla başla bağlanmamak acaba kabil miydi?

O cezbeder, ikna eder, telkin ederdi.

Onun için, nice krallar, şahlar, emîrler, ecnebi edipler, muharrirler, devlet adamları ziyaretine gelmişler, hepsi de aynı hayranlık hisleri içinde yanından ayrılmışlardı.

İngiliz Kralı geldi. Bütün merasim kaidelerini bir tarafa bırakarak kendisiyle görüştü. Atatürk'e Madam Simpson'u tanıştırdı, ikisi de, Kral da, Madam Simpson da, hayranlık ve dostluk bağlılığı içinde, ayrılıp gittiler.

Yugoslavya Kralı Aleksandr geldi. Atatürk'ün âlemşümûl görüşlerinden, düşüncelerinden istifade etmek için görüşmek arzusunu kendisi izhar etti. Bir takım protokol şekillerini ve protokol icaplarını bir tarafa bıraktırarak hariciyecilerine :

«— Protokol formalitelerini bir tarafa bırakınız da beni bir an evvel bu zatla temasa getiriniz.»

Diyerek Atatürk'le temas edip görüşmekte fayda buldu ve bu hususta ısrar etti. Nihayet geldi. Dolmabahçe rıhtımında Atatürk tarafından istikbal edildi. Dolmabahçe Sarayına girer girmez meşhur tarihî odada yirmi dakika devam eden görüşmelerde Balkan antantı, günün bütün siyasî vaziyetleri üzerinde mutabakat hasıl oldu. Kral Aleksandr'la aralarında hemen samimî dostluk peyda oldu.

Akşam yemeği, Kral ve Kraliçe ile birlikte Dolmabahçede, gayet hususî mahiyette yenildi. Bu hususî yemekte arkadaşım Nuri Conker ile ben de bulunuyordum. Kral, Atatürk'e İsmet Paşa ile nereden arkadaş olduğunu sordu. Atatürk :

«— Muharebe meydanında!»

Diye cevap verdi. Kral Atatürk'e o derece hayran olmuştu ki derhal Atatürk'ün elini iki elinin arasına alarak :

«— Ya benimle ne zaman arkadaş olacaksınız?»

Diye samimî ve masumane bir sual sordu.

Atatürk ciddî ve vakur bir eda ile :

«— Arkadaşlığımız henüz başlamıştır. Bunun idamesine ve inkişafına çalışacağız!»

Cevabını verdi. Yemekten sonra Kraliçe de dahil oldu-

ğu halde 20 dakikalık bir poker partisi yapıldı. Kral kaybetti. Alelûsul kazançlar harman oldu ve hep birlikte kalkıldı. Gece yarısı idi. Atatürk, Kral ile Kraliçeyi motörle «Dobruviçe» harp gemisine kadar götürdü ve orada uğurladı.

Kral da Kraliçe de Atatürk'ten büyük bir dostluk ve bağlılıklariyle dönmüşler ve bu dostlukları sonuna kadar devam ettirmişlerdi.

Hele İran Şahı Rıza Han Pehlevî, Atatürk'e o kadar muhabbetle bağlanmıştı ki :

«— Menim birader!»

Derdi.

Hep birlikte İzmire gidiliyordu. Trenle Alaşehir civarına gelindiği zaman Şah kalkmış, Atatürk henüz uykuda yatıyorlardı. İstasyonlarda halk davul, zurna ve muzıkalarla istikbal ediyorlardı. Şah, Atatürk'ün rahatsız olmamaları için tren penceresinden eğilerek halka :

«— Menim birader uyuyor! Rahatsız etmeyesiz! Susasız!»

Diye davulları, muzıkaları bizzat susturuyorlardı.

Şah, Atatürk'le o kadar büyük bir muhabbetle dost olmuştu ki, Uşak istasyonuna geldiğimiz zaman sarıklı cübbeli bir zat Halk Partisi mutemedi olarak kendini takdim ediyordu. Lâik bir memlekette kisvenin ancak dinî vazife esnasında giyilmesi kanun icabından iken bu zatın bu kıyafetle görünmesini Atatürk beğenmedi. Uzanarak ve elleriyle işaret ederek başındaki sarığı çıkarmasını isterken öteki pencereden Şah uzandı, hocanın başından sarığı kaptı, çıkardı.

Atatürk, trende Nuri, Salih Beylerle beni :

«— Arkadaşlarım..»

Diyerek takdim ettikleri zaman Şah bize döndü :

«— Anladım! Sizler çok bahtiyar kişilersiz!»

Diyerek ve Atatürk'e karşı olan samimî duygularını izhar ederek iltifatta bulunmuşlardı.

Şahın Atatürk'ten ayrılırken veda ettiği zaman söylediği son sözü şu olmuştu:

«— Biraderim! Bilesiz ki Şarkta (kendisini kastederek) bir kolordu kumandanınız vardır!»

Afgan Kralı Amanullah Hanın hayranlığı da ayrıca zikre değer bir hal almıştı. Atatürk'e o kadar inanmış, ona o kadar bağlanmış, dost olmuştu ki, tahtından çekildikten sonra da bu dostluğunu, hayranlığını devam ettirmiş durmuştu.

Atatürk'ün ölümünü haber alır almaz derhal Romadan kalkmış, İstanbul'a gelmişti. Onun cenaze merasimindeki hali, Atatürk'ün arkasından yürürken akıttığı göz yaşları iç acısıydı.

Krallardan, şahlardan, emîrlerden başka Heriot'lar, Emil Ludwig'ler, Mareşal Voroşilof'lar, Mac Arthur'ler hep böylece Atatürk'ten hayranlıkla ayrılmışlardı.

Heriot'nun İstanbula geldiği vakit Atatürk'le yaptığı mülâkat, üzerinde öyle bir hayranlık tesiri yaratmıştı ki bunu her vesileyle anlatmağı kendisine âdeta bir vazife saymıştı. Bunu dostane lisanla tekrarlamaktan her zaman zevk alırdı.

Memleketimizin tanınmış fikir adamlarından biri bir kitabına yazdığı bir yazıda şöyle der:

«— Atatürk gibi milletiyle kaynaşan, onun için savaşan, onun için ıztırap çeken ve bir çok engellere rağmen onu asîl alın yazısının gerçekleşmesine sevkeden bir şefe tarihte pek az rastlanır!»

Yine diğer bir yazısında da:

«Bu eski kurmay subay, bu Vestonlu General bize Kant mektebinde bir filozof gibi görünüyor!»

Der.

★

— 28 —
İSTANBUL DARÜLFÜNUNUNUN LÂĞVI HAKKINDAKİ KARAR

1933 senesindeydi, sıcak bir Haziran günü Atatürk, Ankara Erkek Lisesinin tarih imtihanında bulunmak arzusunu göstermişlerdi.

Öğleye doğru maiyetlerinde Maarif Vekili Reşit Galip, ben, Nuri Conker ve başyaverleri olduğu halde Erkek Lisesine gittik. Profesör Afet Hanım da beraber bulunuyordu.

Atatürk, mektep heyeti tarafından karşılandı, doğruca imtihan salonuna girdi.

Ankara Erkek Lisesi o zaman şimdiki Nümune Hastahanesinin karşısındaki tepenin üstünde şimdiki Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinin arkasında, tarihî bir binadaydı. Bu binada Millî Mücadelenin ilk günlerinde yersizlik yüzünden Müdafaai Milliye ve Maarif Vekâletleri faaliyette bulunmuştu. 27 Aralık 1919 da Mustafa Kemal Sivastan Ankaraya geldiği zaman gaz lâmbalarının aydınlığında gene bu binada halka tarihî bir hitabede bulunmuştu. İmtihan salonunda lisenin kıymetli tarih muallimi Samih Nafiz Tansu ve muhtelif yerlerden gelmiş mümeyyizler bulunuyorlardı.

Salona ilk girdiğimiz ve oturduğumuz zaman hemen hemen hiç bir talebe içeri girmemişti. Hepsi Atatürk'ten çekinerek, mahcubiyet korkusiyle imtihan odasına gelmeğe çekiniyorlardı. Fakat bir müddet sonra sıra ile girmeye başladılar. Gelen talebenin ellerinde hazırladıkları tezler vardı. Atatürk tezleri görüyor, bunlar üzerinde çocuklara bazı sualler soruyordu. Artık imtihan başlamıştı. Bu imtihan o zaman liselerin son sınıflarında mevcut olan bakalorya imtihanıydı. Bu suretle sual mevzuu da genişti.

İmtihana başlandığı zaman Atatürk, ilk suallerin muallimler tarafından sorulmasını istemişti. Tarih hocası Samih Nafiz Bey bu emre uyarak suallerini sormaya başladı. Bu arada Fransız dostluğuna dair bir sual sorulmuştu.

Atatürk, hocanın bu hususdaki izahlarını dinledi ve :

«— Aferin! Milletlerin siyasetinde ancak menfaatleri vardır. Kimsenin kimseye dost olamıyacağını bilelim.»

Dedi. Bu arada coğrafya hocası da bir talebeye :

«— İtalyanın memleketimiz hakkındaki emelleri nedir?»

Diye bir sual sordu. Atatürk, muallimin bu sualini kesti ve kaşlarını çatarak :

«— İtalyanların memleketimiz hakkında ne gibi bir emeli varmış?»

Diye sordu. Muallim :

«— Bizden Antalyayı ve bazı sahillerimizi istiyorlar!»

Deyince Atatürk kızdı :

«— İtalyanların şurada gözü var, burayı istiyorlar. Sanki bu istekleri tabiî imiş kanaati uyandırmak doğru mudur? Bunu hiç beğenmedim!»

Diyerek suali kesmiş oldu.

Atatürk bundan sonra başka bir talebeye dönerek şunu sordu :

«— Timur ile Beyazıt arasındaki harbin sebepleri nedir? Kumandanlık vasıflarında hangisi daha üstündür!»

Atatürk'ün bu sualleri sorduğu talebenin adı (Aydın) dı. Çok zeki bir çocuk olduğu görülüyordu. Suallere fevkalâde olgun cevaplar verdi.

Atatürk, çocuğun harita üzerinde verdiği izahatı dinledi, çok memnun olmuştu. Çocuğu takdir etti ve daha bir çok sualler sordu. Aydın bunlara son derece olgun ve mükemmel cevaplar vererek Atatürk'ü memnun etmişti. Çocuğa dedi ki :

«— Sen ne olmak istiyorsun?»

«— Su mühendisi Paşam!»

Deyince, Atatürk:

«— Herkes su mühendisi olabilir. Seni tarihçi yapalım ne dersin?»

Deyince çocuk gayet saf ve samimî bir lisanla :

«— Ailece böyle karar verdik, bunu değiştirmek, için

anne ve babamın muvafakatini almak lâzımdır Paşam!»

Bu cevap da Atatürk'ün çok hoşuna gitmişti :

«— Aferin; bravo Aydın, peki! O halde onlarla görüş, benim teklifimi de söyle sonra gel Maarif Vekili Reşit Galip Beye kararını bildir!»

Dediler.

Aydın odadan dışarı çıkınca Atatürk, Reşit Galip Beye döndü :

«— Bravo bu çocuğa, bu daha, şimdiden hoca olmuştur. İnsan onu güvenerek bir orta mektebe muallim gönderebilir. Bu çocuğu takip edelim!»

Diye tavsiyede bulundular.

Reşit Galip merhum Atatürk'ün bu memnuniyetleri üzerine çocuğu bir takdirname ile taltif edeceğini söyleyince, Atatürk :

«— Takdirnameden ne çıkar, daha başka bir şey yapmalı, tahsile göndermeli, Amerikaya gönderip çocuğun çalışmasına bir değer verelim.»

Dediler ve Samih Beye dönerek vereceği numaranın pek tabiî olarak iyi olacağını söylediler.

Hava kararmış, akşam olmasına rağmen Atatürk, daldığı mevzular üzerinde çocuklarla başbaşa kalmaktan zevk almışlardı. Hattâ öğle yemeğini dahi köşkten getirterek orada yemişlerdi.

O gün aşağı yukarı elliye yakın talebe imtihana girmiş ve çoğu mükemmel cevaplarla Atatürk'ü memnun etmişti. Bazı zayıf talebeleri de Atatürk bizzat sorduğu kolay sualler-le kazandırmıştı.

O gece Hariciyenin Ankara Palasta bir balosu vardı. Balo kendilerine müteaddit defalar hatırlatıldığı halde O, talebe arasında kalmayı tercih ediyordu. Akşam geç vakte kadar mektepte kalmıştı.

Atatürk geç vakit tarih hocası Samih Nafiz Beye çocukları iyi yetiştirdiğinden dolayı pek çok iltifatlar ederek mektepten ayrılmıştı.

Bu imtihandan bir kaç gün sonra İstanbula gelmiştik. İstanbulda bulundukları bu esnada o zamanki Darülfünunu ziyaret etmiş ve imtihanlarda bulunmuşlardı.

Ankara Erkek Lisesiyle kıyas kabul etmiyecek derecede kültür ve bilgi zaafı içinde buldukları talebeye Atatürk'ün sordukları mevzular cevapsız kalıyordu. Atatürk bu meselede sureti mahsusada Maarif Vekili Reşit Galip Beyin nazarı dikkatini celbetmiş ve Darülfününla yakından alâkadar olunmasını tavsiye etmişlerdi. Çok geçmeden Darülfünun lâğvedildi.

★

— 29 —

ATATÜRK, MİSAFİRLERİNE NELER HEDİYE EDERDİ?

Atatürk, mizaç itibariyle çok semih, eli açık, civanmerd bir insandı. Fakat arasıra, biraz da hasisliği tutardı. Zaman zaman tutan hasisliği, tabiatları hasis, verimsiz olan bazı insanlarınki gibi marazî değildi. Haslet sanılan hareketleri, bazan meselâ vermeği, hediye etmeği kararlaştırdığı bir şeyi son dakikada vermeğe kıyamaması gibi geçici hâleti ruhiyelerden ileri gelmekteydi.

Atatürk, bazan durup dururken misafirlerine dönerek: «Sizlere hediye vereceğim!» der ve kimisine elbise, kimisine gömlek, kimisine boyunbağı ve kimisine de kürk hediye etmekten zevk hissederdi.

Atatürk'ün misafirlerine böyle bir söz söylemesi onlar için büyük bir sevinç vesilesi teşkil ederdi. Çünkü hediye alacak olanlar, hediyenin kendisinden ziyade Atatürk'ün kendilerine böyle bir hâtıra vermesinin kıymetini takdir ederlerdi.

Atatürk, bir akşam yine böyle hediyeler dağıtıyorlardı. Bu arada sofrada, davetliler arasında bulunan doktorları rahmetli Neşet Ömer Beye hitap ederek:

«— Doktor! Sana bir kürk hediye etmeğe karar verdim!»

Dediler. Neşet Ömer Bey, Atatürk'ün bu iltifatından çok memnun oldu ve tesekkür etti. Atatürk'ün emri üzerine hizmetçileri yukarı çıkarak Atatürk'ün tarif ettiği kürkü aldı, getirdi. Atatürk kürk geldikten sonra :

«— Fakat bir kere prova etmeli.. Bakalım arkanıza gelecek mi?»

Diyerek doktoru, kürkü giymeğe davet ettiler. Neşet Ömer Bey hemen ayağa kalktı ve hizmetçinin tuttuğu kürkü arkasına giydi. Prova pek muvaffak olmamıştı. Atatürk'ün kürkü rahmetli doktorun arkasında, kendisine ait olmadığını belli edecek şekildeydi ve ona pek uzun geliyordu. Âdeta etekleri yerlerde sürünüyordu. Fakat rahmetli hoca, sanki kürk arkasına bir eldiven gibi tıpatıp gelmiş gibi hiç aldırmıyarak :

«— Aman Paşam.. Tam bana göre.. Üzerime biçilmiş gibi efendim. Çok teşekkürler ederim.»

Deyince ve bu suretle kürkü benimseyince doktorun bu hali Atatürk'ün pek, amma pek hoşuna gitmiş ve kahkahalarla gülmüştü.

Atatürk'ün gerek elbiseleri, gerek paltoları, gerek gömlekleri bana uygun gelmediği için hediye bahsinde en zararlı ve en talihsiz olan bendim. Bununla beraber Atatürk'ün her birini ayrı ayrı bir itina ile ve ona ait olduğu için âdeta kudsî bir mahiyet atfederek her eşyasını aziz ve kıymetli hâtıralar halinde saklarım ve zaman zaman onları birer birer açar, bakar, Atatürk'ün yanında geçirdiğim anları yeniden yaşarım.

Atatürk'ün dağıttığı hediyelerden en çok istifade edenlerden biri Atatürk'ün Muhafız Alayı Kumandanı arkadaşımız İsmail Hakkı Tekçe'ydi. Tekçe'nin vücudü tam Atatürk'e uygun olduğu için Atatürk'ün elbiselerinden o herkesten ziyade istifade etmekteydi.

★

Atatürk, yanına aldığı arkadaşlarının dertleriyle alâka-

dar olur, onların ıztıraplarını dindirmek, hafifletmek ister, bunun için icabederse şahsan dahi fedakârlık etmekten çekinmek şöyle dursun, zevk hissederdi.

Bir seyahat esnasındaydı. Beraberimizde bulunan Hasan Cavid pek konuşmuyor, durgun hareket ediyor, meyus görünüyordu. Hasan Cavid'in bu muztarip hali Atatürk'ün nazarı dikkatini celbetti:

«—Hasan Cavid'in bir derdi var. Acaba nedir?»

Diye bizlerden sordu. Arkadaşlar Hasan Cavid'in Adapazarı Bankasına üç bin küsur lira borcu olduğunu, bunu ödiyemediğini, bundan müteessir bulunduğunu söylediler. Atatürk, bunun üzerine derhal:

«— Böyle bir şey için düşünmeğe ve müteessir olmağa lüzum yok.. Söyleyin sıkılmasın, ben öderim!»

Dediler ve filvaki ertesi gün Hasan Cavid'in bankaya olan borcunu ödedikten maada ayrıca bir miktar parayı kendilerine verdirdiler.

Fakat ne yazık ki, o, Atatürk'ün kendisine karşı gösterdiği bu ulüvvücenaba ve daha diğer âlicenaplıklara karşı, Atatürk hastalanarak ümitsiz hale geldiği zaman, Atatürk'ü de, sarayı da terkederek yeni devre intibak çarelerini aramağa koşmuş ve bunda da muvaffak olmuştur.

★

Evet, Atatürk'ün civanmertliği yanında, her nedense, bazan da hasisliği tutardı. Meselâ bir gün, arkadaşım Salih Bozok'la beraber yanlarında bulunuyorduk. Köşkte ve yanlarında bizden başka kimse yoktu. Çok neşeliydiler. Şuradan buradan konuşarak lâtifeler yapıyorlardı. Bir aralık ikimize hitap ederek:

«— Çocuklar! Size bugün birer hediye vermek istiyorum! Geliniz, beraber yukarı çıkalım!»

Dediler ve bizi aldılar, yukarıya gardrob odasına çıktılar.

Bu anlattığım vak'a Millî Mücadelenin ilk devrinde cereyan ediyordu ve o zaman başlara kalpak giyiliyordu. İyi deriden bir kalpak sahibi olmak o zaman hem bir mesele, hem de moda idi.

Atatürk :

«— Size birer kalpak vereceğim!»

Diyerek emir verdiler ve kalpak dolabını açtırdılar. Dolapta on beş yirmi kadar kalpak vardı. Bunlardan her biri ayrı ayrı güzeldi. Bu yirmi kalpağı yine ayrı ayrı bana ve Salihe giydirdiler.

Bu arada :

«— Şöyle sağa dön, sola dün, olmadı, çıkar, ötekini giy!»

Diye emirler veriyorlardı. Nihayet bütün kalpaklar ikimizin başında tecrübe edildikten sonra :

«— Bakınız çocuklar! Bunların hepsinin ayrı bir zevki var. Affedersiniz, sizlere veremiyeceğim!»

Diyerek Salihe burnu örülmüş bir çorap, bana da bir kıravat vermişlerdi! İşte bazan Atatürk'ün böyle halleri de oluyordu. Bazan da bu kabil muziplikler yapmaktan da zevk alıyordu!

★

— 30 —

ATATÜRK KENDİSİNİ ÖVEN İNSANLARI HİÇ SEVMEZDİ

Birinci Tarih Kongresi 1930 yılında Ankara Halkevinde toplanmıştı. Mevsim yaz, mektepler tatil edilmiş olduğu için Darülfünun profesörleri, orta mekteplerin, liselerin hocaları bu kongreye davet edilmişlerdi. Toplantı da bir hafta sürmüştü.

Kongre âzaları yepyeni tezler, fikirler ve müşahedelere dayanarak ortaya çıkmışlar ve bir çok kitaplar ve kaynaklar meydana koymuşlardı. Bu kongrede Avran Galanti, Samih Rıfat, Reşit Galip, Zeki Velidî ve Sadri Maksudî Bey arasın-

da hayli tartışmalar olmuş, bu uzun tartışmalardan bir çok hakikatler meydana çıkmıştı.

Kongrenin sonunda, âzalara Marmara Köşkünde bir çay verilmişti. Samimî bir hava içinde geçen ve ayak üzeri konuşmalarla sürüp giden çayda, Atatürk'ün etrafını sarmış olan hocalar gelişi güzel bir takım suallerle Atatürk'ü âdeta bir baskı altına almış bulunuyorlardı.

Muallimlerden biri Atatürk'e :

«— Paşam! Bir çok Avrupalı muharrirler yazdıkları eserlerinde sizi (diktatör) diye vasıflandırıyorlar. Buna ne buyurursunuz?»

Diye bir sual sormuştu.

Atatürk bu suale gayet soğukkanlılıkla ve gülerek cevap verdi :

«— Ben diktatör değilim ve heveslisi de olmadım. Benim diktatör olmadığıma şuradan hüküm veriniz, ben diktatör olsaydım siz bana bu suali soramazdınız!»

Diye zarif ve çok makul bir mukabelede bulunmuşlardı.

Bu arada diğer bir muallim de şöyle bir sual sormuştu:

«— Paşam! Din lüzumlu bir şey midir? Hilâfetin kaldırılması iyi mi olmuştur?»

Atatürk bu suale gayet sakin bir tavırla hemen şu cevabı vermişti :

«— Evet, din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır. Softa sınıfının din simsarlığına müsaade edilmemelidir. Dinden maddî menfaat temin edenler menfur kimselerdir. İşte biz bu vaziyete muhalifiz ve buna müsaade etmiyoruz. Bu gibi din ticareti yapan insanlar saf ve masum halkımızı aldatmışlardır. Bizim ve sizlerin asıl mücadele edeceğimiz ve ettiğimiz bu kimselerdir.

Hilâfete gelince : İşin garibi bazı arkadaşlardan bilhassa hariçten bana hilâfet teklifleri vaki olmuştur. «Siz halife olunuz »demişlerdir. Ben bu tekliflere daima gülerek cevap verdim. Hilâfet lüzumsuz ve hattâ zararlı bir müessese hali-

ne gelmişti. Bundan beklenilen gaye tahakkuk etmemiştir. Cihan Harbinde gördük : Müslümanlar Halife ordularına karşı harbettiler. Halife ordularını Suriyede arkadan vuranlar olmuştur. Bunlar aynı Halifeye karşı yıllarca isyân ve tenkil için gönderilen Türk askerlerini şehit etmişlerdir. Hilâfet faydalı halini muhafaza etmiş olsaydı, Müslüman âleminin buna tesahüp etmeleri icabederdi. Dinle hilâfeti birbirinden ayırdetmek lâzımdır. Birincisi ne kadar faydalı ise ikincisi o kadar lüzumsuz bir hal almıştır. Hilâfeti lâğvettiğimiz günden bu güne kadar kimsenin buna sahip çıkmaması, Müslüman dünyasının Halifesiz de yürüyeceğine ve yürümekte olduğuna en güzel misal değil midir?»

Bu Marmara çay ziyafeti, Atatürk'ün etrafına toplanan tarih hocalarına o büyük adamın görüşlerindeki büyük isabeti bir defa daha göstermiş ve onları kendine ve inkılâplarına canla başla bir defa daha bağlamağa vesile olmuştu.

✶

Atatürk çok sıkılgan bir insandı. Merhum Profesör Neşet Ömer Beyle bir gün Atatürk'ün sıkılganlığından bahsediyorduk, merhum bana :

«— Kılıç Ali Bey, tarihteki dahîleri tetkik edecek olursak hepsinin sıkılgan ve uykusuz olduğunu görürüz.»

Demişlerdi.

Atatürk kendini medhü sena edenlere fena halde sinirlenirlerdi. Hattâ kendisine bazan (Büyük Atatürk) diye hitap ettikleri vakit âdeta hiddetlenirler :

«— İsmime böyle riyakâr kelimeleri karıştırmayınız.»

Derlerdi.

Bir seyahatte bir çok hatipler söyledikleri nutuklarında mütemadiyen kendisini övüyorlardı. Dayanamadı derhal ayağa kalktı ve şu konuşmayı yaptı :

«— Muhterem ve hassas arkadaşlarımız uzak maziyi çok beliğ işaretlerle tavzih ettiler, yakın mazinin acılarını hakikaten dinleyenleri dilhun edecek tarzda beyan buyurdular.

Bu vesile ile şahsıma karşı teveccühlerde bulunmak nezaketini de ibraz buyurdular. Mütehassis ve müteşekkirim. Yalnız sizden olan bir şahsa sizden fazla ehemmiyet atfetmek, her şeyi bir ferdi milletin şahsiyetinde temerküz ettirmek elbette lâyık değildir, elbette lâzım değildir.

Memleket ve milletin hayatı âtisine olan muhabbet ve hürmetten dolayı huzurunuzda bir noktai hakikati izaha mecburum. Vatanınızda herhangi bir şahsı, istediğinizi sevebilirsiniz. Kardeşiniz gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi, mevcudiyeti milliyenizi, bütün muhabbetlerinize rağmen her hangi bir şahsa her hangi bir sevdiğinize vermeğe saik olmamalıdır. Bunun aksine hareket kadar büyük hatâ olamaz. Ben, mensup olduğum büyük milletin böyle bir hatâyı artık irtikâp etmiyeceğine itimat sahibi olmakla müsterih ve müftehirim.»

Bu cevapla aynı zamanda hiç sevmedikleri lüzumsuz riyakârlıklara karşı ortaya millî bir prensip de atmış oluyorlardı.

Atatürk sırası düştükçe :

«— Hayatta en fena şey riyakârlıktır. Hakikat ne olursa olsun riyakârlar onu hulûs ve saffet kisvesine bürünerek saklamaya çalışırlar ki, bu büyük bir tehlikedir.»

Derlerdi.

Hatıralarımın bir bahsinde yazdığım gibi bir akşam sofrada arkadaşların biri gayet samimî olarak kendilerine :

«— Allah sana çok ömürler versin. Yoksa vah bu milletin haline!»

Deyince arkadaşımızın bu sözlerine Atatürk ciden müteessir olmuş ve aynen şöyle bir mukabelede bulunmuşlardı:

«— Bu sözünüz beni çok müteessir etti. Düşmanlarımız da böyle söylüyor, onlar da «Ölsün de kurduğu eser mahvolsun» demiyorlar mı? Ve bunu beklemiyorlar mı? Niçin böyle düşünüyorsunuz? Herşeyi niçin bana maletmik istiyorsunuz? Ben bir eser vücuda getirdimse milletimin kudret ve kuvvetine ve ondan aldığım ilhama istinad ederek yaptım. Sizleri

konuşturdum, sizleri koşturdum yaptım.»

★

Eski Maarif Vekili Vasıf Bey merhum bir gün Atatürk'e:

«— En büyük inkılâp eseriniz hangisidir?»

Diye bir sual sordu. Atatürk derhal Vasıf Beye:

«— Benim yaptıklarım birbirine bağlı ve lüzumlu işlerdir. Bana yaptıklarımdan değil yapacaklarımdan sorunuz!»

Diye cevap vermişti. Atatürk yaptıklarını söylemez, yaptıkları ile katiyen övünmezdi. Atatürk'ün elde ettiği nâmütenahi zaferlerin, muvaffakiyetlerin hiç birisi tesadüfün ve talihin eseri değildi. Hepsi dehasından çıkan eserlerdi.

★

— 31 —

ATATÜRK'ÜN SEVMEDİKLERİ, HOŞLANMADIKLARI VE GÜREŞ MERAKI

Atatürk, sevmedikleri, hoşlanmadıkları adamların kim olurlarsa olsunlar ya ismini telâffuz etmezler veyahut da ismini söylerlerdi de soyadlarını bilmiyormuş gibi yanında bulunanlara yüzünü buruşturarak sorarlardı:

«— Kimdir o? Mehmet bilmem ne bey?»

«— Hani o kollarını sallayarak yürüyen bir Vekil vardı!»

«— Gözlüklü, kara yüzlü bir adam vardı?»

Atatürk'ün yalnız yüz ifadeleriyle değil, seslerinin tonuyla da o şahsı sevmediklerini veya istemediklerini belirten suallerine yakınları çok defa şahit olmuşlardır. Bu suretle kasdetmek istedikleri Vekillerden veya şahıslardan hoşlanmadıklarını anlatmak ve göstermek isterlerdi. Öyle Vekiller vardı ki yüzlerini senede ancak bir veya iki defa görürlerdi. Hattâ görmedikleri dahi vardı.

Vekiller içinde en ziyade sevdiği ve daima sevgisini izhar ettiği Celâl Bayar idi. Sofralarında, hususî görüşmelerinde,

gıyabında Celâl Bayar'a başkaca bir ehemmiyet verdiği daima nazarı dikkati celbederdi.

★

Atatürk, sevdiğini de sevmediğini de daima açık söylerlerdi. Meselâ ; bir müsteşâr vardı ki hiç sevmezlerdi. Bunun sebebi şu idi :

Bu müsteşâr, Bursa Valisi iken, Atatürk Bursaya gitmişti. Bir yaya gezinti esnasında şimdiki Çelik Palas otelinin bulunduğu yere gelmiştik. Atatürk, manzarayı görmüş, beğenmiş, Bursaya seyyah celbetmek için orada bir otel yapılmasının faydalı olacağından bahsetmişti. Vali bunu herkesten evvel haber almış bulunduğu için, o civarda hususî eşhasa ait araziyi, meseleden kimsenin haberi olmadığı için ucuz fiyat ile ve bir arkadaşı ile birlikte derhal satın almıştı.

Kendisi bilâhare müsteşâr olarak Ankaraya geldikten sonra orada böyle arazi alıp satma işlerine ve bu meyanda İstanbulda Taşlıkta ve Ayazpaşa mezarlığından gerek kendi namına, gerekse başkaları namına arsalar aldığı şayiaları dolaşmağa başlamıştı. Bu şayialar gittikçe genişleyerek, herkesin ağzında dolaşır olmuştu. Atatürk de bunları haber aldıktan sonra bu zat için sık sık :

«— Başvekil bu adamı niçin kullanıyor, nasıl itimat ediyor? Bir türlü anlayamıyorum!» diye şaşar kalırlardı.

Bir akşam sofrada idik. O gün de Recep Zühtü gözleri bozulduğundan uzağı görmek için bir gözlük almıştı. Sofraya gözünde gözlük olduğu halde oturdu. Bir aralık Atatürk, Recebi gözlüklü görünce :

«— Nedir o gözündeki?»

Diye sordu.

Recep de :

«— Doktorlar tavsiye ettiler efendim!»

Deyince. Atatürk :

«— Neydi o Müsteşârın ismi? Tıpkı ona benzemişsin. Tahammül edemem. Onu hemen gözünden çıkar.»

Diyerek, sofrada Müsteşâra karşı olan hoşnutsuzluklarını açıklamışlardı.

Atatürk'ün bu sözleri sofrada bililtizam, İsmet Paşanın kulağına gitsin diye, söylediği besbelliydi. Çünkü o gece, sofrada, bu sözleri koşup hemen İsmet Paşaya yetiştirecek bir zatın tesadüfen davetliler arasında bulunduğunu Atatürk pek iyi biliyorlardı.

★

Atatürk, gayet temiz giyinir, giydiğini kendine yakıştırır şık, kuvvetli, zinde bir adamdı. Yaz günleri daima ince gri pantalon üzerine kolları kısa ipekli veya keten gömlek giyerek gezerlerdi. Keten gömleği ekseriya tercih ederler, bu kıyafetle çıktıkları zaman da ayaklarına çorapsız sandal giyerlerdi.

Atatürk o kadar zinde idi ki bazan motör gezintilerinde ayağa kalkar motörün tente demirlerine asılarak jimnastikler yapardı. Ekseriyetle Nuri Beyle ve bir iki defa da merhum Hacı Mehmet Beyle güreştikleri dahi vaki olmuştu.

Bir gece de Tahsin Beyin Büyükderedeki yalısında Nuri Beyle yaptığı bir güreşte Nuri Beyi ilk hamlede yere vurmuş hattâ Nuri Beyin omuz kemikleri biraz incinmiş olduğu için ne kadar üzülmüş ve müteessir olmuşlardı. Bir defa da Çankayada Hacı Mehmedi, o iriyarı insanı bir hamlede belinden tutarak havaya kaldırmış ve ayaklarını yerden kesip mağlûp etmişti.

Atatürk, böyle güreşirken, herhangi bir arkadaş yorulmamaları için bir an galibiyetlerini temin maksadiyle güreştiği zat aleyhine gizli bir müdahaleye kalkışacak olursa, bu hareketten hiç hoşlanmazlar, bilâkis böyle bir harekete hissettikleri zaman âdetâ canları sıkılırdı.

Atatürk, güreş seyretmesini de çok severlerdi. Bunun için maiyetindeki muhafız posta erleri tercihan pehlivanlardan intihap edilir, arzu ettikleri zaman gece gündüz nerede bulunurlarsa bulunsunlar, emrettikleri zaman bu posta neferleri gelirler, güreşirlerdi. Atatürk, bunların güreşlerini saatlerce, zevk içinde seyrederlerdi. Güreş esnasında daima zayıf olanı

tutar, oturdukları yerden zayıf olanı teşçi edecek tavsiyelerde, ikazlarda bulunarak yardım eder, güreş bittikten sonra galibe de mağlûba da mükâfat verirlerdi.

Bir gece Büyükadada Monaparkta oturuyorduk. Rahmetli eski Maarif Vekili Vasıf Çınar ile Refik Bey, (şimdiki Meclis Reisi Koraltan) da beraber idi. Bir ara pehlivanlıktan bahsolunuyor, Vasıf, iyi güreştiğini ileri sürerek meydan okur gibi konuşuyordu. Refik Bey de güçlü kuvvetli bir adam olduğu için Atatürk Refik Beye :

«— Kalk! Sen de pehlivansın güreşiniz!»

Diye teşvikte bulunarak her ikisini orada kapıştırmış ve güreşlerini heyecanla seyretmişlerdi. Uzun süren bu güreşte Refik Bey Vasıfı mağlûp etmiş, iddiayı kazanmıştı.

Atatürk, iyi güreşenleri ve iyi güreşleri severdi. Eski pehlivanlardan Kurtdereli Mehmet pehlivan bir ara Ankaraya gelmişti. Atatürk, bu pehlivanın geldiğini, Ankarada bulunduğunu haber almış ve bu münasebetle Kurtderelinin menakıbını dinliyerek pek mütehassis olmuşlardı. Bir gece yarısı idi, arkadaşım Salih ile beni Mehmet pehlivanın yattığı otele gönderdiler. Gece yarısından sonra gittik, Kurtdereliyi uykudan kaldırarak Atatürk'ün gönderdikleri nakdî mükâfat ile taltifkâr mektubunu ihtiyar pehlivana verdiğimiz vakit zavallı ummadığı ve beklemediği bu iltifattan dolayı ne kadar ağlamış ne kadar dualar etmişti.

«Atatürk Kütüphanesi» ne abone olmak istiyenler için (Türkiye İş Bankası, İstanbul Şubesi) nde

17532

numara ile bir hesap açılmıştır. Senelik abone bedeli 24 (yirmi dört) liradır. Abone olmak istiyenler vazıh adreslerile birlikte bu meblâğı mezkûr hesaba gönderdikleri takdirde bir sene zarfında çıkacak 24 kitap kendilerine TAAHHÜTLÜ olarak gönderilecektir.